In dit boek concludeert historicus Fred Cammaert:

Evenals de meeste gemeenten in ons land voerde ook Roermond alle anti-Joodse maatregelen zonder een spoor van protest uit. Van tegenwerking of sabotage was geen sprake. Een eenzame ambtenaar of politieman daargelaten, verleenden alle, bij de vervolging betrokken gemeentelijke diensten, medewerking. Hetzelfde gold voor de hoofdverantwoordelijke voor de uitvoering en het ongestoord verloop ervan, burgemeester Paul Reijmer. Ofschoon precieze cijfers ontbreken, slaagden de Duitsers er met gemeentelijke ondersteuning in om een ruime meerderheid van de Roermondse Joden uit te roeien. Door roof op ongekende schaal verloren alle Joods-Roermondse bedrijfseigenaren en huisbezitters hun eigendom.
Oorlogskopers, incompetente Duitse aasgieren, NSB'ers en meelopers van allerlei pluimage ontfermden zich erover met soms desastreuze gevolgen.
Het handjevol overlevenden van de Holocaust onderging na de oorlog een veelal kille, harteloze bejegening. Instanties die in het leven waren geroepen om de rechtspositie van de slachtoffers van het immense onrecht te herstellen, spanden wat dat betreft de kroon.
Hoogste tijd kortom om de balans op te maken. Niet alleen vanuit moreel perspectief, maar ook vanuit bittere noodzaak.

Fred Cammaert is publicist en zelfstandig historicus.

9 789090 382586

Balans opmaken: een bittere noodzaak

Fred Cammaert

Balans opmaken: een bittere noodzaak

De onteigening van Joods vastgoed in de gemeente Roermond en het naoorlogs rechtsherstel

Fred Cammaert

Colofon

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de gemeente Roermond door historicus Fred Cammaert.

Copyright © A.P.M. Cammaert

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieënopnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

No part is this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the author.

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met het Gemeentearchief Roermond.

ISBN/EAN 978-90-9038258-6
NUR 686

Beeldredactie Jac Lemmens, Bert Lijnsvelt
Vormgeving Grafisch Ontwerpbureau Anne Halfers Weert

Contact met de onderzoeker en bestelling van dit boek kan via gemeentearchief@roermond.nl.

gemeente **Roermond**

OMSLAG: SYMBOLISCHE FOTO VOOR VERWOEST ROERMOND, 1 MAART 1945

Bakkersfamilie Thomassen in de Bergstraat met Amerikaanse bevrijder en Joodse onderduikster. Gustel Nussbaum kwam als achttienjarig Joods meisje in november 1943 in het gezin Thomassen aan de Luifelstraat. Ze verbleef er als onderduikster maar voelde zich opgenomen in het gezin. Vanaf november 1944 moest ze met vele anderen regelmatig schuilen in de kleine kelder van Bergstraat 9. In de laatste twee weken van februari 1945 leefde ze daar met vier anderen in een gegraven hol onder de binnenplaats tot aan de bevrijding van Roermond op 1 maart 1945.

Ze heeft al haar ervaringen in haar boek 'Reise mit zwei Koffern' beschreven. In 1945 emigreerde Gustel naar Israël, werd mevrouw Moses en stelde onder meer een historie op over haar neef de schilder Felix Nussbaum. Gustel overleed op 7 oktober 2021.

Gustel met de dochters Lidy en Marjan van Harrie en Annie Thomassen. Op de puinhopen van de Bergstraat. Op de tweede rij staat, in het midden, Gustel (met schort). Vóór haar op de eerste rij zit Lucie Thomassen. Vooraan rechts Annie met oudste dochter (foto van Bert Thomassen).

Balans opmaken: een bittere noodzaak

De onteigening van Joods vastgoed in de gemeente Roermond en het naoorlogs rechtsherstel

Fred Cammaert

INHOUDSOPGAVE

Woord Vooraf		5
Opdracht		7
Inleiding		9
Hoofdstuk 1	**Van identificatie en registratie naar deportatie en moord**	15
Hoofdstuk 2	**Ontrechting en roof**	19
	A. Vooraf	19
	B. Roofverordeningen betreffende onroerend goed	20
	■ Verordening 102/1941 (Mei 1941)	20
	■ Verordening 154/1941 (Augustus 1941)	20
	■ Verordening 154/1941 in de praktijk	21
	C. Collaboratie	22
	■ Gemeenten	23
	■ Oorlogskopers	26
	■ Hypotheken en verkoopcijfers	26
	■ Notarissen en makelaars	27
	■ Limburg	29
Hoofdstuk 3	**Rechtsherstel**	31
	A. Formeel rechtsherstel	32
	■ Voortraject en wetgeving	32
	■ De praktijk	33
	■ Tekortkomingen en kritiek	36
	B. Moreel Rechtsherstel	38
Hoofdstuk 4	**Roermond**	41
	A. De Joodse gemeenschap en de holocaust	41
	■ Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	41
	■ Anti-Joodse maatregelen, roof en de rol van Politie en gemeente	42
	■ Cijfers en deportaties	44
	■ Na de deportaties	46

B. Slachtoffers van de onroerend goed roof en hun naoorlogs rechtsherstel: casussen 47

- Josina Andriesse-Sanders 47
- Richard Bromberg 48
- Sylvain Goedhart 49
- Alexander Goedhart 52
- Oscar Goudsmit 55
- Sallie, Henri en Hermine Goudsmit 56
- Sallie Hiegentlich 60
- Armand Leviticus 64
- Alexander Sternfeld 65
- Charles Straus en familie 67
- Synagoge 68

Hoofdstuk 5 **Sinti** 77

Slachtofferlijst Roermond 77

Slachtoffers die in Roermond gewoond hebben 80

Beantwoording vragen opdracht 82

Conclusie 84

Geraadpleegde archieven, digitale bronnen en literatuur 85

Noten 89

Bijlage 1 Lijst Joodse inwoners Roermond van 9 juli 1942 99

Bijlage 2 Lijst Joodse panden 107

Bijlage 3 Lijst Joodse oorlogsslachtoffers 109

WOORD VOORAF

Voor u ligt het onderzoek ‘Balans opmaken: een bittere noodzaak. De onteigening van Joods vastgoed in de gemeente Roermond en het naoorlogs rechtsherstel’. Het rapport vormt de weerslag van een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar Joods geroofd onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog in onze stad en het rechtsherstel na de bevrijding. Een reportage van het tv-programma Pointer in 2019 heeft het thema nadrukkelijk op de agenda gezet, en inmiddels hebben bijna 150 Nederlandse gemeenten besloten onderzoek te doen naar hun eigen handelen.

Fred Cammaert is geboren in Swalmen in 1955 en in 1994 promoveert hij op een gedetailleerd onderzoek naar het Limburgs verzet in de Tweede Wereldoorlog met als titel ‘Het verborgen front’. In 2019 was Fred de trekker van het Limburgse project ‘Ontsluiting Oorlogsbronnen’ en heeft hij gezorgd voor nieuwe toegangen op de collecties van de gemeentearchieven Roermond, Venlo en Weert. Hij was daarom de aangewezen persoon om onderzoek te doen naar de onteigening van Joods vastgoed en rechtsherstel Roermond.

Het resultaat is een breed opgezet en diepgravend archief-onderzoek. Het onderzoek geeft een beschrijving van de historische en juridische context van de Jodenvervolging, zowel nationaal als lokaal. Nauwgezet is in kaart gebracht wat er in Roermond is gebeurd op het gebied van de onteigening en liquidatie van Joodse bedrijven, landbouwgronden, panden en de roof van hun inboedels. Ook is aandacht besteed aan andere groepen slachtoffers, zoals Sinti. Hun verhaal wordt doorgaans onvermeld gelaten en daarom spreken we bij deze groep over de ‘De vergeten Holocaust’. Volledig ten onrechte, want ook deze groep telt slachtoffers in Roermond.
Dat waren er 25. In het archief zijn slechts twee documenten gevonden en die zijn integraal opgenomen in dit rapport.

Dit onderzoek beschrijft de feitelijke gebeurtenissen en poogt de impact van de Jodenvervolging te herleiden tot het niveau van de betrokkenen door veel casuïstiek te gebruiken. Wat betekende het bijvoorbeeld voor een Joodse ondernemer als er iemand binnen kwam, die zijn bedrijf liet liquideren en hem dwong te verhuizen? Het rapport richt zich door zijn heldere en toegankelijke schrijfstijl op een breed lezerspubliek. In Nederland zijn relatief meer Joden vermoord dan in andere West-Europese landen. Dat komt voor een belangrijk deel door de actieve medewerking van Nederlandse bestuurlijke instanties en het wegkijken van een groot deel van de bevolking van de catastrofe die hun Joodse medeburgers trof. De overheid heeft de grondwettelijke plicht haar burgers en hun veiligheid zo goed mogelijk te beschermen. Dat heeft zij niet of onvoldoende gedaan, noch tijdens de oorlog noch in de jaren daarna.

Het rapport bevat een gedegen onderzoek ten aanzien van de onteigening van Joods vastgoed in de gemeente Roermond en het naoorlogs rechtsherstel. Het is een analyse van de gebeurtenissen in Roermond tijdens de donkere dagen van de Duitse bezetting tussen 1940-1945 en de jaren na de bevrijding. De onderzoeker Fred Cammaert beschrijft gedetailleerd hoe Joodse inwoners het mikpunt werden van een nietsontziende isolatiepolitiek, waarbij hun bedrijven werden geliquideerd, hun onroerend goed werd verkocht en hun inboedels geroofd. Zonder medewerking en medeweten van het lokale bestuur en haar ambtenaren was een effectieve uitvoering niet mogelijk. Het gemeentebestuur, onder leiding van burgemeester Reijmer, heeft meer dan loyaal meegewerkt met de bezetter. De kosten die gemoeid waren met bijvoorbeeld de ontruiming van de Joodse huizen en de opslag van goederen werden betaald door de Joden zelf. Nadat de deportatie was voltooid, werden de declaraties van de gemeente Roermond door de roofbank

Lippmann Rosenthal & Co (LiRo) betaald met Joods gestolen geld. Kortom, de Joden betaalden voor hun eigen deportatie en het leegroven van hun huizen.

In 1940 telde de Joodse gemeenschap in Roermond 140 leden. Hiervan keerden in 1940 slechts enkelen terug uit de kampen en de onderduik in 1945. Zij waren berooid en hoefden niet te rekenen op sympathie en begrip. Het lokale bestuur stelde zich kil en bureaucratisch op en dit bemoeilijkte het verwerken van het leed.

In juni 1944 wilde het gemeentebestuur onder leiding van de NSB-burgemeester, Jozef Lensing, de synagoge in de Hamstraat afbreken. Dit plan werd niet doorgevoerd, omdat Roermond een frontstad werd en de oorlog uiteindelijk ten einde liep. Op 11 november 1944 viel er een Engelse bom en daardoor werd de synagoge vernietigd. In 1953 werd van de synagoge een verkleinde vorm herbouwd in de achtertuin in de Hamstraat met nog slechts 25 zitplaatsen. In de jaren die volgden stierven of verhuisden de overblijvers. In 1987 werd de Joodse gemeente Roermond opgeheven en anno 2024 woont er geen enkele Jood meer in Roermond. Naast de synagoge zijn de Joodse begraafplaatsen bij Kapel in 't Zand de enige monumenten die nog herinneren aan het verdwenen Joodse leven in Roermond.

De Joden zijn weliswaar wel verdwenen uit de stad, maar ze zijn niét vergeten. In 2007 werd een monument opgericht in de tuin van de synagoge voor de 133 Joodse slachtoffers, die in Roermond zijn geboren en/of woonachtig zijn geweest. De laatste jaren zijn Stolpersteine gelegd, is een rubriek gemaakt op de website van het gemeentearchief en kunnen mensen een wandeling maken langs de Stolpersteine door middel van een audiotour op hun mobiele telefoon.
Tot slot wordt dit onderzoek in boekvorm uitgegeven om zo ook deze zwarte bladzijde uit onze geschiedenis voor het voetlicht te brengen. Elk mogelijk archiefstuk is bekeken uit het gemeentearchief Roermond waarbij er niets is weggelaten….opdat we niet vergeten.

De sporen van Joods leven in Roermond gaan terug tot de 13e eeuw en vanaf midden 19e eeuw is er ook in Roermond een Joodse gemeente, die goed geïntegreerd was in de Roermondse samenleving. Het college van B&W en de NIHS-Limburg hechten aan het bouwen aan een -verdere- integratie van de Joodse gemeenschap in de stad.
Beide partijen zien ook een gezamenlijk belang: om in verbondenheid te strijden tegen de dreiging van nieuwe uitsluiting, oplevend antisemitisme en polarisatie.

Het onderzoek is ook van grote waarde voor de huidige en toekomstige generaties, opdat zij de feiten leren kennen en het voor hen duidelijk is waartoe onverschilligheid kan leiden. Wij spreken de hoop uit dat met de resultaten van het onderzoek en het belichten van de impact die de gebeurtenissen hadden op de Joodse inwoners, een situatie kan ontstaan waarin alle groepen in de Roermondse samenleving samen een stap kunnen zetten om dit pijnlijke verleden onder ogen te zien.

Tot slot spreken wij onze grote waardering uit voor het werk dat is verzet door de auteur en het vormgevings- en beeldredactieteam om te komen tot een publieksvriendelijke uitgave van het rapport.

Yolanda Hoogtanders
Burgemeester van Roermond

Ernst de Reus
Voorzitter NIHS-Limburg

OPDRACHT

Naar aanleiding van de aandacht in de journalistieke media en vragen vanuit de Joodse gemeenschap hebben B&W van Roermond opdracht gegeven onderzoek te doen naar de rol van de gemeente bij de roof van onroerend goed in Joods eigendom en mogelijke tekortkomingen bij de naoorlogse compensatie en het rechtsherstel.
De tien onderzoeksvragen die een antwoord moeten geven op de subtitel van dit rapport luiden:

1 Is er los van de zogeheten Verkaufsbücher -registratielijsten van geroofd en doorverkocht Joods onroerend goed- andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven te vinden, zo mogelijk per woning?

2 Hoe heeft de onteigening en doorverkoop van de in de Verkaufsbücher vermelde woningen en andere onteigende woningen en inboedels (Joods onteigend eigendom dat niet in de Verkaufsbücher genoemd wordt maar ook eigendom van andere groepen als opgepakte verzetsstrijders of Sinti) in Roermond plaatsgevonden?

3 Welke woningen en inboedels zijn onteigend die niet in Verkaufsbücher vermeld staan?

4 Heeft het toenmalige gemeentebestuur hierover besluiten genomen?

5 Welke rol heeft het toenmalige gemeentebestuur, de plaatselijke ambtenarij en de politie hierbij gespeeld?

6 Zijn er aanwijzingen dat door de gemeente tijdens en na de oorlog belastingen of andere heffingen zijn opgelegd aan de voormalige (i.c. de rechtmatige) eigenaren over de jaren waarin zij geen gebruik konden maken van hun eigendom?

7 Is er sprake geweest van een financiële compensatieregeling?

8 Is er ooit een andersoortige compensatieregeling aangeboden. Zo ja, wanneer en voor welk bedrag of in welke andere vorm is er compensatie aangeboden na de Tweede Wereldoorlog?

9 Is er andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven te vinden, zo mogelijk per woning?

10 Wat zou de gemeente Roermond nu kunnen betekenen op het gebied van compensatie, niet enkel in financieel opzicht maar vooral in de zin van vormgeving aan hedendaags duurzaam herdenken om ervoor te zorgen dat zo'n drama zich nooit meer kan voordoen? [1]

INLEIDING

Enkele toevallige vondsten in het Amsterdams gemeentearchief [2], vragen vanuit de Joodse gemeenschap en nieuw onderzoek hebben dankzij aanhoudende mediabelangstelling de voorbije jaren geleid tot een gewijzigde houding tegenover het naoorlogse rechtsherstel en de compensatie van de ongekend zwaar getroffen Joodse gemeenschap. Dat blijkt eens te meer uit het groeiend aantal gemeenten dat alsnog rekenschap wenst af te leggen voor een naoorlogs afwikkelingsproces met schrijnende tekortkomingen; gebreken die van meet af aan werden gesignaleerd en op grond van aanzwellende kritiek stapsgewijs, maar nooit volledig werden rechtgezet.

Kort gezegd: rechtsherstel houdt het ongedaan maken van roof en herstel van geschonden rechtsverhoudingen in. Omdat het onlosmakelijk verbonden is met gebeurtenissen en ontwikkelingen die eraan voorafgingen, is kennis van zowel de achtergrond als het tijdsgewricht waarin het herstel plaatsvond onmisbaar voor een juist begrip.

De geschiedenis van het naoorlogs rechtsherstel kan in drie tijdvakken worden verdeeld. De eerste fase stond in het teken van de uitvoering van enkele wetsbesluiten die in 1943 en 1944 waren voorbereid door de Nederlandse regering in ballingschap. Die taak was toebedeeld aan de in augustus 1945 opgerichte Raad voor het Rechtsherstel. Met de opheffing van de Raad in 1967 eindigde deze fase. Ruim twintig jaren verstreken alvorens het naoorlogs rechtsherstel aan het begin van de jaren 1990 opnieuw prominent op de agenda kwam. Aanleiding vormden ontwikkelingen in het buitenland op dit gebied en de herhaalde constatering dat in de voorgaande fase mankementen waren opgetreden met onredelijke en onrechtvaardige gevolgen voor de Joodse slachtoffers. Om ‘finaal recht’ te kunnen doen werden al met al vijf commissies ingesteld die zich in essentie gingen buigen over de vraag wat er (mogelijk) was misgelopen met de teruggave van roerende en onroerende goederen van Joodse oorlogsslachtoffers.
Vrijwel eenstemmig kwamen de commissies tot de slotsom dat het rechtsherstel weliswaar correct was verlopen, maar dat tevens sprake was van tekortkomingen die voor de betrokkenen nadelig konden uitpakken. Voormalig NIOD-medewerker Gerard Aalders, die zich eveneens in de materie had verdiept, kwam tot een vergelijkbare conclusie.

Dat neemt niet weg dat er toch wel iets valt af te dingen op het werk van de commissies. Zo hadden ze verzuimd de Londense herstelwetgeving aan een kritische analyse te onderwerpen. De conclusie ‘correct verlopen’ stond namelijk op gespannen voet met voorbeelden van tekortkomingen in de herstelwetgeving die in de rapporten werden aangehaald. Daar kwam bij dat in steeds bredere kring de overtuiging postvatte dat het rechtsherstel in de praktijk niet alleen uiterst formeel en bureaucratisch was verlopen, maar bovenal mank ging aan een kille, soms zelfs hardvochtige bejegening van de slachtoffers. Een opstelling die getuigde van onbegrip en gebrek aan empathie of compassie. Mede op grond van deze vaststelling adviseerde de gezaghebbende commissie onder voorzitterschap van Jos van Kemenade alsnog spijt te betuigen aan de Joodse gemeenschap voor de gang van

zaken en financiële middelen beschikbaar te stellen: de zogeheten Maror-gelden (Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel). Daarbij ging het om een totaalbedrag van 764 miljoen gulden ofwel ruim 564 miljoen euro, samengesteld uit bijdragen van de overheid (fl. 400 miljoen) en de belangrijkste grootverdieners aan de roof: het verzekeringswezen (fl. 50 miljoen), de banken (fl. 50 miljoen) en de effectenbeurs (fl. 264 miljoen). De toezeggingen dateren van het jaar 2000 en vormden de afsluiting van de tweede fase. Na overleg binnen de Joodse gemeenschap werd overeengekomen 80% van de beschikbaar gestelde middelen te reserveren voor individuele uitkeringen en 20% voor collectieve voorzieningen.
Weldra volgde een discussie over de vraag of de Maror-gelden ook als 'finaal recht' op gemeentelijk niveau golden.
De regering antwoordde met ja, maar burgmeester Eberhard van der Laan van Amsterdam zag dat anders naar aanleiding van een artikel in Het Parool van 30 maart 2013 met als titel *"Gemeente eiste erfpacht op van teruggekeerde Joden"*. Dossiers op het gemeentearchief van Amsterdam die onlangs waren gelicht in verband met digitalisering, lieten er geen twijfel over bestaan. Van der Laan noemde het een ernstige kwestie en hij herhaalde termen als formeel, kil en bureaucratisch om eraan toe te voegen dat bekeken zou worden hoe rechtgezet kon worden wat rechtgezet kon worden. Het NIOD kreeg opdracht om onderzoek te doen. Daarmee gaf Van der Laan in 2014 het startsein voor de derde fase waarin we ons nog steeds bevinden. Want na Amsterdam volgden al snel Den Haag, Rotterdam en andere (grote) gemeenten die het eigen doen en laten met betrekking tot het naoorlogs rechtsherstel lieten en laten onderzoeken. Daarbij gaat het vooral om mogelijke naheffingen die primair vanuit een morele invalshoek worden beschouwd en nieuwe impulsen hebben gegeven aan verschillende vormen van (financiële) compensatie. [3a]

Inning van niet betaalde erfpachtbelasting ofwel erfpachtcanon, een pachtvergoeding voor de gemeentelijke grond waarop het huis staat, speelde in de eerste naoorlogse jaren een rol in Amsterdam en Den Haag; niet in Rotterdam en Utrecht. En, voor zover we tot dusver weten, evenmin in grote steden elders in het land. Als een geroofd pand werd verkocht, kwamen de erfpachtcanon en alle andere gemeentelijke heffingen voor rekening van de nieuwe eigenaar: de oorlogskoper. Hij of zij kon zich geen achterstalligheid in betaling veroorloven. Voor de naar schatting 9.000 onverkochte panden van Joden die onder beheer bleven van de Duitse en Nederlandse roofinstanties gold dat klaarblijkelijk

Eberhard van der Laan, burgemeester Amsterdam (2010-2017) Foto Peter Pasman

niet. Die lagen merendeels in het westen van het land en daar ging het dan ook om aanzienlijke bedragen. Achterstallige erfpachtclaims door de in geldnood verkerende gemeenten waren op hun plaats geweest bij de vermogensbeheerder van de voormalige roofinstellingen; niet bij de onteigende en berooide Joodse slachtoffers. Hoe dan ook, Roermond kende geen erfpachtcanon en op één na werden alle geroofde panden verkocht. Intensief speurwerk in het gemeentearchief van Roermond heeft geen andere gemeentelijke naheffingen aan het licht gebracht. De rechtshersteldossiers tonen aan dat ook over de periode dat een pand onteigend maar nog niet verkocht was, geen naheffingen plaatsvonden.
Deze vaststelling staat vanzelfsprekend los van het feit dat het gemeentebestuur in de persoon van de Roermondse oorlogsburgemeester Paul Reijmer alle anti-Joodse maatregelen en verordeningen zonder meer uitvoerde. Was zijn opstelling van invloed op de uitvoering en het verloop van de Holocaust? En kan dat aan de hand van een vergelijking met burgemeesters van Limburgse steden als Maastricht, Heerlen en Venlo worden aangetoond? Met uitzondering van Heerlen blijken de onderlinge verschillen gering. Isolering, ontrechting, roof en deportatie waren een speerpunt van het Duits beleid. Alle maatregelen en verordeningen die er betrekking op hadden, werden onder dwang en op landelijk niveau opgelegd. Gemeenten konden er niet aan ontsnappen en moesten ze uitvoeren. Dat leidde overal tot dezelfde uitkomst: het Joods bevolkingsdeel verdween volledig uit beeld om uiteindelijk gedecimeerd te worden. Zo beschouwd bestond er weinig verschil tussen Roermond, Maastricht en Venlo. Het onderscheid moet gezocht worden in de nuance en die werd grotendeels bepaald door de belangrijkste gezaghebbers ter plaatse: de burgemeester en de korpschef. Sinds de invoering van het leidersprincipe in de zomer van 1941 was eerstgenoemde de eenhoofdige leider in zijn gemeente. Alleen hij was verantwoordelijk voor beleidsbeslissingen en de uitvoering ervan. In algemene zin kan gezegd worden dat de gemiddelde NSB-burgemeester niets ten faveure van zijn Joodse medeburgers ondernam. Veeleer was sprake van het tegenovergestelde. Afgezien van enkele uitzonderingen lieten ook de niet-nationaalsocialistisch gezinde burgemeesters verstek gaan waar het om opkomen voor hun Joodse ingezetenen ging.
Vrijwel unaniem waren ze ervan overtuigd dat ze geen keuze hadden. Opgezadeld met een vreselijk dilemma, voelde menigeen zich tegen de muur gezet en meende uit onmacht niets anders te kunnen doen dan lijdzaam toezien. Als ze al voor Joden in het krijt traden, ging het altijd om individuele gevallen, tijdelijke gunsten of tijdelijk uitstel.
Zoals gezegd zwaaide burgemeester Paul Reijmer de scepter in Roermond; een pro-Duitse en autoritaire bon vivant die prima uit de voeten kon met de invoering van het leidersbeginsel. Zijn biograaf, Theo Beckers, noemt hem een narcistische alleenheerser: intimiderend en solistisch.
Voor zijn vervolgde Joodse stadgenoten deed hij nagenoeg niets. Liever bond de rancuneuze magistraat de strijd aan met lokale kerkelijke autoriteiten die een bordje met ‘voor Joden verboden’ hadden laten weghalen bij de R.K. openbare leeszaal. Alle anti-Joodse maatregelen voerde hij klakkeloos uit. Hij ging zelfs een stapje verder door een Duitse bedrijfsrover behulpzaam te zijn bij diens verzoek om de woning van de Joodse eigenaar te kunnen betrekken. Intussen werkte hij hard aan z’n eigen ondergang. Distributiefraude die aan het licht kwam, een omvangrijke schuldenpost en een groeiend isolement deden hem steeds verder afglijden. In maart 1943 verliet hij Roermond in zieke en overspannen toestand om plaats te maken voor NSB’er Jozef Lensing. Op dat moment waren de deportaties al voltooid. Wat er nog restte van het Joods leven in Roermond bestond vooral uit steen. Toen de gelegenheid zich eind 1943 voordeed, spande Lensing zich in om de synagoge aan de Hamstraat te verwerven. Het naastgelegen politiebureau was aan uitbreiding toe en sloop dreigde. De toestemming voor koop kwam in de zomer van 1944. Omdat niet veel later de fronttijd aanbrak, liep de koop op niets uit.

Na de oorlog, in 1953, werd de door een Engelse bom getroffen synagoge in kleinere vorm herbouwd. Van de oorspronkelijke Joodse gemeente was bijna niemand meer over. De weinigen die de Holocaust hadden overleefd emigreerden, verhuisden of stierven in de loop der jaren. In 1987 werd de Joodse gemeente van Roermond opgeheven. Twintig jaar later, in 2007, werd op het binnenterrein van de synagoge een monument onthuld ter nagedachtenis van 133 Joodse oorlogsslachtoffers uit Roermond.

Maastricht, Heerlen en Venlo werden ter vergelijking met Roermond aangehaald omdat de drie steden door heel verschillende burgemeesters werden bestuurd.
Zo kreeg Maastricht na het vertrek van Willem Michiels van Kessenich in september 1941 te maken met NSB'ers. Michiels, een paternalistische en regenteske magistraat, had alle Duitse verordeningen en opdrachten zonder tegensputteren uitgevoerd. Zijn opvolger, de NSB'er Louis Peeters, bestuurde de Limburgse hoofdstad tot begin december 1942. Het was de periode waarin veruit de meeste anti-Joodse maatregelen van kracht werden en twee deportatiegolven plaatsvonden. Peeters ondersteunde en faciliteerde alle Duitse plannen met de Maastrichtse en Limburgse Joden door onder meer het centrale verzamelpunt voor de hele provincie in de jongensschool aan de Professor Pieter Willemsstraat beschikbaar te stellen. Zijn opvolger Theo Copray, ook een NSB'er, was verantwoordelijk voor het verloop van de derde en laatste deportatiegolf in april 1943. In juni van dat jaar keerde Louis Peeters tijdelijk terug op zijn post. Hij besloot om de synagoge aan te kopen, maar zijn opvolger, de NSB'er Anton De Ley, trok het besluit zonder opgaaf van reden weer in.
Hoe zag het beeld in Venlo eruit? In september 1941 nam burgemeester Bernard Berger ontslag. Net als zijn ambtgenoten in Roermond en Maastricht had hij tot zijn vertrek alle Duitse verordeningen en opdrachten stipt uitgevoerd. Zijn opvolger, de advocaat Jo Zanders, kwam voor hetere vuren te staan. In afwijking van de gebruikelijke gang van zaken bij nieuwe benoemingen was Zanders geen NSB'er, maar presenteerde hij zich als partijloos bij zijn ambtsaanvaarding in oktober 1941. Hoewel hij het in een enkel geval voor een individuele Jood opnam, voerde ook Zanders alle anti-Joodse verordeningen en opdrachten uit. De drie deportaties in Venlo verliepen zonder incidenten zoals uit de politionele dagrapporten naar voren komt.
Eind 1943 besloot Zanders tot aankoop van de Joodse begraafplaats. Na de oorlog verdween hij enige tijd in het interneringskamp in Steyl. In lijn met de gebruikelijke gang van zaken werd hem de uitvoering van de anti-Joodse maatregelen niet aangerekend bij de naoorlogse zuivering.
In tegenstelling tot Roermond, Venlo en Maastricht waar gesproken kan worden van nuanceverschillen, waren de verschillen met Heerlen levensgroot. Burgemeester Marcel van Grunsven toonde overtuigend aan dat het ook anders kon. Omringd door behendig opererende verzetsmensen loodste hij zijn gemeente op voorbeeldige wijze door de moeilijke bezettingsjaren. Niet voor niets zag koningin Wilhelmina in hem 'eindelijk een echte burgemeester'. Zowel in intellectueel, tactisch als moreel opzicht stak hij met kop en schouders uit boven alle genoemde burgemeesters. Ook Van Grunsven begreep dat hij het onmogelijke niet kon bewerkstelligen, maar anders dan de anderen deed hij er alles aan om te redden wat te redden viel. Zijn vaste tactiek bestond uit vertragen, tegenwerken en waar mogelijk tegen elkaar uitspelen van elkaar beconcurrerende instanties. Soms met succes, maar binnen de context van de Jodenvervolging zo goed als kansloos. Bovendien moest hij precies in de periode dat de Duitsers de ene na de andere anti-Joodse maatregel afkondigden de strijd aangaan met zijn kabinetschef, een NSB'er die hem onafgebroken in de wielen reed, en een zo mogelijk nog gevaarlijker korpschef. Hoewel hij erin slaagde beiden uit het gemeentelijk apparaat te verwijderen en te vervangen door verzetsmensen, stichtten de twee veel onheil. Dat neemt niet weg dat Van Gruns-

ven betrouwbare politiemannen tijdig liet waarschuwen als arrestatie of deportatie dreigde. Maar liefst 72% van de Heerlense Joden dook onder. Ook was Heerlen door toedoen van Van Grunsven een van de laatste gemeenten in Nederland waar de bordjes met 'voor Joden verboden' werden opgehangen. Het overlevingspercentage van 57% in de mijnstad lag nergens in Limburg hoger. [3b]

Rijkscommisaris Arthur Seyss-Inquart
Foto Beeldbank WO II - NIOD 75223

VAN IDENTIFICATIE EN REGISTRATIE NAAR DEPORTATIE EN MOORD

Afgezien van de fel bekritiseerde naoorlogse behandeling van de Joodse rechthebbenden, staat vast dat het slepende debat over het rechtsherstel samenhangt met de unieke voorgeschiedenis ervan. Grotendeels onbekend met de nauwelijks te bevatten catastrofe waarvan de in bezet Nederland woonachtige Joden slachtoffer waren, moest de regering in Londen op grote en relatief veilige afstand nieuwe wetgeving optuigen en juridische kaders scheppen om het onrecht na de bevrijding ongedaan te maken. Meer hierover in hoofdstuk 3. Allereerst wordt stilgestaan bij de ongeëvenaarde misdaad die uitmondde in de moord op meer dan honderdduizend landgenoten.

Aan de vooravond van de Duitse inval op 10 mei 1940 telde Nederland ongeveer 140.000 Joodse inwoners. Veruit de meeste families leefden hier al eeuwenlang en waren in algemene zin redelijk tot goed geïntegreerd. Daaraan kan worden toegevoegd dat een ruime meerderheid in huurhuizen in de grote steden in het westen van het land woonde. Hoewel precieze cijfers ontbreken, maakten enkele tienduizenden, voor het overgrote deel Duitse Joden, deel uit van de genoemde 140.000. Zij waren sinds de machtsovername door Hitler in januari 1933 naar Nederland gevlucht. (4)

Tot dan toe had de Nederlands-Joodse gemeenschap van de ene op de andere generatie een vredig bestaan geleid. Hooguit was ze blootgesteld aan milde vormen van discriminatie en antisemitisme. De overrompeling door de Duitse Wehrmacht leek daar aanvankelijk geen noemenswaardige verandering in te brengen. Het gedrag van de militairen werd als correct ervaren en het zag er korte tijd naar uit dat de nieuwe machthebbers de Joden met rust zouden laten. De nog maar net benoemde rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart zei op 29 mei dat het Nederlandse recht van kracht bleef en liet dat dezelfde dag vastleggen in zijn derde, wijdlopige verordening (bindende regeling). De inkt was amper opgedroogd toen duidelijk werd waarom hij bij herhaling het dubbelzinnige begrip ‘bloed’ in de mond had genomen. Hoewel Joden nog niet expliciet waren genoemd, kwam het onheilspellende proces van identificatie en discriminatie vijf weken later op gang. Op het eerste gezicht leken de beperkingen mee te vallen want vanaf begin juli mochten Joden geen lid meer zijn van de luchtbeschermingsdienst en kwamen ze niet in aanmerking voor arbeid in Duitsland. Menigeen voelde zich in die geruststellende gedachte gesterkt omdat er vooralsnog geen nieuwe anti-Joodse maatregelen volgden. Achter de schermen werd daar intussen wel aan gewerkt, zij het met een klein voorbehoud. Zo stond in een intern rapport van 19 juli 1940 dat het Joods vraagstuk voorzichtig en terughoudend behandeld moest worden. Het grote werk moest nog beginnen en binnenkort konden de eerste maatregelen worden verwacht die gevolgd zouden worden door registratie en oppakken (Erfassung), aldus de opsteller ervan.
De obsessieve en irrationale haat tegen een nagenoeg weerloze bevolkingsgroep die de dagelijkse praktijk in Duitsland al zeven jaar domineerde, kreeg weldra ook de overhand in Nederland.

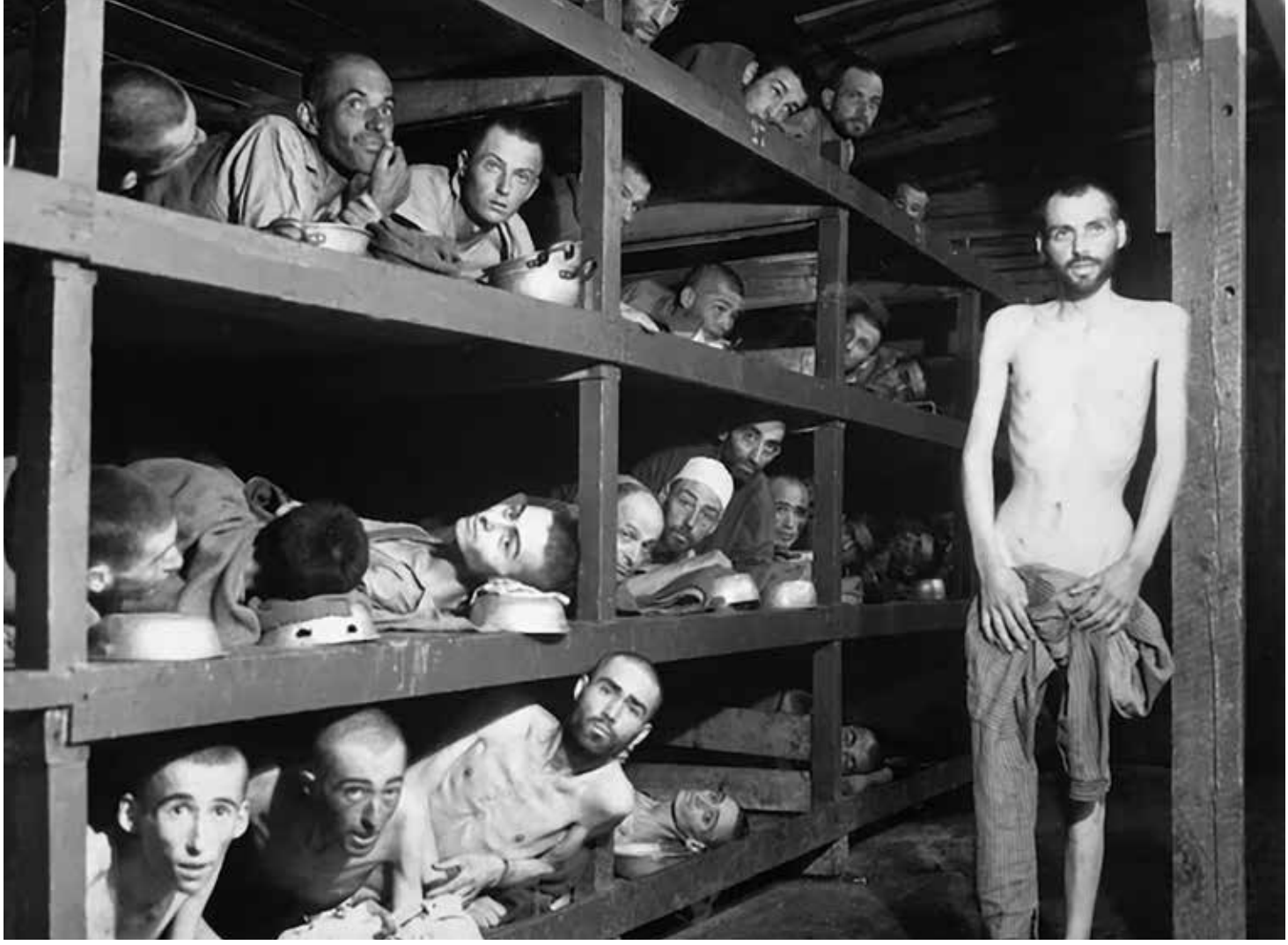
De racistische maatregelen waarvan sprake was in het rapport, waren veel ingrijpender dan de twee van juli. Met de niet-Jood of ariërverklaring voor ambtenaren van oktober 1940 en de daaropvolgende schorsing en ontslag van Joden uit de overheidsdienst ging het proces van identificatie en discriminatie een volgende fase in. In verhoogd tempo ging het van kwaad tot erger. Gedurende het hele jaar 1941 buitelden de anti-Joodse maatregelen over elkaar heen. Maatregelen die naast de onophoudelijke treiterijen, vernederingen en voortschrijdende discriminatie ook registratie en stelselmatige uitsluiting, isolering, scheiding, ontrechting en roof inhielden. Zo verloren Joden hun bewegingsvrijheid grotendeels en mochten ze bijvoorbeeld niet langer gebruik maken van openbare instellingen en gelegenheden als scholen, bibliotheken, bioscopen, cafés, parken en zwembaden. Ook werden ze verbannen uit het openbaar onderwijs. Overal verschenen bordjes met het opschrift 'Voor Joden verboden'. Naast het verlies van grondrechten raakten ze hun economische bestaanszekerheid en vrijwel al hun bezittingen kwijt, variërend van de fiets en de radio tot de woning met inboedel, de baan, het bedrijf, de financiële reserves, aandelen, effecten en kostbaarheden als sieraden en kunstvoorwerpen.

Voor Joden verboden
Foto Verzetsmuseum Amsterdam

Het waren zonder uitzondering maatregelen die het pad effenden naar het laatste stadium en tevens einddoel: concentratie, deportatie en moord. Al in september 1919 had Hitler het voor 't eerst in bedekte bewoordingen geformuleerd en in december 1941 gaf hij het mondelinge bevel tot genocide.

In combinatie met ernstige dreigementen en razzia's zette de stortvloed aan antisemitische maatregelen de Joodse gemeenschap doelbewust en doelgericht onder extreme (psychische) druk. Onbeschermd, overgeleverd aan een lot dat het ergste deed vermoeden en bij gebrek aan mogelijkheden tot weerstand viel menigeen ten prooi aan ondraaglijke spanningen, panische angst en wanhoop. Anderen doorstonden de extreme terreur van dit schrikbewind niet langer en pleegden zelfmoord of vervielen in apathie, onverschilligheid en andere uitingen van morele desintegratie. [5]
Niemand stond op dat moment helder voor de geest wat komen ging. Hoewel een hooggeplaatste functionaris aan de vooravond van de deportaties zei dat de Joden moesten terugkeren naar hun land van herkomst (vermoedelijk bedoelde hij Polen) en wel even arm en verluisd als zij het hadden verlaten, beperkten de meeste Duitsers zich tot leugens en eufemismen als evacuatie en werken in het oosten. Het zijn de naoorlogse getuigenissen van overlevenden van de Holocaust die het ware verhaal vertellen; een verhaal dat elk voorstellings- en bevattingsvermogen te boven gaat en binnen het kader van deze onderzoeksopdracht onbesproken moet blijven. Volstaan moet worden met een verwijzing naar de aangrijpende literatuur van excellente kwaliteit van schrijvers die erin geslaagd zijn hun kampervaringen in woorden te vatten zoals 'Nacht' van Nobelprijswinnaar Elie Wiesel, 'Is dit een mens' van Primo Levi of, dichter bij huis, 'Strepen aan de hemel' van Gerhard Durlacher en 'Het revier' van de Maastrichtse tandarts Taecke Botke. Wat komen ging, werd duidelijk in 1942.

Elie Wiesel tweede rij zevende van links Buchenwald 16 april 1944
(Creative Commons licenties)

Terwijl de anti-Joodse maatregelen elkaar onverkort bleven opvolgen, werd het dragen van de gele Davidster met het opschrift 'Jood' op 3 mei verplicht gesteld. Hitlers minister van propaganda, Joseph Goebbels had het bedacht.
Twee maanden later kwamen de deportaties op gang. Via het voorportaal van de hel, doorgangskamp Westerbork in Drenthe, vertrokken tienduizenden opgejaagde en berooide landgenoten naar de industriële moordfabrieken in Polen.

Aan de oproepen om zich te melden voor vertrek, de razzia's, arrestaties en deportaties leek geen einde te komen.
De volgestouwde treinen bleven rijden tot 13 september 1944 toen de laatste met 279 personen onder wie 54 kinderen uit Westerbork vertrok. Naar schatting waren toen 107.000 mannen, vrouwen en kinderen op transport gegaan van wie er slechts 5.500 de verschrikkingen van de Duitse kampen zouden overleven. [6]

ONTRECHTING EN ROOF

A VOORAF

"Uitzonderingen daargelaten telde het belang van de kwetsbare Joodse minderheid niet bij burgemeesters, politieagenten, gemeentelijke ambtenaren, notarissen en rechters" [7], aldus Raymond Schütz, auteur van een gezaghebbende studie over de dubieuze rol van het Nederlands notariaat tijdens de bezettingsjaren. Sprekend over onroerend goed geldt hetzelfde voor de makelaardij en zogeheten oorlogskopers die wisten of konden weten aan wie de geroofde eigendommen toebehoorden, maar er desondanks in handelden.

Historicus Robin te Slaa slaat de spijker op z'n kop als hij schrijft dat de Duitse bezetter er naar hartenlust op los roofde en dat de beroving van het Joodse bevolkingsdeel niet alleen volledig was, maar bovendien van een schokkende grondigheid en systematiek. Roof op ongekende schaal die plaatsvond op grond van verordeningen met kracht van wet, die werden aangevuld met maatregelen, beschikkingen en bevelen van de Sicherheitspolizei. Ze hadden de schijn van legaliteit en waren onderbouwd met eufemismen als 'overboeken', 'beheren' en 'bestieren'. Het draaiboek van de roof verliep volgens een vast patroon: aanmelden, onder beheer stellen, onteigenen en verkoop (waarbij de opbrengst naar Duitse instanties ging). [8]

Links Hans Fischböck rechts Arthur Seyss- Inquart medio1941
Foto Beeldbank WO II - NIOD 27646

Alvorens de roofverordeningen met betrekking tot onroerende goederen te bespreken, enkele opmerkingen over de terminologie. Hoewel doorgaans over roof wordt gesproken, geniet het begrip ontrechting de voorkeur omdat het precies de misdadige Duitse bedoelingen weergeeft: het systematisch ontnemen van iemands persoonlijke rechten en daarmee de verwijdering uit de rechtsorde van een specifieke groep binnen de samenleving. Anders gezegd: eerst volledig rechteloos maken, daarna beroven of buit verwerven. Zoals gezegd leken de verordeningen legaal door de inbedding in ogenschijnlijk wettelijke kaders, maar in wezen ging het om extreem onrecht in de vorm van recht. [9] Ook het begrip beheer is misleidend want in de gebruikelijke betekenis is een beheerder verantwoording verschuldigd aan de eigenaar en mag hij niet zonder toestemming van de rechthebbende overgaan tot verkoop. Bij de afkondiging van de roofverordeningen in 1941 werd deze juridische figuur op z'n kop gezet en gebruikt om de Joden het beschikkingsrecht over hun vermogensrechten te ontnemen. Geen roof dus in de letterlijke betekenis van het woord, maar ontrechting. [10]

Het startsein voor de ontrechting werd op 19 mei 1941 gegeven tijdens een bijeenkomst van een aantal hooggeplaatste nazi's in Nederland. Na de vaststelling dat alle 'Volljuden' uit Nederland moesten verdwijnen, presenteerde de Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft, Hans Fischböck, zijn plan om de Joden eerst van al hun bezittingen te beroven. [11].
Tussen 27 mei 1941 en 11 juni 1943 werden ten minste negen verordeningen van kracht die betrekking hadden op

de vermogensrechtelijke ontrechting van Joden. Daarvan hadden verordening 102/1941 van 27 mei 1941 en verordening 154/1941 van 11 augustus 1941 betrekking op onroerend goed in Joods eigendom. [12]

B ROOFVERORDENINGEN BETREFFENDE ONROEREND GOED

Verordening 102/1941 (Mei 1941)

Met deze dwangmaatregel beoogde de bezetter de Joden uit het agrarisch leven te verbannen; arisering heette dat. Achtereenvolgens moesten alle landbouwgronden in Joods eigendom vóór 1 juli 1941 worden aangemeld, vóór september van dat jaar aan niet-Joden zijn verkocht en uiterlijk op 1 januari 1942 zijn overgedragen. Pachtbureaus werden ingeschakeld om de waarde van de gronden vast te stellen. Daarna moesten de koopcontracten worden goedgekeurd door het voor dit doel opgerichte 'Bureau voor de goedkeuring van overdracht van Joodse landbouwgronden' van het Departement van Landbouw en Visserij.
In vergelijking met Duitsland waar de uitvoering van een vergelijkbare maatregel vier jaar in beslag nam, verliep de verkoop in Nederland dankzij ambtelijke medewerking rimpelloos en kon die binnen een jaar worden afgerond. In totaal ging het om de verkoop van 9.000 hectare landbouwgrond (0,9 % van het totale areaal) tegen een waarde van 17 miljoen gulden, wat overeenkomt met zo'n slordige 140 miljoen euro in 2024. [13]

Verordening 154/1941 (augustus 1941)

Doel van dit lijvige decreet was de arisering van de particuliere woningvoorraad met hulp van private partijen. [14] De impact ervan was aanzienlijk groter dan de landbouwverordening omdat het alle Joodse huiseigenaren en particuliere kredietverleners trof. Dat wil zeggen dat het bij benadering om 20.000 bebouwde percelen ging en naar schatting om 8.000 hypothecaire vorderingen met een gezamenlijke waarde van respectievelijk 200 miljoen gulden (ruim 1.750.000.000 euro) en 27 miljoen gulden (ongeveer 240 miljoen euro). Daarbij moet worden opgemerkt dat er geen eenstemmigheid bestaat over deze cijfers. [15]

De louter op roof en heling gerichte maatregel werd op 11 augustus 1941 afgekondigd en meteen bekrachtigd. Voor zover van toepassing moesten alle Joden hun 'overig grondbezit' vóór 15 september aanmelden bij de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV, ook wel Nederlandse Administratie van onroerende goederen genoemd) dat diezelfde maand was opgericht en belast met de praktische uitvoering van de verordening. Onder 'overig' werden zowel onroerende goederen als hypotheken verstaan. De aanmeldingsformulieren lagen klaar bij de Kamers van Koophandel. Zodra die ingevuld en ingeleverd waren, nam de in Den Haag gevestigde NGV het beheer over en verloren de rechtmatige eigenaren, in flagrante tegenspraak met het Nederlands recht, alle zeggenschap. Een aantekening in de registers van het kadaster getuigde ervan: "deze onroerende goederen zijn in beheer overgenomen door de Nederlandsche Administratie van onroerende goederen" waarbij werd verwezen naar een op naam van de oorspronkelijke perceeleigenaar gestelde brief van de NVG. Doestelling en taak van de NGV was niet alleen het verkrijgen, beheren, onteigenen en verkopen van de bebouwde gronden, maar, conform de bepalingen in de verordening, ook de opbrengsten ervan in de vorm van huur, recht op opstal (het recht om op de grond van een ander bebouwing te hebben), erfpacht, hypotheken en andere onroerende rechten.
De praktische uitvoering liet de NGV grotendeels over aan twee instanties: het Haagse administratiekantoor

Nobiscum dat zich sinds de oprichting in 1933 toelegde op het administreren en beheren van onder meer onroerende goederen en hypotheken. De tweede organisatie die zich er vanaf de oprichting in december 1941 mee bemoeide was het Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende goederen (ANBO) van de criminele Haagse makelaarszoon en fervent NSB'er Dirk Hidde de Vries. Twee maanden na de oprichting besloot de NGV met hem in zee te gaan.
De Vries nam de landelijke indeling in vijf districten van de NGV over. Twee ervan lagen in het westen en daar verliep de verkoop van Joodse huizen volgens de NGV voorspoedig, maar in de districten Groningen, Arnhem en Eindhoven/ Maastricht viel het tegen. Men stuitte er op tegenwerking van de bevolking. Reden voor de drie laatstgenoemde districtsbeheerders om De Vries te vragen of het mogelijk was om de openlijke en storende relatie met de NGV te verdoezelen door een werkgemeenschap op te richten waardoor het mogelijk werd voortaan te werken onder de 'neutrale' dekmantel van het ANBO.
De Vries stemde in met het voorstel en bemachtigde zo, tot ongenoegen van het hoofd van de NVG, Walter Münster, een sleutelpositie.
De tactische zet van de districtshoofden wierp vrucht af want de verkoopcijfers stegen iets. De groeiende opbrengst vloeide in de kas ("Sammelkonto") van de Vermögens Verwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA), een organisatie die sinds de landbouwverordening van mei 1941 bestond en zich toelegde op de liquidatie en besteding van Joods vermogen. [16]

Verordening 154/1941 in de praktijk

De verhouding tussen huur en eigendom van onroerend goed verschilde anno 1941 aanzienlijk van de huidige situatie. Het percentage eigendom lag toen rond 20%; tegenwoordig bedraagt dat naar schatting 57%. Omdat veruit de meeste Joden in het westen van het land woonden, lag zo'n 80% van het Joods woningbezit daar. [17]

In totaal werden 20.000 bebouwde percelen en 5.600 hypotheken aangemeld bij de NGV. Verkochte panden en onbebouwde percelen werden geregistreerd in de zogeheten Verkaufsbücher ofwel vastgoedboeken/verkoopboeken. Omdat het 'gründlich' gebeurde, zijn de Verkaufsbücher een waardevolle bron voor onderzoek naar geroofd Joods onroerend goed. Zo bevatten ze het adres, het verkoopbedrag en de namen van de oorspronkelijke eigenaar, de verkopende makelaar, de notaris(sen) en de koper(s). Daarnaast werden er bij transacties, indien gekend, ook de koopdatum en de overschrijfgegevens vermeld.
In totaal ging het om ruim 7.100 objecten, verspreid over 17 delen. Oorspronkelijk waren dat er 18 zodat het werkelijke aantal, in de Verkaufsbücher geregistreerde panden en onbebouwde percelen vermoedelijk in de buurt van 8.000 ligt, waarvan ruim de helft door het ANBO en zijn onderbeheerders (makelaars en huizenhandelaren) werden verkocht. De Verkaufsbücher geven echter geen volledig beeld - er ontbreekt een groot aantal percelen - en uit recente berekeningen komt naar voren dat er geen 8.000 maar circa 11.000 Joodse percelen onrechtmatig zijn verkocht. Dat betekent dat naar schatting 9.000 percelen onverkocht en onder indirect beheer van de NGV bleven. Deze panden gingen na de oorlog weliswaar terug naar de oorspronkelijke eigenaar, maar ze compliceerden het rechtsherstel in zoverre dat rekening moest worden gehouden met kostenposten als onbetaalde hypotheekrente, gederfde huren en onderhoud. [18]

Behalve NGV, ANBO, Nobiscum en VVRA waren de belangrijkste, bij de roof betrokken instanties, beroepsgroepen en personen: de hypotheekbanken, de makelaardij, het notariaat en de oorlogskopers inclusief de door een van de laatstgenoemde partijen ingeschakelde stromannen. Daarnaast waren er talrijke, aan het ANBO verbonden particuliere onderbeheerders. Zij zochten niet alleen naar potentiële kopers, ook inden ze de huren en bemoeiden ze zich met de exploitatiekosten en verzekeringen. [19]

Ofschoon cijfers ontbreken, gingen veel Joden naar aanleiding van de aangekondigde of te verwachten maatregelen ertoe over om hun eigendommen tegen veel te lage prijzen te verkopen om te voorkomen dat de goederen in Duitse handen vielen. Anderen kozen ervoor om hun bezittingen aan niet-Joden in bewaring te geven. Hoewel die niets te maken hadden met de Duitse roofzucht verdient deze groep van zogeheten 'bewariërs' (een samenvoeging van bewaren en ariër) korte vermelding omdat ze niet allemaal te goeder trouw waren en zich de in bewaring gegeven bezittingen na de bevrijding toe-eigenden of teruggave weigerden. (20)
Verder blijkt uit verschillende bronnen dat na huisuitzetting en/of deportatie inbraak en diefstal plaatsvond in leegstaande woningen van Joden. Soms waren daar ook politiemannen bij betrokken.

C COLLABORATIE

Bij de bespreking van de landbouwverordening werd vastgesteld dat het ambtelijk apparaat bereid was om zonder meer uitvoering te geven aan de Duitse maatregel. Rechtshistoricus Raymond Schütz oordeelt in niet mis te verstane bewoordingen over de rol en houding van de gezagsgetrouwe, collaborerende overheidsdienaren:
"We weten dat ambtenaren soms over te veel macht beschikken zoals de recente toeslagenaffaire bewijst. Vooral kwetsbare burgers zijn het slachtoffer. In crisis- en oorlogstijd breidt de ambtelijke macht zich snel uit. Tijdens de oorlog kreeg de Nederlandse ambtenarij veel macht toebedeeld. (…) Het Duits bezettingsbestuur wist op gewiekste manier gebruik te maken van het gebrek aan bestuurlijke ruggengraat dat geleid werd door het college van secretarissen-generaal van de ministeries en de Joodse bevolking stap voor stap opofferde om de eigen bestuurlijke positie niet te ondermijnen. (…) Loyaliteit naar de bezetter was de grondhouding. De beroepsgroep was proactief, maakte lange dagen en liet zich gewillig manipuleren. De Jodenvervolging was een prioriteit van het Duitse beleid en het loonde om zich op dit gebied te onderscheiden." (21)

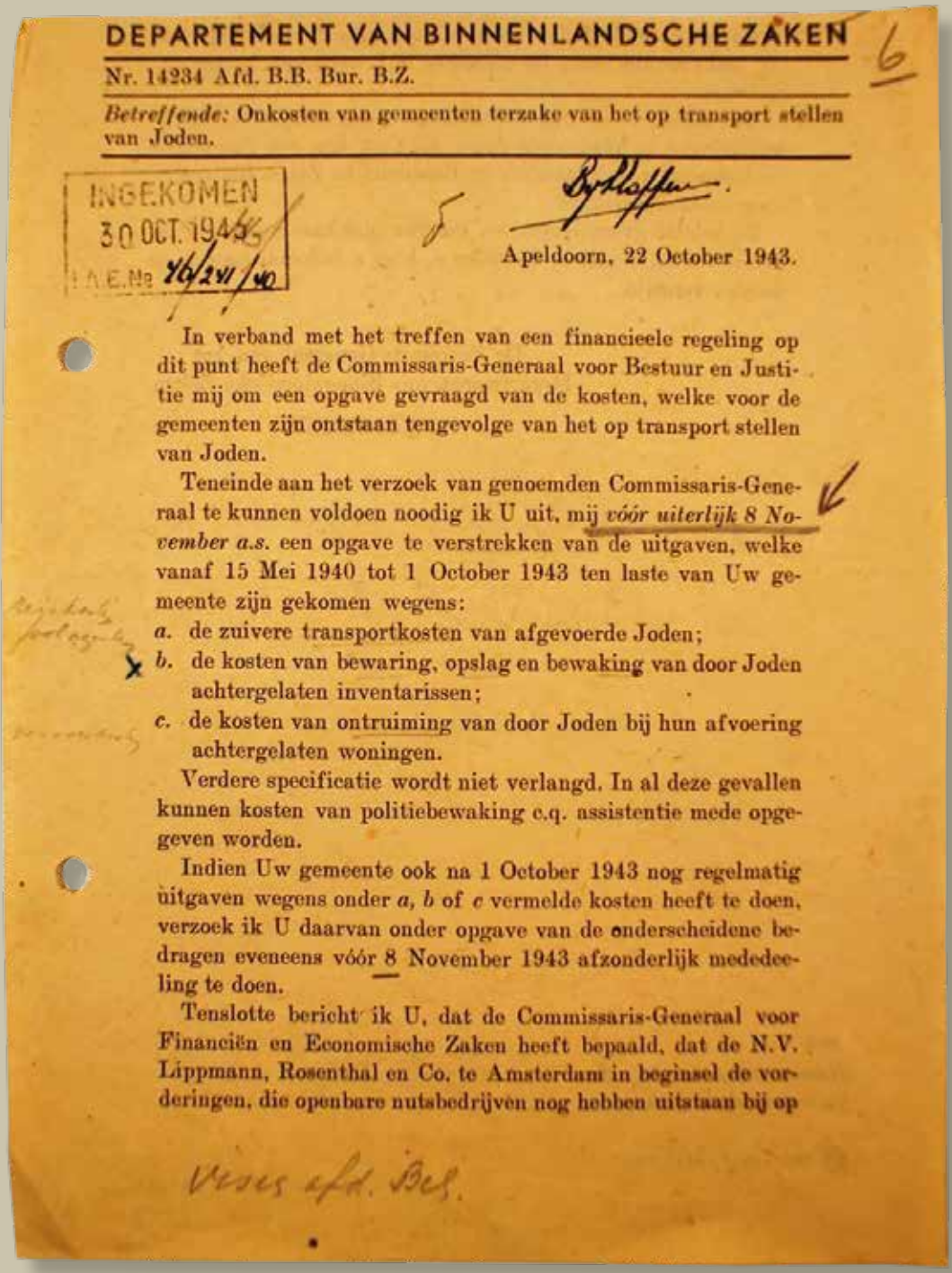
Schütz' generalisatie verdient enige nuancering. Kun je ambtenaren als uitvoerders primair verantwoordelijk stellen voor bestuursbeleid? Hoewel ze een kleine minderheid vormden, waren er ook ambtenaren die tegenwerkten, saboteerden en steun verleenden aan het verzet. Hoe dan ook, na de bevrijding werden de zwaardere gevallen onder de ambtelijke collaborateurs weliswaar gezuiverd, berispt of berecht, maar de zwijgende meerderheid kwam er zonder kleerscheuren vanaf. Massaontslag als remedie zou tot onaanvaardbare chaos leiden en had ernstiger gevolgen dan de kwaal, zo werd geredeneerd. Bestuurlijke continuïteit, geschraagd door kennis en ervaring, stond voorop.
Maar er was meer. De ambtenarij kon zich beroepen op de 'Aanwijzingen', een regeringsnotitie uit 1937 waarin stond hoe ambtenaren zich moesten gedragen onder vreemde overheersing. Kern ervan was dat het openbaar bestuur moest worden voortgezet. Hoewel het om een geheim document ging, dat in principe alleen bekend was bij burgemeesters, werd de inhoud ervan geïnterpreteerd als richtlijn om defensief te collaboreren om erger te voorkomen: klein leed accepteren om groter leed te voorkomen.
Dat artikel 23 voorschreef dat particulier eigendom niet verbeurd kon worden verklaard, werd gemakshalve over het hoofd gezien. Hetzelfde gold voor artikel 7: "Het 'reglement' verbiedt voorts moord, plundering of roof, en eist eerbiediging van de eer, de gezinsverbanden, de godsdienstige overtuiging en de uitoefening van erediensten". (22) Het is de vraag of de gemiddelde ambtenaar tot in detail op de hoogte was van de gedragsregels. Regels opstellen om ze geheim te houden, de filtering en interpretatie ervan aan één magistraat over te laten of ze pas bekend te maken als het niet meer kan omdat het als een vijandig document kan worden uitgelegd, mist logica. Bijgevolg moet de daaraan

verbonden vraag naar het mogelijke effect van de 'Aanwijzingen' onbeantwoord blijven.
Daarnaast werd een beroep gedaan op het zogeheten toetsingsarrest van de Hoge Raad van 11 januari 1942. Daarmee had de Raad de ambtelijke collaboratie gelegitimeerd door te stellen dat de wettelijke maatregelen van de bezetter niet aan het (internationaal erkende) Landoorlogreglement van 1907 konden worden getoetst. Daarin stond onder meer dat particulier eigendom niet in beslag genomen mocht worden. Anders gezegd: de Hoge Raad beschouwde niet alleen alle antisemitische verordeningen als regulier recht, maar verwees tevens de artikelen 7 en 23 van de Aanwijzingen die grotendeels aan het Landoorlogreglement waren ontleend, naar de prullenbak. (23)

Gemeenten

Verschillende onderzoekers wijzen er terecht op dat de overheid over weinig speelruimte beschikte bij de toepassing van de Duitse maatregelen. Dat mag zo zijn, maar tegelijk moet worden vastgesteld dat de ambtelijke collaboratie wel erg ver reikte en zich over alle bestuurslagen uitstrekte, de gemeentelijke niet uitgezonderd. Opdrachten om allerlei persoonlijke gegevens van Joden te verstrekken, werden stipt uitgevoerd. Geboorteplaats en -datum, leeftijd, gezinssamenstelling, adres, woonomstandigheden, inboedel, eventueel bezit van onroerend goed, medische gegevens: alles belandde op lange verzamellijsten en werd doorgegeven aan de Duitse autoriteiten. Zo vereenvoudigden en faciliteerden de gemeenten niet alleen de vervolgstappen in het misdadige proces, ook laadden ze hiermee een zekere mate van verantwoordelijkheid op zich voor de uitvoering van het vervolgingsbeleid. Dat staat los van de vraag of de lijsten compleet waren, want dat waren ze nooit. Gedurende 1941 en 1942 vroegen de Duitsers keer op keer om zulke opgaven. Daardoor ontstonden talrijke lijsten of eigenlijk momentopnames die altijd van elkaar verschilden, ook in Roermond (Bijlage I). Afgezien van sporadische knoeierij door saboterende ambtenaren, had dat met praktische redenen te maken. Joodse inwoners vertrokken of 'verdwenen' en er waren sterfgevallen of er kwamen nieuwkomers bij. Zo werden bijvoorbeeld tientallen Joden uit Rotterdam, Scheveningen en Voorburg al in september 1940 gedwongen naar Roermond te verhuizen omdat ze in een 'verboden zone' woonden. (24)

De lokale betrokkenheid bleef niet beperkt tot registreren. Iedereen wist dat de gemeentepolitie rechtstreeks betrokken was bij het oppakken en deporteren van de Joodse ingezetenen. De kosten die ermee gemoeid waren, kwamen, net als de opslag en bewaking van achtergelaten bezittingen en de ontruiming van de door Joden bewoonde huizen, voor rekening van de gemeenten. Nadat de deportaties zo goed als voltooid waren, richtte het departement van Binnenlandse Zaken op 22 oktober 1943 een oproep aan alle gemeenten om opgave te doen van de kosten die sinds mei 1940 waren gemaakt in verband met de onteigeningen en deportaties. Roermond liet weten fl. 239,15 (vergelijkbaar met een kleine € 2.000,=) te hebben uitgegeven aan 'transportkosten van afgevoerde Joden' (fl. 164,91) en de ontruiming van 'door Joden bij hun afvoering achtergelaten woningen' (fl. 74,24). Nadere specificaties waren eraan toegevoegd. (25) De met gestolen Joods geld gevulde bank LiRo (Lippmann & Rosenthal) betaalde het gedeclareerde bedrag uit.
Ook namen talrijke gemeenten actief deel aan het verwerven van geroofd onroerend goed. Opportunisme en pragmatisme lagen eraan ten grondslag. Of het daarbij ging om plannen voor stadsvernieuwing, stadssanering, wegenbouw of, zoals in het geval van Utrecht, om een kapitale villa voor de NSB-burgemeester: zo'n buitenkansje om zonder kostbare en tijdrovende onteigeningsprocedures woningen en grond te bemachtigen, lieten ze niet schieten. (26)

DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN

Nr. 14234 Afd. B.B. Bur. B.Z.

Betreffende: Onkosten van gemeenten terzake van het op transport stellen van Joden.

INGEKOMEN
30 OCT. 1943
A.E.No 46/241/40

Apeldoorn, 22 October 1943.

In verband met het treffen van een financieele regeling op dit punt heeft de Commissaris-Generaal voor Bestuur en Justitie mij om een opgave gevraagd van de kosten, welke voor de gemeenten zijn ontstaan tengevolge van het op transport stellen van Joden.

Teneinde aan het verzoek van genoemden Commissaris-Generaal te kunnen voldoen noodig ik U uit, mij *vóór uiterlijk 8 November a.s.* een opgave te verstrekken van de uitgaven, welke vanaf 15 Mei 1940 tot 1 October 1943 ten laste van Uw gemeente zijn gekomen wegens:

a. de zuivere transportkosten van afgevoerde Joden;
b. de kosten van bewaring, opslag en bewaking van door Joden achtergelaten inventarissen;
c. de kosten van ontruiming van door Joden bij hun afvoering achtergelaten woningen.

Verdere specificatie wordt niet verlangd. In al deze gevallen kunnen kosten van politiebewaking c.q. assistentie mede opgegeven worden.

Indien Uw gemeente ook na 1 October 1943 nog regelmatig uitgaven wegens onder *a*, *b* of *c* vermelde kosten heeft te doen, verzoek ik U daarvan onder opgave van de onderscheidene bedragen eveneens vóór 8 November 1943 afzonderlijk mededeeling te doen.

Tenslotte bericht ik U, dat de Commissaris-Generaal voor Financiën en Economische Zaken heeft bepaald, dat de N.V. Lippmann, Rosenthal en Co. te Amsterdam in beginsel de vorderingen, die openbare nutsbedrijven nog hebben uitstaan bij op

Verses afd. Bes.

Circulaire Ministerie van Binnenlandse Zaken Onkosten van gemeenten terzake het op transport stellen van Joden Foto GAR

GEMEENTE ROERMOND.

No. 9144.

Betreffende: onkosten transport Joden.

Antwoord op brief van:
22 October 1943, nr. 14234, afd. B.B. Bur.
Bijlage B.Z.

ROERMOND, 6 November 1943.
Telefoon no. 2041 — Giro no. 43949
Wordt verzocht bij de beantwoording datum en nummer dezer aan te halen.

A A N
den Heer Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandsche Zaken
te
A P E L D O O R N .

Naar aanleiding van nevensvermeld schrijven deel ik U mede dat door de gemeente Roermond tusschen 15 Mei 1940 en 1 October 1943 de volgende onkosten zijn gemaakt terzake van het op transport stellen van Joden.

a. zuivere transportkosten van afgevoerde Joden: f.164.91
b. kosten van bewaring, opslag en bewaking van door Joden achtergelaten inventarissen . . f.nihil
c. kosten van ontruiming van door Joden bij hun afvoering achtergelaten woningen . . . . f. 74.24

Totaal . . . f.239.15

Na 1 October 1943 zijn door de gemeente geen uitgaven als hiervoren onder a, b of c bedoeld, meer gedaan.

coll: 11.

De Burgemeester van Roermond,

De Secretaris,

K 1953

Declaratie gemeente Roermond inzake onkosten transport Joden
Foto GAR

Oorlogskopers

Veruit het grootste deel van het geroofde en verkochte Joods onroerend goed ging naar particulieren die geworven werden via informele netwerken van lokale huizenhandelaren die namens het ANBO optraden en de markt goed kenden. Dat konden NSB'ers en andere meelopers zijn of, zoals in de grensgebieden met Duitsland regelmatig voorkwam, Rijksduitsers. Daarnaast waren er beleggers, koopjesjagers, profiteurs, starters op de huizenmarkt en kopers die te goeder trouw handelden omdat ze niets van de oorsprong wisten. Hun motieven kwamen in essentie overeen met die van de gemeenten: pragmatisme en opportunisme.
Daar kwam bij dat zeker aanvankelijk sprake was van hoogconjunctuur en dat veel particulieren over aanzienlijke bedragen aan spaargeld beschikten.
Investeren in onroerend gold ook in 1942/1943 als een veilige belegging. Veel twijfelachtiger was het veelgehoorde argument dat het onroerend goed beter in Nederlandse handen kon blijven en niet naar de bezetter ging. Zo bleef het bewaard voor de Nederlandse economie en dus was er een nationaal belang mee gediend. Een kronkelredenering want de opbrengst verdween in Duitse zakken.
Rechtshistoricus Wouter Veraart merkt terecht op dat de onderliggende gedachte evenmin deugde omdat "het impliceert dat er iets redelijks zou kunnen schuilen in de ontrechting van andere Nederlanders. Degenen die zo dachten -en lang niet iedereen dacht er zo over- hebben ervoor gezorgd dat de Nederlandse samenleving heel nauw betrokken is geraakt bij de ontrechting van de Joodse bevolkingsgroep". Zelfs na de bevrijding werd dit argument nog naar voren gebracht. [27]

Hypotheken en verkoopcijfers

In eerste instantie verliep de verkoop van het geroofde Joods onroerend goed weliswaar traag maar voorspoedig, vooral in het westen van het land. Overal ontstonden criminele vastgoedcircuits waar veel zwart geld omging en witwas-praktijken aan de orde van de dag waren. Niet iedere belangstellende beschikte over voldoende reserves om onroerend goed aan te schaffen. Bij gebrek aan spaargeld sloten veel oorlogskopers leningen af bij een hypotheekbank om hun aankoop te financieren. Onder druk van de bezetter en de president van de Nederlandse Bank, de NSB'er Meinoud Rost van Tonningen, verstrekten deze banken tot begin 1943 voor zo'n 24 miljoen gulden (een slordige 200 miljoen euro) aan kredieten. [28] De goede verkoopcijfers werden niet gehaald in de rest van het land, zeker niet in Twente en Limburg, zo bleek tijdens een bijeenkomst op

Minister van Financiën N.S.B.-er Meinoud Marinus Rost van Tonningen Foto Beeldbank WO II - NIOD 35956

het kantoor van de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV) op 29 april 1942. Potentiële kopers zouden hun belangstelling verliezen omdat ze niet betrokken wensten te raken bij dit soort dubieuze transacties. Ook bij de hypotheekbanken was sprake van groeiende terughoudendheid met dien verstande dat ethische overwegingen geen rol speelden. Verstrekken van 'foute' leningen werd in die kringen als financieel risico beschouwd. (29)

De afnemende animo om te kopen en hypotheken te verschaffen kan verder worden toegeschreven aan de kerende Duitse oorlogskansen. Na de verpletterende nederlaag bij Stalingrad rond de jaarwisseling van 1942/1943 begon menigeen te twijfelen aan een toekomst onder Duits bestuur. Die twijfels werden extra gevoed door de wetenschap dat de Nederlandse regering in ballingschap via Radio Oranje in juni 1942 had gewaarschuwd dat oorlogskopers het geroofde Joodse bezit "even gemakkelijk wordt afgenomen als zij het verworven hebben". (30)

Ondanks de ongunstige voortekenen was er geen sprake van stagnerende verkoop. Het aanbod bleef voor menigeen uiterst aantrekkelijk, temeer omdat de naam van de oorspronkelijke Joodse eigenaar doorgaans verhuld werd en de Nederlandse Hypotheekbank vanaf de oprichting in november 1943 de taak van de reguliere hypotheekbanken overnam. Ook nam de nieuwe bank alle uitstaande, als risicovol beschouwde hypotheken over. De Nederlandse Bank stond garant voor het benodigde kapitaal. (31)

Notarissen en makelaars

Zoals het verloop van de vervolging en deportatie in belangrijke mate afhing van de medewerking van de gemeenten, zo was de verkoop van het geroofd onroerend goed afhankelijk van de medewerking van de makelaardij en het notariaat. Makelaars traden op als tussenpersoon en wierven potentiële kopers en verkopers. Ze regelden het voortraject naar de notaris. Laatstgenoemde was een juridisch geschoolde overheidsambtenaar die wettelijk verplicht was rechtsgeldige en bindende afspraken te maken over de koop/verkoop die werden vastgelegd in een notariële akte. Daarmee leek de overeenkomst legaal.
Ruim de helft van de 850 notarissen in Nederland maakte zich vanaf 1941 schuldig aan deze grootschalige formalisering van onrecht. Vanwege een gebrekkige beroepsethiek, die leunde op de heersende leer der lijdelijkheid (berusting door afwijzing van verantwoordelijkheid als gevolg van overmacht) en een krachtige pleitbezorger vond in de voorzitter van de Broederschap der Notarissen, Philip Libourel, verleenden honderden notarissen medewerking aan de vervreemding van Joods onroerend goed. (32)
Om kopers niet af te schrikken, hielden de collaborerende notarissen de herkomst bij voorkeur geheim. Daarbij pasten ze vier verschillende constructies toe waarvan het dubbeltransport het meest voorkwam. Dat verliep als volgt: een makelaar die voor NGV, ANBO of Nobiscum werkte, verkocht een geroofd pand aan een tussenpersoon of stroman, die het pand meteen doorverkocht. Zo bleef de oorspronkelijke herkomst verborgen omdat de naam van de Joodse eigenaar niet in de tweede akte stond. Zelfs al werden hiervoor verschillende notarissen ingeschakeld; ze wisten hoe dan ook van de hoed en de rand omdat ze op grond van hun beroep verplicht waren na te gaan wie de originele eigenaar was (rechercheplicht). Er bestonden trouwens meer administratieve foefjes om de naam van de oorspronkelijke eigenaar te verhullen. (33)

Hoewel ontegenzeglijk sprake was van gewetenloze economische collaboratie ontkwam de beroepsgroep van notarissen na de oorlog aan vervolging. Aanvankelijk zag het daar niet naar uit. Tijdens een gesprek met het hoofdbestuur van de Broederschap in juni 1946, sprak minister van Justitie Hans (Henri) Kolfschoten van een grof onrecht en noemde

hij de medewerking aan deze onrechtmatige daad beneden de waardigheid van het ambt. Net als tijdens de bezettingsjaren beriep voorzitter Libourel zich op het argument der lijdelijkheid: het notariaat had geen schuld. Met stilzitten en de handen in onschuld wassen kwam het notariaat er niet vanaf, waarschuwde de katholieke bewindsman. Als vervolgde oorlogskopers een beroep op de Broederschap deden, was er geen uitweg meer omdat het hoofdbestuur het passeren van de akten niet had afgeraden en zich evenmin over het honorarium had uitgesproken. Er speelde echter ook een factor waarover beide partijen het eens waren: de onmisbare beroepsgroep met z'n specialistische vakkennis mocht geen ernstige reputatieschade oplopen. Die vaststelling opende de weg naar een compromis. Kolfschoten stelde voor om de 'foute' verdiensten terug te betalen, maar het hoofdbestuur weigerde in eerste instantie omdat het een vorm van schuldbekentenis inhield en de beroepseer alsnog aantastte. Pas toen de bewindsman dreigde alles af te pakken door de verdiensten als oorlogswinst aan te merken, ging het hoofdbestuur overstag. Op voorwaarde dat iedereen in principe in het ambt bleef, was het bestuur bereid om de leden te adviseren om op basis van vrijwilligheid een deel van de oorlogswinst af te staan. Daarbij ging het om 500.000 gulden (circa drie miljoen euro) waarvan tweederde deel naar de Stichting '40 - '45 ging en een derde deel naar de Stichting Joods Maatschappelijk werk. (34)

De feitelijke zuivering werd overgelaten aan de regionale kringen van notarissen. Die vond met fluwelen handschoenen plaats. Notarissen die ernstig over de schreef waren gegaan, moesten rekenen met forse geldboetes.
NSB'ers en alle andere notarissen die voor een van de roofinstanties hadden gewerkt, werden uit het ambt gezet. Ook werden berispingen uitgedeeld en royementen uitgesproken. Niettemin verliep de zuivering clement.
De rechters kregen te maken met doorgewinterde juristen en een goed georganiseerde beroepsgroep of beter belangenorganisatie die welhaast per definitie naar andere schuldigen wees of zich, in navolging van Libourel, op lijdelijkheid beriep. Milde rechtspraak was het resultaat. (35)

Ernstiger was het feit dat het hoofdbestuur van de Broederschap er dankzij de overeenkomst met minister Kolfschoten in was geslaagd het notariaat te vrijwaren van vervolging wegens economische collaboratie.
Rechtshistoricus Raymond Schütz noemt het een schending van de staatsrechtelijke principes en van de onafhankelijkheid van de rechtspraak. De reputatie van de beroepsgroep en economische belangen legden klaarblijkelijk meer gewicht in de schaal dan principes van rechtvaardigheid en rechtsgelijkheid. (36)

Voor zover bekend, ontsnapte ook de beroepsgroep van makelaars aan vervolging op grond van economische collaboratie. Een compromis met de regering lijkt onwaarschijnlijk omdat er meerdere makelaarsbonden bestonden zodat een centraal aanspreekpunt ontbrak. Vaststaat dat de zwaarste gevallen zoals Johannes Everout uit Amsterdam na de oorlog vervolgd en veroordeeld zijn. Everout had tussen 1941 en 1945 voor vier miljoen euro aan provisie opgestreken bij de verkoop van ruim 2.000 Joodse panden. Het Bijzonder Gerechtshof in Amsterdam veroordeelde hem in 1946 tot twaalf jaar gevangenisstraf waarvan hij er vier uitzat. Het beroep van makelaar mocht hij niet meer uitoefenen. (37) Zijn NSB-ambtgenoot uit het ANBO-district Arnhem, Ben Claase, deed nauwelijks onder voor Everout en verkocht vele honderden Joodse panden die samen bijna 7 miljoen gulden opbrachten. In 1950 kwam Claase voorwaardelijk vrij nadat hij een jaar eerder tot ruim zeven en een half jaar cel was veroordeeld. Hij pakte zijn oude beroep weer op en vestigde zich (opnieuw) in Nijmegen. (38)

Limburg

Veruit de meeste Joodse huizen werden via de regionale ANBO-vestiging in Maastricht verkocht. Een hoofdrol was weggelegd voor de Maastrichtse NSB'er en ANBO-zetbaas Gustaaf de Pauw. Uit de (onvolledige) Verkaufsbücher komt naar voren dat hij betrokken was bij de verkoop van ten minste 79 Joodse panden op een totaal van 169 geroofde panden [39] en onbebouwde grond. Met uitzondering van het uiterste noorden van de provincie dook zijn naam overal op. Vooral partijgenoten toonden belangstelling voor zijn koopwaar. Omdat hij zich bezighield met witwaspraktijken, zwart geld aannam en het niet nauw nam met de roofregels, wees het ANBO hem in oktober 1942 de deur. De Pauw kwam er na de oorlog met een lichte gevangenisstraf vanaf en verdween nadien van de radar. In het noordelijke Gennep, waar een naar verhouding grote Joodse gemeenschap woonde, was de eerder genoemde NSB-makelaar Ben Claase uit Arnhem/Nijmegen actief. Notaris Emile Fenseling uit Cuijk verleed er de verkoopaktes.

Bij de verkoop van de geroofde panden waren, aldus de Verkaufsbücher, minstens 16 notarissen betrokken van wie Louis van Konijnenburg en Charles Russel het leeuwendeel voor hun rekening namen. [40] Van Konijnenburg hield kantoor in Maastricht, maar trok zich vanwege zijn gevorderde leeftijd al vroeg in de oorlog terug en overleed niet veel later. Frederic Hoefer verving hem maar hield de naam van Van Konijnenburg aan. Hij was verantwoordelijk voor nagenoeg alle, van de minimaal 48 verkoopaktes van geroofd Joods onroerend goed op naam van zijn voorganger. [41]

Zonder twijfel spande Charles Russel uit Eijsden de kroon en hij deed dat in meerdere opzichten. Meteen na de oprichting ervan in 1934 had hij zich aangesloten bij het fascistische Zwart Front. Na mei 1940 ontwikkelde hij zich tot een collaborateur die willens en wetens en in nauwe

Links de Eijsdense notaris Charles Russel,
rechts Arnolf Meijer gouwdag Noord-Brabant augustus 1940
Foto Beeldbank WO II - NIOD 32701

samenwerking met Gustaaf de Pauw 81 Joodse transportaktes verleed met een totale waarde van ruim 700.000 gulden (een kleine 6 miljoen euro). Werd hem die misdadige praktijk na de oorlog aangerekend?
Niet heus want dankzij talrijke adhesiebetuigingen, ontlastende verklaringen en met effectieve steun van zijn broer, de advocaat en buitengewoon hoogleraar fiscaal recht George Russel, ontliep hij zowel een zuiveringsmaatregel als een gerechtelijke veroordeling. "Zelfs een berisping bleef hem bespaard", aldus een verbaasde rechtshistoricus Raymond Schütz. Slechts het hoofd van de afdeling notariaat van het ministerie van Justitie merkte op dat de gang van zaken rond Russel een onbevredigend verloop had gehad. Uit de kring van Limburgse notarissen klonk een vergelijkbaar geluid. Daar bleef het bij. Russel hervatte zijn werk als notaris in Eijsden en bleef actief tot 1959.
In tegenstelling tot al zijn ambtsgenoten kreeg hij bij zijn afscheid geen eervol leeftijdsontslag. Waarvan akte. [42]

Jodenster ingevoerd in Nederland 29 april 1942
Foto Beeldbank WO) II - NIOD 210661

De Jodenster

De aandacht wordt er op gevestigd, dat de Jodenster gedragen moet worden aan de linkerzijde op borsthoogte.

Voorts dient de ster gedragen te worden op binnenplaatsen, in tuinen, voortuinen en aan huis- en straatdeuren.

Nieuw Israëlietisch Weekblad
15 mei 1942

RECHTSHERSTEL

Over de weinigen die de Holocaust hadden overleefd, schreef historicus Jacob Presser in 1965 op verbitterde toon: “Iedere Jood stond na 1945 alleen, miste ouders, kinderen, familie, vrienden, kennissen, de vertrouwde omgeving, de sfeer om zijn bestaan heen. (…). Iedere Jood, uit het kamp gekomen, droeg dit kamp voorgoed met zich mee. (…) Als enkeling zocht die Jood zijn weg in een omgeving die maar al te vaak weigerde hem op te vangen, waarin hij zich volkomen onveilig moest voelen, die hem kwalijk nam dat hij recht deed gelden op zijn verloren plaats en zijn voormalige bezittingen, die zich eraan ergerde dat hij nog bestond, die hem niet zelden met wantrouwen, afkeer en verachting bejegende.”[43]

Wat de Joodse populatie op het bezette vasteland van Europa werd aangedaan, was weliswaar niet tot in detail bekend in Nederlandse regeringskringen, maar sinds 1942 wist men er zonder twijfel van. Niet alleen de Poolse verzetsmannen Witold Pilecki en Jan Karski berichtten al in 1941 en 1942 uitvoerig over de vernietigingskampen in hun vaderland, ook het Vaticaan wist ervan en, naarmate de tijd verstreek, konden ook Engelandvaarders steeds meer melden over het tragische lot van de Nederlandse Joden. Onbekend met wat zich in eigen land afspeelde, was men in Londen dus niet. Mogelijk ontbrak de wil om meer te weten. Hoe erg de werkelijkheid eruit zag, oversteeg anno 1942 nog ieders bevattingsvermogen. En hoewel zonder precedent, was men zich ervan bewust dat nieuwe wetgeving de door de bezetter weggevaagde rechten van het Joods bevolkingsdeel straks ongedaan moest maken.

Omdat het een uniek fenomeen betrof en niet kon worden teruggevallen op bestaande jurisprudentie, moest een pakket gelegenheids- of uitzonderingswetgeving worden opgetuigd.

Dat de in Londen ontwikkelde theorie bij gebrek aan ervaring tekortkomingen en foutieve inschattingen bevatte en mede daarom onvermijdelijk in conflict moest komen met de naoorlogse realiteit, kon niet uitblijven. Allerlei tegenstrijdige belangen streden met elkaar om voorrang waarbij de overheidsfinanciën, de wederopbouw en de belangrijkste economische motoren aan het langste eind trokken ten koste van vooral de Joodse slachtoffers. [44] Op grond van voortschrijdend inzicht en een gewijzigd normbesef wordt deze gang van zaken op sommige punten tegenwoordig als onrechtvaardig bestempeld. Volkomen nieuw is dat trouwens niet. In de naoorlogse jaren werd ook al ongezouten kritiek geuit die tot aanpassingen op onderdelen van de regelgeving leidde. De afkeuring betrof eveneens de kille en bureaucratische manier van uitvoering die van weinig begrip en invoelingsvermogen getuigde: de morele factor. Maar zulke kritiek landde op rotsbodem. De benadering veranderde niet; die sloot aan op het naoorlogs klimaat. Vooral daarop richt zich de huidige veroordeling. [45]

Een Joodse overlevende getuigde al in 1951 van de betreurenswaardige manier waarop restitutie en schadevergoeding plaatsvond: “De jaren na 1945 hebben me murw gemaakt.

Onnoemelijke moeilijkheden om weer het evenwicht te krijgen in geestelijk en materieel opzicht. En het was vooral de strijd die ik moest voeren tegen de instanties. Waar altijd medeleven had moeten zijn, ontmoette ik de droge, moeilijk te benaderen afstotende amorfe massa, die men ook wel de ambtenarij noemt. Schade Enquête Commissie, Volksherstel, Beheersinstituut, belastingen, vult u zelf maar in. Ik kan u zeggen dat deze jaren voor mij een verschrikking waren. (…)" [46]

Hiermee raakte hij de achilleshiel van het naoorlogs rechtsherstel. Daarbij gaat het niet zozeer om het formele herstel van rechten en de teruggave van geroofd eigendom want dat verliep overwegend correct hoewel zeker niet vlekkeloos. Het zwakke punt schuilt onmiskenbaar in het morele rechtsherstel. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op beide aspecten: een geschiedenis met twee gezichten.

A FORMEEL RECHTSHERSTEL

Voortraject en wetgeving

In oktober 1942 gaf de regering in London opdracht aan de jurist prof. mr. Jannes Eggens om de toekomstige herstelwetgeving voor te bereiden en vorm te geven. Doel ervan was om de situatie terug te brengen naar de dagen die aan de anti-Joodse maatregelen vooraf waren gegaan, dat wil zeggen voor zover dat nog kon. Het was een logische consequentie van het regeringsstandpunt dat kopers van geroofd Joods eigendom hun nieuwe bezit "even gemakkelijk wordt afgenomen als zij het verworven hebben". [47]
Die overtuiging werd begin 1943 herbevestigd door de ondertekening van een gezamenlijke verklaring van de geallieerden dat opgetreden zou worden tegen roof en dat onrechtmatige transacties in de bezette gebieden teruggedraaid zouden worden. In de toelichting stond:

"U kunt erop rekenen dat de Nederlandse regering alles in het werk zal stellen opdat het onrecht, geschapen door roof en plundering naar mogelijkheid en billijkheid zal worden ongedaan gemaakt." [48]

Hoewel Eggens met steun van enkele (Joodse) ambtenaren op eigen gezag en naar eigen inzicht aan de slag ging, was hij aan verschillende randvoorwaarden gebonden. Zo kreeg het begrip 'billijkheid' een belangrijke rol in zowel de herstelwetgeving als de herstelrechtspraak. Redenerend vanuit de gedachte dat het om een unieke en ongekende situatie ging, kon die volgens Eggens slechts worden rechtgezet door een rechter binnen één instantie die naar redelijkheid en billijkheid recht sprak. Belangen van alle betrokkenen moesten worden afgewogen op basis van de feiten. [49] Voorts werd bepaald dat het slachtoffer van de ontrechting er niet op vooruit mocht gaan als gevolg van de herstelwetgeving. [50] Ten slotte moet gewezen worden op een voorwaarde die meteen tot discussie binnen de regering had geleid. Met een minimale meerderheid van zes tegen vijf stemmen was besloten om geen onderscheid te maken tussen Joden en niet-Joden. Daarmee verdween het voorstel van tafel dat specifiek op Joden gerichte hulp beoogde. Sommige argumenten van de tegenstemmers zijn verklaarbaar omdat niemand wist hoe erg het er in werkelijkheid aan toe ging in bezet gebied en wat ervan doorsijpelde buiten elk voorstellingsvermogen viel en daarom op ongeloof stuitte. Op grond van wat wel met zekerheid vaststond, wilden zij onder geen beding in de voetsporen van de nazi's treden door de Joden als aparte groep te behandelen. Daaraan werd het onzekere argument toegevoegd dat de geopperde groepsgebonden hulp het antisemitisme kon aanwakkeren. De afwijzing van ongelijke behandeling mocht dan goed bedoeld zijn, maar slecht doordacht omdat het op z'n minst met terugwerkende kracht toegepast had moeten worden, maar dat was niet het geval. Gelijke behandeling gold ook voor de jaren waarin het andersom

was geweest. Deze blinde vlek leidde tot de curieuze paradox dat daders en vijanden aan dezelfde regels van vermogensherstel werden onderworpen als slachtoffers. (51)

Vanaf juni 1944, na de geallieerde landing in Normandië, nam de druk op de commissie Herstel Rechtsverkeer van Eggens toe om snel met resultaten te komen. Die werden op 17 en 20 september bekend gemaakt. Het eerste wetsbesluit, E 93, bepaalde dat de anti-Joodse maatregelen nooit van kracht waren geweest, maar dat er geen rechten aan ontleend konden worden "zo lang er geen bijzondere voorziening is getroffen omtrent de regeling of opheffing van de gevolgen ervan". (52) De bijzondere voorzieningen waren vervat in wetsbesluit E 100 dat eveneens op 17 september werd uitgevaardigd: "het meest ingewikkelde en langste wetsbesluit dat in Londen tot stand is gekomen". (53)
Drie dagen later volgde de derde en laatste pijler onder de herstelwetgeving: E 133. Dit 'besluit vijandelijk vermogen' regelde de bevoegdheden van het Nederlands Beheers Instituut (NBI), de instantie die zich vanaf de zomer van 1945 ging bezighouden met zowel de Joodse claims als het beheer van vijandelijke vermogens. Daarmee werd het NBI de belichaming van de hierboven geschetste paradox. (54)

De praktijk

Bijna een jaar na de bekendmaking kreeg wetsbesluit E 100 in augustus 1945 zijn beslag met de oprichting en installatie van de Raad voor het Rechtsherstel (RvR). Tot dat moment had het Militair Commissariaat voor het Rechtsherstel, een onderdeel van het Militair Gezag, die taak uitgeoefend. (55)
De nieuwe Raad omvatte een aantal afdelingen waarvan de Afdeling Rechtspraak en de Afdeling Beheer, beter bekend als het Nederlands Beheers Instituut (NBI), het belangrijkst waren voor wat betreft de teruggave van geroofd Joods eigendom. Rechtsherstel hield met andere woorden het terugdraaien van de onder dwang gewijzigde rechtsbetrekkingen in. Dus geen compensatie of vergoeding voor bijvoorbeeld oorlogsschade, maar restitutie. Wie ervoor in aanmerking wilde komen, moest een verzoek indienen. Het was vervolgens aan de Raad om te onderzoeken of rechtsherstel moest plaatsvinden en zo ja het resultaat ervan te bekrachtigen. Wie zich niet meldde, hoefde nergens op te rekenen ook al had hij of zij er recht op. Reden voor de dagbladpers om oproepen te plaatsen om dat te doen. (56)

Zowel de Afdeling Rechtspraak als het NBI hielden zich bezig met de behandeling en afhandeling van de claims. Die liepen in de vele duizenden. Tussen de twee afdelingen bestond een verdeelsleutel: het NBI streefde ernaar om, conform artikel 113b, de betrokken partijen met hulp van een notaris tot overeenstemming te laten komen. Als ze er niet uit kwamen, boog de Afdeling Rechtspraak zich over de geschilkwestie. Daarbij werden de rechters geacht te oordelen naar redelijkheid en billijkheid: weging op grond van de feiten. De uitspraak was bindend en als dat nodig was, mocht worden ingegrepen. Hoger beroep was niet mogelijk; wel een verzoek om herziening. Ruime bevoegdheden dus voor de Afdeling Rechtspraak die ook tot uitdrukking kwamen in de machtiging om in hoger beroep te beslissen over uitspraken van andere afdelingen van de Raad voor het Rechtsherstel. (57)

Aangezien de roof van ongekende omvang was geweest, gebeurde wat niet kon uitblijven. Het NBI werd overstelpt met verzoeken om rechtsherstel. Ook de Afdeling Rechtspraak kreeg ermee te maken. Het aantal geschilzaken liep op omdat de aanspraken van de oorspronkelijke eigenaren op groeiend verzet stuitten van de tegenpartij. Reden om een nieuwe poot toe te voegen aan de RvR: de Afdeling Onroerende Goederen. Wetsbesluit F 272 van 16 november 1945 regelde de oprichting ervan. Het besluit was bedoeld als aanvulling op en vervanging van wetsbesluit E 100 (Herstel Rechtsverkeer). Dit nieuwe RvR-orgaan ging zich

exclusief bezighouden met het rechtsherstel van de oorspronkelijke onroerend goed eigenaren en beschikte over meer bevoegdheden dan het NBI. Uitgangspunt was en bleef dat zoveel mogelijk claims minnelijk geschikt moesten worden, dat wil zeggen zonder tussenkomst van een rechter maar na bekrachtiging door een gedelegeerde van de RvR en met dezelfde rechtsgeldigheid als een rechterlijke uitspraak. Als de betrokken partijen niet tot overeenstemming konden komen, kon de Afdeling Onroerende Goederen een notaris-bemiddelaar inschakelen of een regeling opleggen.
In het uiterste geval was beroep mogelijk bij de Afdeling Rechtspraak. Eind 1958 waren alle geschillen afgehandeld en werd de Afdeling Onroerende Goederen opgeheven. (58)

De overgrote meerderheid van de claims werd door middel van een minnelijke schikking afgewikkeld. De overeenkomst tussen de verschillende partijen kwam tot stand in nauwe samenspraak met een notaris en werd vastgelegd in een akte van schikking. Net zoals de rechters van de Afdeling Rechtspraak geacht werden te oordelen op basis van redelijkheid en billijkheid, zo gold dit principe in theorie ook voor de minnelijke schikking. Dat deze manier van afwikkeling bij vrijwel alle betrokkenen de voorkeur genoot, lag voor de hand. Een rechtszaak was kostbaar, langdurig, vergde een mentale krachtsinspanning van jewelste en bood slechts uitzicht op een onzekere uitkomst. Voor de Joodse overlevenden kwam daar nog bij dat ze door veel prangender kwesties in beslag werden genomen zoals de veelal in tragiek eindigende zoektocht naar familie en vrienden. (59)

Luchtfoto Roermond na bombardement november 1944
Foto GAR

Vanzelfsprekend verschilden de minnelijke schikkingen van geval tot geval. Niettemin bestonden er globale overeenkomsten, waarbij opvalt dat ieders belang werd afgewogen, ook dat van de oorlogskoper. Doorgaans resulteerde dat in een zakelijke rekensom waarbij de rechtmatige eigenaar meer dan eens opdraaide voor kosten die buiten zijn wil waren gemaakt zoals onderhoud, een verbouwing of een investering. Ook belastingen en hypotheekaflossingen door de oorlogskoper kwamen voor zijn rekening. Op zijn beurt betaalde de oorlogskoper aan de originele eigenaar het bedrag aan gederfde huur, exploitatiesaldi en eventuele juridische kosten. Ook de notariskosten en de kosten van de Afdeling Onroerende Goederen kwamen op zijn conto. (60)

Over het algemeen kreeg de originele eigenaar zijn onroerend goed terug. Soms resulteerde de overeenkomst in een schadevergoeding of een bekrachtiging van de bestaande situatie. De oorlogskoper behield dan het onroerend goed en betaalde de Joodse eigenaar het bedrag dat hij er eerder voor had neergeteld. Net als in het geval van teruggave hield hij er een claim aan over bij de beheerder van het vermogen van de roofinstantie. Als gevolg van financieel wanbeheer door met name het ANBO werd daarvan uiteindelijk 75% uitgekeerd. (61) Gelet op de achtergrond van de aankoop en het feit dat de oorlogskoper zijn vastgoed vaak onder de marktprijs had verworven, kan 75% niet onredelijk worden genoemd.

Omstreeks het midden van de jaren 1960 kon de eindbalans worden opgemaakt. In totaal waren 12.800 dossiers door de RvR behandeld waarvan er tienduizend waren afgesloten aan de hand van een minnelijke schikking. In dertienhonderd gevallen was beschikt door de Afdeling Onroerende Goederen of de Afdeling Rechtspraak. De resterende vijftienhonderd claims waren ingetrokken. (62)

Zoals gezegd hing de oprichting van de Afdeling Onroerende Goederen samen met het grote aantal verzoeken om rechts-

herstel en de afnemende bereidheid bij de oorlogskopers om te schikken. Dat had veel, zo niet alles te maken met het juridisch begrip 'te goeder trouw'. Steeds meer oorlogskopers kregen in de gaten dat een beroep erop in hun voordeel kon uitpakken. Ze hadden naar eigen zeggen nooit geweten dat het onroerend goed uit geroofd Joods eigendom afkomstig was. Het lag aan de notaris want die had het verzwegen of erover gelogen. De vader van de herstelwetgeving, Eggens, had al aandacht geschonken aan 'te goeder trouw' door in de regeling op te nemen dat de oorlogskoper niet met hard bewijs hoefde te komen maar dat 'aannemelijk maken' volstond. Wat hem daarbij voor ogen stond is niet duidelijk maar de Afdeling Onroerende Goederen interpreteerde het als een vorm van bescherming van de oorlogskoper. Zonder hem erbij te betrekken werd doorschuiven van de schuld naar de collaborerende notaris in een beschikking geaccepteerd. Eind 1947 sloeg de Afdeling Rechtspraak dit wapen uit handen van de oorlogskopers door het schandalige besluit te vernietigen. In een toelichting schreef de rechter dat 'aannemelijk maken' zo goed als onmogelijk was. De koper had niet zonder meer op het woord van de notaris mogen vertrouwen. Hij had ook een eigen verantwoordelijkheid. Zo bestond de mogelijkheid om in de openbare registers van het kadaster na te gaan uit welke bron het onroerend goed afkomstig was, ook als er snel opeenvolgende mutaties hadden plaatsgevonden. (63)

In eerste instantie nam het NBI alle claims in behandeling. Elke belanghebbende kreeg ermee te maken. Mede daarom groeide het met scherp contrasterende taken belaste NBI al snel uit tot een bureaucratische monsterorganisatie met duizenden stafleden. Daarnaast stelde het NBI twintigduizend bewindvoerders aan en een onbekend aantal beheerders. In afwachting van de nog niet teruggekeerde Joden of een officiële verklaring van hun overlijden, werden zij geacht hun belangen te behartigen. Een bewindvoerder was zelfstandig en hoefde geen verantwoording af te leggen jegens het NBI. Dat kon bijvoorbeeld een notaris of een capabel familielid zijn. Een beheerder was daarentegen wel verantwoording verschuldigd en gebonden aan uitgebreide instructies. (64) Zoals gezegd waren de taken van het NBI velerlei. Beheer van vijandelijk en landverraderlijk vermogen viel daar ook onder. Veel geld zat bijvoorbeeld bij de Vermögens Verwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA) en de roofbank (LiRo) Lippmann & Rosenthal. Meerdere juristen en historici hebben hun verbazing uitgesproken over deze merkwaardige bundeling van taken, die voortkwam uit de eerder gesignaleerde denkfout om geen onderscheid te maken tussen Joden en niet-Joden. Een denkfout met pijnlijke gevolgen die het schrijnendst tot uitdrukking kwamen in het NBI waar alles op één hoop werd geveegd en daders en vijanden zoals gezegd aan hetzelfde regime van vermogensherstel werden onderworpen als slachtoffers. Kritiek kon niet uitblijven.

Los daarvan staat de vraag of het rechtsherstel binnen de bij wet vastgelegde doelstelling al dan niet gefaald heeft. De meest gehoorde conclusie luidt dat de doelstelling is gehaald. Die bevinding is ingegeven door het feit dat 90% van het gestolen Joods onroerend uiteindelijk is teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaren of hun nabestaanden. Op 1 juni 1967 werd de Raad voor het Rechtsherstel en daarmee ook het NBI opgeheven. Het ministerie van Justitie nam de taken over. (65)

Tekortkomingen en kritiek

Vooruitlopend op deze paragraaf zijn sommige zwakheden in de herstelwetgeving al kort belicht, maar een aantal niet of zijdelings genoemde facetten ervan kan niet onbesproken blijven vanwege de vergaande consequenties. Allereerst het billijkheidsprincipe en de billijkheidsrechtspraak. Was dit de meest evenwichtige methode om de stelselmatige ontrechting ongedaan te maken? De praktijk wees al snel

uit dat de onafhankelijkheid en uitzonderlijk grote vrijheid van de leden van de Afdeling Rechtspraak ertoe leidden dat bij de afweging van belangen in vergelijkbare gevallen verschillend werd geoordeeld. Zonder richtlijnen of maatstaven moesten de rechters zelf bepalen wat wel en wat niet redelijk was. Die eigenmachtigheid leidde tot grillige en discutabele uitspraken. Regelmatig vielen ze in het nadeel van de gedupeerden uit. Hoe redelijk was het bijvoorbeeld om een slachtoffer te laten opdraaien voor kosten die buiten zijn wil waren gemaakt? Op grond waarvan genoten oorlogskopers relatief veel bescherming? Een beroep op 'te goeder trouw' werd al genoemd, maar de bevoordeling gold ook voor hypotheekaflossingen. En waarom werden de toch al zo sterk benadeelde slachtoffers keer op keer geacht inschikkelijkheid te betrachten en water bij de wijn te doen? Leidde dit soort redelijkheid tot volledig rechtsherstel? Daar komt bij dat het slachtoffer of vragende partij al gauw het risico liep van onredelijkheid of inhaligheid te worden beticht als men zich niet wenste neer te leggen bij een uitspraak. Al deze manco's golden trouwens ook voor de op redelijkheid en billijkheid gebaseerde minnelijke schikking. (66)

Hoe paradoxaal het ook mag klinken, maar het gelijkheidsprincipe leidde in de praktijk tot scheve verhoudingen. De bij het rechtsherstel betrokken partijen waren in geen enkel opzicht gelijkwaardig omdat een van beide systematisch was ontrecht, beroofd en bovendien op alle denkbare andere gebieden extreem zwaar was getroffen. In die zin continueerde de herstelwetgeving het onrecht van de voorgaande jaren en was sprake van voortgezet tweederangs burgerschap van de Joodse slachtoffers. (67)

Een andere tekortkoming die nog niet genoemd is, betreft de bemoeienis van het ministerie van Financiën in de persoon van minister Pieter Lieftinck. De onevenredig grote invloed van hem en zijn departement hing samen met de even unieke als curieuze organisatiestructuur van het

Minister van Financiën Pieter Lieftinck
Foto Beeldbank WO II - NIOD 161970

herstelapparaat. Lieftincks prioriteit lag onmiskenbaar bij de wederopbouw en de sanering van de overheidsfinanciën. Rechtsherstel hoorde weliswaar bij de wederopbouw, maar mocht niet plaatsvinden op kosten van de sterk verarmde Nederlandse staat. Die kwamen wat hem betreft voor rekening van de belanghebbenden. Andere vitale belangen gingen voor, zeker als ze conflicteerden met het rechtsherstel. Daarbij dacht hij onder meer aan essentiële posities binnen de economie zoals de machtige beurs en de banken. Materiële en financiële belangen wogen met andere woorden zwaarder dan een terugkeer naar de juridische grondbeginselen van de rechtstaat. Het met het leeuwendeel van het rechtsherstel belaste NBI mocht hem daarom onder geen beding in de wielen rijden. Om dat risico uit te bannen, verwierf Lieftinck directe controle op het NBI en was hij verantwoordelijk voor de oprichting van de Afdeling Onroerende Goederen, die niet over onafhankelijke rechters beschikte en de oorlogskopers in belangrijke opzichten terwille was. Vanwege deze vergaande inmenging verliep het rechtsherstel op onderdelen onbillijk en onrechtvaardig. Mede hierdoor heersten langdurige spanningen tussen de onafhankelijke Afdeling Rechtspraak enerzijds en de Afdeling Onroerend Goed en het NBI aan de andere kant, die pas in 1953 werden opgelost onder Lieftincks opvolger Johan van de Kieft. (68)

Een ander bekritiseerd kenmerk van het rechtsherstel hing zijdelings samen met de wetgeving en betrof de trage afhandeling van de claims. Snel en doelmatig was het uitgangspunt, maar de praktijk sprak dat tegen. Meerdere oorzaken

werden hiervoor aangewezen: tijdrovende bureaucratische procedures en veel papierwerk door de immense omvang van de roof; obstructie door de oorlogskopers wegens hun voortdurende beroep op 'te goeder trouw'; ingewikkelde vererving kwesties en tekortkomingen in de wetgeving waardoor aanvullende wetten en regels nodig waren. Veel vertragingen duurden jaren omdat een officiële bevestiging van overlijden zo lang op zich liet wachten. Die was nodig om een dossier te kunnen afsluiten. Daarbij ging het vooral om vermisten; vrijwel altijd Joodse slachtoffers die letterlijk in rook waren opgegaan. Tot 1949 hield het Informatie Bureau van het Rode Kruis zich bezig met de opsporing en het afgeven van verklaringen van vermoedelijk overlijden. Of zo'n verklaring als rechtsgeldig werd geaccepteerd, verschilde per gemeente. Aan die onduidelijkheid kwam in juni 1949 een einde door het van kracht worden van de wet voor de oorlogsvermissingen. Voortaan werd een rechtsgeldige akte opgemaakt waarin de plaats en datum van overlijden van de vermiste persoon stonden. (69)

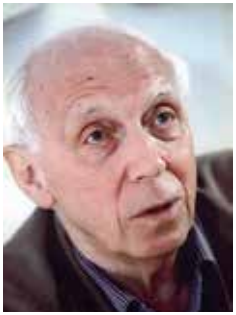
Kritiek op de praktijk van het rechtsherstel klonk ook uit de samenleving en het parlement. Die ging in de volksmond door voor 'rechtsuitstel'. De regelingen waren veel te ingewikkeld en heffingen door het NBI werden als Joden-heffingen getypeerd. Wat als uitvoerend orgaan was opgericht om het grootste onrecht uit de bezettingsjaren ongedaan te maken, had zich binnen de kortste keren ontwikkeld tot een bureaucratische mastodont dat de oorlogsslachtoffers tot wanhoop dreef. Een parlementslid constateerde dat de Joodse eigendommen "bijna niet uit de handen van het NBI zijn los te wringen". Ook wees hij op het voortdurend traineren door het NBI. In februari 1948 organiseerde de Joodse Commissie voor Herstel een protest-bijeenkomst in Amsterdam omdat de overheid ondanks de ernstige grieven niet openstond voor overleg. (70)
Die afwijzende houding werd ook elders opgemerkt en raakte aan een andere kritische noot: waarom waren er geen vertegenwoordigers van de ontrechten betrokken bij de voorbereiding van de herstelwetgeving en waarom hadden ze nooit medezeggenschap gekregen in het beheer van de instellingen voor rechtsherstel? (71)

Veruit de meeste kritiek gold het NBI, de organisatie die de gebrekkige manier belichaamde waarop het rechtsherstel gestalte kreeg. Door de vervlechting van het beheer van uitersten stak de organisatie veel tijd en energie in allerlei (bij)zaken die vaak leidden tot een verwaarlozing van de kerntaak: herstel van de geschonden rechtsverhoudingen. Mede daardoor was de werkwijze van het NBI voor de gedupeerden in veel gevallen een ergerlijke, zenuwslopende en traumatiserende ervaring. Dat de onder verantwoordelijkheid van het NBI en de Afdeling Onroerende Goederen tot stand gekomen minnelijke schikkingen alsnog aan een kritische beschouwing onderworpen zouden moeten worden, lijkt in het licht van de fel bekritiseerde naheffingen 'redelijk en billijk'. Werden de slachtoffers er per saldo door benadeeld en wat was de uitwerking van dergelijke overeenkomsten op langere termijn? (72)

B MOREEL RECHTSHERSTEL

In hoeverre hield het formele, administratieve rechtsherstel ook moreel rechtsherstel in?
Hoe ervoeren de slachtoffers dit rechtsherstel? Waarmee werden ze geconfronteerd en wat deed dat met hen?
Het antwoord op deze vragen ligt onder meer besloten in *'De kleine sjoa. Joden in naoorlogs Nederland'* uit 2001 van de voormalige Groningse hoogleraar eigentijdse geschiedenis, Isaac Lipschits. Zijn peilloze verbittering en die van vele van zijn lotgenoten spreekt boekdelen: "Oorlogservaringen van Joden werden gebagatelliseerd en de Joodse gemeenschap gekleineerd. Het antisemitisme in woord en geschrift was heftiger dan het vóór 1940 was

Auteur Isaac Lipschits, voormalige hoogleraar geschiedenis Groningen

geweest. De beroving van Joden werd voortgezet, nu onder regie van de Nederlandse overheid. De sjoa was met zijn deportaties en uitroeiing een uitslaande brand. Nadat in mei 1945 de vlammen waren gedoofd, bleef het nasmeulen als de kleine sjoa."

Lipschits' conclusie wordt in brede kring gedeeld. Hoewel de herstelwetgeving geen woord wijdde aan de behandeling van de slachtoffers, luidde het consigne dat er begrip moest worden getoond. De vrijblijvende instructie stond op gespannen voet met de naoorlogse realiteit. Vijf jaren van aanhoudende antisemitische propaganda en indoctrinatie hadden het van oudsher aanwezige volkse antisemitisme van nieuwe brandstof voorzien. De bevrijding maakte daar geen einde aan. De regering was er blind voor en trad er niet tegen op. Gelijke behandeling mocht dan het parool zijn, maar dat werd door minister Lieftinck, die zo'n belangrijke rol voor zich opeiste in het rechtsherstel, uiterst selectief toegepast. Zo onthield hij de Joodse gemeenschap compensatie door bijvoorbeeld te weigeren de kosten voor de bouw van de kampen Vught en Westerbork te vergoeden die met Joods geld waren betaald. Daar was een bedrag van ruim 25 miljoen gulden (grofweg 170 miljoen euro) mee gemoeid. De staat had beide kampen na de bevrijding voor 5 miljoen gulden overgenomen: een voordeel van 20 miljoen gulden. Aan de andere kant ondernam Lieftinck niets om de Joden terug te brengen in een positie die gelijkwaardig was aan die van andere bevolkingsgroepen. Een van de weinigen die het voor hen opnam door met nadruk te wijzen op de voortgezette discriminatie en onrechtvaardige elementen in het rechtsherstel, was de Joodse advocaat Heiman Sanders.

Via de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel boekte hij enig succes, maar in meerdere opzichten bleef hij een roepende in de woestijn door het voortdurende verzet van machtige opponenten als de beurs, de banken en de overheid.
Hoezeer de nazi's ook verfoeid werden, hun giftig antisemitisme was doorgesijpeld tot in de vezels van de samenleving. Dat kwam ook tot uitdrukking in de behandeling van het handjevol overlevenden dat terugkeerde uit de kampen of uit de onderduik tevoorschijn kwam. In tegenstelling tot waarop ze hoopten, wachtte hen vaak een kille, harteloze en bij vlagen ronduit vijandige bejegening. Op begrip voor wat ze hadden doorgemaakt, hoefden ze amper te rekenen. Empathie legde het af tegen onverschilligheid. Iedereen had het moeilijk of had een zware tijd achter de rug waardoor andermans leed er minder toe deed. In beslag genomen door eigen ellende, was een luisterend oor schaars. Bovendien vormden de overgebleven Joden het onbehaaglijke bewijs dat er te weinig was gedaan om de extreem zwaar getroffen groep te redden. Een blik in de spiegel van eigen falen werd vermeden. Geruststellender was de veelgehoorde drogreden dat de Joden zich veel te passief hadden laten wegvoeren. (73)

Vanzelfsprekend waren er ook ervaringen die het tegenovergestelde illustreerden, maar die waren in de minderheid en veelal in eigen Joodse kring te vinden. Ze deden weinig of niets af aan het heersende naoorlogse klimaat. De Nederlandse ambtelijke traditie die sterk leunde op loyaliteit aan het gezag, formalisme en bureaucratie maakte het er niet beter op. Beide factoren lagen echter ten grondslag aan de praktijk van het rechtsherstel en de behandeling van de gedupeerden. Vooral het laatste leidde tot uiterst negatieve emotionele typeringen die blijvend opdoken: koud, kil, immoreel, hardvochtig, antisemitisch, zonder inlevingsvermogen of compassie, afstandelijk, onpersoonlijk, wantrouwend enzovoort enzovoort. (74) Het moreel rechtsherstel had gefaald; de tijd was er niet rijp voor.

ROERMOND

A DE JOODSE GEMEENSCHAP EN DE HOLOCAUST

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog

Van oudsher kende Roermond een kleine, bloeiende Joodse gemeenschap met opvallend veel kleine en grotere ondernemers. Ofschoon de Joden niet op sympathie van de katholieke kerk en de katholieke pers hoefden te rekenen, stond het alom heersende antisemitisme de integratie van de Roermondse Joden in de lokale samenleving niet in de weg. Ze namen deel aan het verenigingsleven en onderhielden intensieve contacten met niet-Joodse stadgenoten.
Het opkomend rechts extremisme in de jaren 1930 en de daaraan verbonden Jodenhaat veranderde daar niet veel aan. Gerespecteerde katholieke leidsmannen als bisschop Gulielmus Lemmens en de hoofdaalmoezenier van sociale werken, Henri Poels, verwierpen zulke ontwikkelingen in felle bewoordingen. (75)
Het dreigende noodweer pakte zich samen boven Hitler-Duitsland. Meteen na de machtsovername door de nazi's in januari 1933 kwam de haatcampagne tegen Joden op gang. Vooral de in Duitsland woonachtige Poolse Joden moesten het ontgelden. Zij waren sterk vertegenwoordigd in de eerste vluchtelingengolf die Nederland bereikte. (76)

Installatie burgemeester Paul Reijmer 9 januari 1935
Foto GAR

Alexander Sternfeld en Sallie Goudsmit, twee vooraanstaande Joodse ondernemers, speelden sinds de oprichting ervan in 1933 een belangrijke rol in het Roermondse Joods Vluchtelingencomité dat zich bekommerde om het lot van de asielzoekers. Zij ondervonden veel praktische steun van onder meer Jacob Goedhart, eigenaar van hotel Wilhelmina aan het Stationsplein waar heel wat vluchtelingen in eerste instantie terecht konden. In de volksmond werd gesproken van 'Jodenhotel'. Een ander tijdelijk opvangadres was de confectiezaak van Cees (Caesar) Hiegentlich aan de Markt. Meestal reisden de veelal berooide vluchtelingen na een kort verblijf verder of ze probeerden een (tijdelijke) verblijfsvergunning te bemachtigen. Dat gold in het bijzonder voor degenen die in Roermond wilden blijven omdat er familie woonde. Die kon garant staan voor belangrijke asielvoorwaarden als huisvesting en bekostiging van levensonderhoud. Omdat de vluchtelingenstroom niet opdroogde en bij vlagen piekte, werd het landelijk toelatingsbeleid gaandeweg strenger ondanks de groeiende nood die de steeds ernstiger nazi-terreur enkele kilometers verderop teweeg bracht.
Ook de grensregio ontkwam niet aan het aangescherpte overheidsbeleid. Zo wijzigde de Roermondse korpschef Johannes Odekerken zijn aanvankelijk begripvolle houding tegenover de vluchtelingen drastisch. Terwijl het omgekeerde aan de hand was, verklaarde hij keer op keer dat de vluchtelingen geen gevaar liepen in Duitsland en adviseerde hij consequent negatief over verzoeken om een verblijfsvergunning. Ook meldde hij bij hogere politieautoriteiten dat Sallie Goudsmit betrokken was bij het clandestien over de grens helpen van vluchtelingen. Op straffe van verbanning

uit de grensstreek werd hem bevolen de hulp te staken. Vanaf maart 1938 moesten alle vluchtelingen worden geregistreerd. Dat leverde tot de Duitse inval 39 namen van nieuwkomers op [77]; een getal dat om verschillende redenen geen recht doet aan het werkelijke aantal vluchtelingen. Voordien werd geen vluchtelingenadministratie bijgehouden en lang niet iedereen zich liet zich registreren. Dat gold zeker voor degenen die illegaal het land waren binnengekomen. Het ging dus om veel meer vluchtelingen.

Anti-Joodse maatregelen, roof en de rol van politie en gemeente

Vanaf de herfst van 1940 begonnen de Duitsers de Joden steeds verder in het nauw te drijven. De eerste Roermondenaar die het aan den lijve ondervond was de veelzijdige Richard Bromberg. Behalve arts was hij ook een jurist en bekleedde hij de functie van voorzitter van de Raad van Beroep van het Ambtenarengerecht voor Limburg. Hoewel hij zich niet als Jood beschouwde en in 1927 was overgestapt naar het katholieke geloof, werd hij wel als zodanig aangemerkt. Op 24 november 1940 werd Bromberg als voorzitter geschorst en met ingang van 1 maart 1941 ontslagen, een lot dat overigens alle Joodse ambtenaren trof. [78]

Als in zoveel dorpen en steden ontbraken ook in Roermond leidinggevenden in het overheidsapparaat die protesteerden tegen de anti-Joodse maatregen of iets voor de Joden probeerden te doen. Het minimale verzet kwam uit de lagere echelons van zowel politie als ambtenarij. Burgemeester Paul Reijmer maakte geen geheim van zijn pro-Duitse houding. Met steun van de naderhand tot gemeentesecretaris opgeklommen NSB'er Herman van Keeken voerde hij alle instructies en bevelen van de bezetter zonder meer uit. [79] Het laatste deed ook de commissaris van politie, Johannes Odekerken. Ofschoon hij niet voor 'fout' doorging, gaf ook hij stipt gehoor aan alle anti-Joodse maatregelen.

Toen hij in juni 1943 op eigen verzoek ontslag kreeg, waren vrijwel alle Joden uit Roermond weggevoerd. De eerste uittocht had hij persoonlijk begeleid. [80]

Om alle, op discriminatie, roof en uiteindelijk op vernietiging gerichte voorschriften te realiseren, waren de Duitsers afhankelijk van alle mogelijke informatie die hen telkens weer zonder tegensputteren werd aangereikt. Gedetailleerde persoonsgegevens, radio's, fietsen, inboedels en voedselvoorraden, vrijgekomen woonruimte: alles werd desgevraagd geregistreerd en doorgegeven waarna genadeloos werd toegeslagen. Dat gebeurde altijd met medewerking van of uitsluitend door de politie. Zelden kwam er een Duitser aan te pas. Joden werden uit hun huizen gezet en moesten op verzameladressen samenhokken. Politiemannen verzegelden de leeggekomen woningen en namen de bewaking en het beheer op zich totdat de nieuwe eigenaren of huurders erin trokken. Meestal waren dat oorlogskopers, NSB'ers of ouders van oostfrontstrijders. Gedurende de tijd dat de woningen leegstonden, was Mathieu Schmitz, een rechercheur, belast met het beheer. Verscheidene collega's verdachten hem ervan achtergelaten geld en sieraden uit de woningen te hebben gestolen. Zij werden daarin gesterkt toen bij een huiszoeking in de woning van Schmitz veel geld en waardevolle goederen werden aangetroffen. [81]

Aan de gemeentelijke medewerking aan roof en deportatie waren kosten verbonden. Die bedroegen volgens een declaratie van eind 1943 fl. 240,= (anno 2024 vergelijkbaar met € 2.000,=). Het bedrag werd uitgekeerd met geroofd Joods geld.

Redactionele bijdragen burgemeester Reijmer en commissaris van politie Johannes Odekerken De Nieuwe Koerier 13 juli 1936

No. 163. TWEEDE BLAD. MAANDAG 13 JULI 1936. 49ste JAARGANG.

Uitgave van de
N. V. COURANT DE NIEUWE KOERIER
MAAS- EN ROERBODE.
Christoffelstraat 10. Roermond.
Telefoon 26 (3 lijnen). Postrekening 59736.

DE NIEUWE KOERIER

ADVERTENTIEPRIJS:
20 ct. per regel. Voor buiten Limburg 25 ct. per regel. Reclames 70 ct. per regel. Ontvouwen, 3 regels, f 0.50 per plaatsing, 3 × f 1.00, 3 × f 1.50. Voor den handel bij contract gunstige condities.

Foto M. KOCH

Welkom te Roermond.

Roermond treft de voorbereidingen voor het tiende gedenkteken van het twintigjarig bestaan der afdeeling Roermond van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Politiebond „St. Michael" in deze gemeente te houden landelijk congres van dezen bond.

Als Burgemeester dezer Gemeente en hoofd der politie zeg ik den deelnemers aan dit landelijk congres een hartelijk welkom toe en verheugt het mij ten zeerste dat dit congres in Roermond wordt gehouden. Ik heb vastgesteld dat dit welkom mede wordt uitgesproken namens de Burgerij van Roermond, die het werk en streven der politie steeds heeft weten te waardeeren en hoog te houden. Het politiecorps en de burgerij van Roermond leven in goede harmonie samen.

Het streven der vereeniging „St. Michael" verdient warmen steun en aller sympathie. Juist in deze tijden van verwarring op maatschappelijk en geestelijk gebied is het meer dan ooit noodig, dat de handhaving van het gezag van orde en tucht, in handen blijft van mannen die blijk geven van karakter en degelijkheidszin.

De principieele organisatie acht ik hiervoor van uitnemend belang, omdat zij maximaalwaarborgen-voel en beginselvastheid bij de leden aankweekt. Niet alleen op de stoffelijke doch ook op de geestelijke belangen moet de organisatie gericht zijn.

Moge het te houden congres den bloei dezer organisatie bevorderen en ertoe strekken, dat bij de leden steeds meer de overtuiging gaat heerschen, dat hun taak principieel dient te worden opgevat en uitgevoerd.

Roermond, 11 Juli 1936. Mr. P. REYMER.
Burgemeester van Roermond.

Het Congres van „St. Michael"

Het 20-jarig bestaan van de afdeeling Roermond.

Politiemannen zijn de handhavers van gezag en orde. Zij zullen die taak het best kunnen vervullen, wanneer zij niet alleen materieel en als het ware mechanisch met het wapen in de hand het gezag verdedigen, omdat hun functie dit vraagt, maar zij zullen als gezagsverdedigers des te meer beloonen, wanneer zij innerlijk het gezag erkennen, eeren, aanbidden en zich uit eigen overtuiging stellen aan de zijde van dat gezag, bereid en voor de daaruit volgende plichten offers, dus-noods het hoogste offer te brengen.

Welnu een katholiek moet als soodanig het gezag handhaven en verdedigen. Zijn Geloof leert hem Gods Majesteit erkennen als het Hoogste Gezag, de bron van alle leger gezag. Wanneer

Het Congres vangt aan onder den bisschoppelijken zegen, bepraat door het hoofd van het plaatselijk geestelijk gezag, pleban-deken O. Rhoen, door het hoofd der politie, burgemeester mr. P. J. Reymer, door den Commissaris van Politie, J. L. A. Odekerken, zoals het Feest-programma ons mededeelt.

Wij hoeven de afgevaardigden uit heel het land welkom in onze stad, overtuigd, hier te spreken namens onze stadgenooten.

Onder bescherming van St. Michaël, den hemelpatroon, zij het Roermondsche Congres den Politiebond tot heil. De afgevaardigden mogen aangename herinneringen medenemen en bewaren van hun verblijf in ons midden.

Eere-comité.

In het Eerecomité heeft als beschermheer zitting Z. H. Exc. Mgr. dr. Lemmens, bisschop van Roermond, en als eere-voorzitter de schepenen: heer mr. P. J. Reymer, burgemeester.

Als leden hebben daarin zitting de heeren:

Mr. F. Bolsius, president Arr. Rechtbank, te Roermond.

Mr. J. C. Cornegracht, vice-president Arr. Rechtbank te Roermond.

Mr. A. K. Duynstee, Kantonrechter te Roermond.

Mr. P. P. J. M. Geraths, President Roermondsche Burgerwacht.

Dr. J. F. H. Heyng, Medicus te Roermond.

Dr. A. M. H. Imhamp, Tandarts te Roermond.

J. H. F. H. Linssen, Wethouder te Roermond.

Mr. P. J. A. Kleens, Ambt. Openb. Ministerie te Roermond.

J. L. A. Odekerken, Commissaris van Politie te Roermond.

G. Rhoen, Pleban-Deken te Roermond.

Mr. Dr. P. J. W. Kister, Officier van Justitie te Roermond.

Ir. H. H. J. Rixten, Wethouder te Roermond.

C. H. Verstegden, Insp. Invoerrechten en Accijnzen te Roermond.

Het feestprogramma.

DINSDAG 14 Juli:

7½ uur: plechtige Hoogmis voor de levenden en overleden leden van St. Michaël.

11.30 uur: Aanvang van het Congres van den Hed. R. K. Politiebond „St. Michaël," in het Harmonie Theater.

13 uur: Opstellen van den Optocht aan het Congresgebouw.

13.10 uur: Vertrek van den Optocht met onderstaande vaandels. De te volgen route: Hanenstraat, Munsterplein, Paredisstraat (halt houden bij het Bisschoppelijk Paleis), vervolgens door de Neerstraat, Marktstraat naar de Markt.

13.30 uur: officieele ontvangst door het Gemeentebestuur.

Hierna trekt de stoet over Varkensmarkt, Stationsweg, Munsterplein, Christoffelstraat, Bokkestraat, Zwartbroekstraat, Willem II Singel, Stationsplein naar de Hanenstraat tot aan het Congresgebouw.

Hierna voortzetting congres.

19 uur: officieele ontvangst van Z. H. Exc. Mgr. dr. Lemmens, waarbij het eere-comité aanwezig zal zijn. Na afloop voortzetting congres, tot scheiding, te bepalen door den voorzitter.

18—20.30 uur: concert aan het Stationsplein te geven door het Tilburgsch Politie-muziekcorps.

21—22.30 uur: concert door de Kon. Harmonie van Roermond.

WOENSDAG 15 Juli:

7.30 uur: H. Mis in de cathedrale kerk, waarna plechtige H. Communie.

Het bestuur der jubileerende afdeeling Roermond met den Geestelijken adviseur den weleerw. heer kapelaan Schwartzenberg.

Foto M. KOCH

de katholieke diensaar van politie dadelijk het gezag beschermt en de orde, zonder welke het gezag zijn functie niet kan uitoefenen, handhaaft, weet hij, dat hij een werk doet, door God gewild, iets verhevens waardigs en hoogers. Dat zal in zijn oog zijn functie dus te grooter maken, want iemand, die de katholieke grondgeest aanvaardt, zal zich niet te meer overtuiging in dienst van het gezag stellen.

Wie uit zulke gevoelens leeft, heeft recht op den eerbied van allen.

Des te meer heeft de politieman daarop recht, omdat hij gezag en orde handhaaft ten voordele van ons allen.

Hij mag daarop recht doen gelden tegenover het gezag zelf. Van het burgerlijk gezag, dat aan de wapens in de handen geeft, om de orde te handhaven, mag hij rechtvaardigheid verwachten, en zorg voor dringende levensmiddelbehoeften.

Eerbied mag de dienaar van politie verwachten van allen.

En hier willen wij een punt aan, dat bij sommigen te wenschen laat. De kameraadschappelijke houding tusschen politie en burgerij moet goed zijn. Ook in dit opzicht de politie te eeren en gemakkelijk maken haar moeilijke taak te vervullen.

Twintig jaren „St. Michael"

Het leven in de afdeeling.

De jubileerende afdeeling Roermond van den Hed. R. K. Politiebond „St. Michaël" zag in de verlopen jaren het leventempo. Op 30 Juni 1916 had de oprichtingsvergadering plaats. Daarbij waren o. a. aanwezig het hoofdbestuurslid de heer Gerdessis en de Bondsadviseur willen Pater Amandus Jansen. Voorzitter der afdeeling was de heer Sanders, thans inspecteur en secretaris de heer Jonkmans. Vaandeldrager indien dezen dienst aan en verdedigden de eere van St. Michaël.

De heer Sanders werd in 1918 opgevolgd door den heer Brugers, die zulks reeds jaren had gedaan voor penningmeester verliet. Vijftien jaren lang heeft hij de afdeeling bestuurd, van 1918 tot

Foto M. KOCH

De Politiebond uw steun.

Wij staan thans aan den vooravond van het landelijk congres van den R.K. Politiebond St. Michael, hetwelk dit jaar voor het eerst binnen de muren dezer vesten zal gehouden worden.

Ik twijfel er niet aan of vele politiemannen uit alle deelen des lands zullen van deze gelegenheid gebruik maken om, onder gezellig samenzijn, hetzij nieuwe vriendschapsbanden te smeden dan wel bestaande te versterken, alsook, en dit moet zeker niet in de laatste plaats, om blijk te geven van trouw aan den Bond, die hun zoveel op zoveel als materieel gebied, ten steun zal moeten dienen bij het volbrengen der moeilijke taak welke als politieman op hun schouders rust.

Want, het is deze Bond toch, die U allen, leden van St. Michael, thans weldoende de gelegenheid biedt om, onder de activiteit van Uw patroon, door onderlinge bespreking en wisseling van gedachten over al hetgeen het politieleven aanbelangt en niet in het minst door elkanders ervaringen in het afgeloopen jaar op politiegebied en de moeilijkheden daarbij ondervonden te doen leeren kennen, diens steun te vinden welke U later, wanneer zij in uw standplaatsen zult zijn teruggekeerd zal moeten staarken in den strijd die U daarna weldoende wacht.

Moge daarom het doel door Uwen Bond met dit congres beoogd, ten volle aan zijn verwachtingen beantwoorden, hetgeen ik U als leider van het politiekorps te dezer stede ten volle toewensch, dan zal zulke niet enkel zijn te tot belang van den Bond in het algemeen maar ook in dat van ieder der leden afzonderlijk en tevens daarmede verbonden worden, dat allen die betrokken bestuurd hebben, met voldoening zullen terug denken aan de dagen welke zij tijdens betrokken hier hebben doorgebracht.

J. ODEKERKEN.
Commissaris van Politie.

Aan den Nederl. R.K. Politiebond St. Michael."

Welkom van de congres-stad.

Muziekprogramma.

TILBURGSCH POLITIEMUZIEKCORPS

Directeur H. J. F. van Alphen.
(Muziekcorps 3 van Nederlanden.)

Vanzelfsprekend strekte de Duitse roofzucht zich ook uit tot de Joodse ondernemingen. Na de afkondiging van verplichte aanmelding op 10 oktober 1940, verstrekte de gemeente ruim een maand later, op 18 en 19 november, een uitvoerige lijst waarop zestien ondernemingen en de eigenaren stonden. Het was de opmaat voor de verordening van 12 maart 1941, de dag waarop alle bedrijven onteigend werden en nieuw te benoemen bewindvoerders (Treuhänder) of beheerders (Verwalter) het voor het zeggen kregen. (82)
Vaak ging het om incapabele NSB'ers of Rijksduitsers die zich hier voor de gelegenheid vestigden en hun onlangs verworven bedrijf in razend tempo leegplunderden of door wanbeleid om zeep hielpen. Zo viel het succesvolle textielbedrijf van Alexander Goedhart in handen van een zekere Hans Wüster en zijn echtgenote. Het Duitse stel liet vrijwel niets over van het bedrijf. Andere namen die bij de overnames opdoken waren Franz Müller uit Kerkrade, Josef Weber uit Sittard, de NSDAP'er Peter Wilms uit Maasniel en Franz Kremer uit Geldrop. Geen van hen was afkomstig uit Roermond. Aan het einde van de bezetting kozen ze allemaal het hazenpad en ontsnapten ze aan vervolging.
Na de bevrijding resteerden slechts vijf van oorspronkelijk zestien ondernemingen. Alle andere waren opgedoekt of leeggestolen. (83)

Cijfers en deportaties

In de wetenschap van wat komen ging, laat het drama van de deportaties zich nauwelijks in woorden vatten. Pogingen om uiteenlopende facetten van de Holocaust aan de hand van aantallen en percentages te duiden, kunnen zonder twijfel zinvol zijn omdat ze inzicht en overzicht bieden. Toch verdient zo'n boekhoudkundige benadering van dit immense menselijke drama enkele kanttekeningen. Zo mag het verhaal erachter er niet door verloren gaan. Elk Joods slachtoffer was er één te veel. Cijfers zeggen niets over de toenmalige realiteit die achter iedere persoonlijke geschiedenis schuilgaat. Ze dienen ter ondersteuning en verduidelijking. Daar komt bij dat de beschikbare cijfers meestal niet kloppen met verwarring als consequentie.

Telkens weer eisten de Duitsers opgave van het aantal Joodse inwoners en allerlei persoonlijke gegevens. Los van het feit dat het om momentopnames ging, waren ze nooit accuraat. De talrijke lijsten in het Roermonds gemeentearchief getuigen ervan. (84) Historicus Hein van der Bruggen schrijft in zijn proefschrift over Joods Roermond dat de stad in 1939 141 Joodse inwoners telde op een totale bevolking van 18.642. De Duitse rassenwaan maakte daar twee jaar later 126 'Volljuden' van. (85)
Herman van Rens, gepromoveerd op een onderzoek naar de Holocaust in Limburg, spreekt van 156 Joodse inwoners, van wie bijna de helft uit Duitsland en Polen was gevlucht. Honderd van hen overleefden de Holocaust niet. (86)
Van der Bruggen noemt 85 slachtoffers.
In navolging van hem komt onderzoeker Eric Munnicks tot hetzelfde cijfer in zijn omvangrijke oorlogsgeschiedenis van Roermond. Deze onduidelijkheid kan goeddeels worden toegeschreven aan de gemankeerde lijsten en verschillen in onderzoeksmethodiek. Onduidelijkheid, die eens te meer wordt bevestigd door het monument bij de voormalige synagoge aan de Hamstraat.

Herdenkingsmonument
Appie Drielsma, in tuin
Synagoge Hamstraat 20
Roermond
Foto Flora Lemmens

Daarop staan de namen van 133 Joodse slachtoffers uit Roermond, inclusief degenen die met de stad verbonden waren of een 'relevant' deel van zijn of haar leven in Roermond heeft doorgebracht.
Van der Bruggen verklaart het opvallende verschil aan de hand van de gehanteerde criteria. (87)

Zoals overal in de provincie, kreeg Roermond met drie deportaties te maken. Die gingen niet vergezeld van grote razzia's zoals in de grote steden in het westen van het land. De eerste deportatie van dinsdag 25 augustus 1942 werd voorafgegaan door twintig persoonlijke oproepen om zich die dag te melden met een minimum aan bagage.
Vier geadresseerden werden op tijd gewaarschuwd door de politiemedewerker Johan van Mierlo. Ze doken onder en lieten verstek gaan. Begeleid door commissaris Odekerken en vijf marechaussees vertrokken de resterende zestien naar het provinciale verzamelpunt in de lagere jongensschool aan de Prof. Pieter Willemsstraat in Maastricht. Daar aangekomen werden een gemengd gehuwde moeder met haar zoontje en een invalide dame teruggestuurd naar Roermond.
Van de overige dertien gingen de mannen op transport naar een werkkamp waar ze tot hun dood werden afgebeuld terwijl alle vrouwen en bejaarde mannen in Auschwitz om het leven kwamen door vergassing, grove mishandeling, uithongering, slecht schoeisel en kleding, en slechte hygiëne en medische verzorging. (88)
Een paar maanden later volgde de tweede deportatie. Leden van de gemeentepolitie haalden de Joodse Roermondenaren op. Op dinsdag 10 en woensdag 11 november vertrokken 23 van hen via Westerbork naar Polen waar hen net als de eerste groep dwangarbeid of vergassing in een vernietigingskamp wachtte. Sommigen waren erin geslaagd de deportatie te ontlopen op grond van ziekte of het voorwenden ervan dan wel door onder te duiken. (89)
Triest waren de deportaties allemaal, maar de derde en laatste was zo mogelijk de meest tragische.

SS-Obergruppenführer
Hanns Albin Rauter
Foto Beeldbank WO II - NIOD 35364

Op 28 maart 1943 had de baas van de Duitse politie en SS in Nederland, Hanns Rauter, te verstaan gegeven dat zich na 10 april geen Joden meer mochten ophouden in acht provincies waaronder Limburg. De nog aanwezige Joden moesten zich melden in het kort tevoren in gebruik genomen kamp Vught. Rauters bevel resulteerde in de laatste lijst van Joden die in Roermond verbleven. Er stonden 53 namen op.

Nu ook de allerlaatsten gedwongen afscheid moesten nemen, besloot de plaatselijke Israëlitische gemeente zichzelf op te heffen en de kostbaarheden uit de synagoge naar Amsterdam over te brengen.
Een briefje van burgemeester Reijmer met het verzoek om drie hoogbejaarden te sparen, haalde niets uit. Voor de oudjes noch voor de vervoerbare zieken bestond genade.
Op vrijdag 9 april vertrok de laatste groep van achttien in een door de gemeente gehuurde bus naar Vught.
Drie anderen volgden in hun kielzog en gingen rechtstreeks naar station Hooghalen bij Westerbork. (90)

Wagonbord van
Kamp Westerbork naar Auschwitz
Foto Herinneringskamp
Westerbork

De twaalf Joden die dankzij een vrijstellingsbewijs in Roermond waren achtergebleven, gingen naderhand alsnog op transport. Op 10 en 12 april berichtten commissaris Odekerken en rechercheur Mathieu Schmitz dat er nog vijf ernstig zieke Joden in Roermond verbleven die door vier andere Joden werden verpleegd. Verder schreven ze dat zeker twaalf Joden zonder toestemming uit Roermond waren vertrokken. Een van de overlevenden verklaarde naderhand dat zij de tijdpauze tussen aankondiging en uitvoering hadden benut om onder te duiken. (91)

Zonder toestemming vertrokken ofwel 'Vertrokken Onbekend Waarheen' (VOW in ambtelijk jargon) betekende in gewoon Nederlands ondergedoken. Het was ongetwijfeld de beste kans om een wisse dood te ontlopen. De meeste Joodse onderduikers uit Roermond vonden een schuiladres in de stad of in de dorpen in de omgeving. Hoewel de politie geen goed inzicht had in hun aantal, bevinden zich in het gemeentearchief korte meldingen van verdwijningen en voortvluchtigen uit 1943. In totaal ging het om 46 personen van wie er zeker vijftien alsnog werden opgepakt en om het leven kwamen. (92)

Na de deportaties

Vrijwel meteen nadat de deportaties op gang waren gekomen en de vrijgekomen huurwoningen waren geregistreerd, bereikten de gemeente allerlei verzoeken om die te mogen betrekken. Het onveranderlijke antwoord van burgemeester Reijmer luidde dat de gemeente er geen zeggenschap over had en dat men zich moest wenden tot de gevolmachtigde van de Rijkscommissaris in Limburg, Willy Schmidt.
Hij besliste over de toewijzingen. Voor zover de verdeling van woonruimte niet plaatsvond op basis van vriendjespolitiek, profiteerden door bombardementen dakloos geworden Duitsers en Nederlanders ervan. (93)

Officieel telde Roermond na 9 april 1943 vrijwel geen Joodse inwoners meer, maar de politie wist dat zich her en der tientallen 'voortvluchtigen' schuilhielden. Na het vertrek van Odekerken in juni van dat jaar opende zijn opvolger van NSB huize, Toon Roselle, de jacht op (Joodse) onderduikers. Dat deed hij met zijn partijgenoot en ondergeschikte Gerard Verhesen en de beruchte cafébaas Gerrit Holla, een informant van de Sicherheitspolizei, NSB'er, SS'er en voorman van een groepje Landwachters (gewapende NSB'ers, ook wel "Jan Hagel" genoemd).
In schrille tegenstelling tot zijn broer Harry, een vooraanstaand verzetsman uit Venlo, gaf Gerrit al meteen na de Duitse inval blijk van zijn antisemitische gezindheid.
Hij staakte per direct de renteaflossing van een aanzienlijke hypotheek die de Joodse ondernemer Sallie Goudsmit hem in 1931 had verstrekt. (94) Nadien raakten Roselle, Verhesen en Holla gezamenlijk of individueel betrokken bij de (vierde!) arrestatie van Richard Bromberg en zijn gezin in februari 1944, de inval in de woning van Hubertus Roosendaal in Wessem op 8 augustus 1944 waar zich drie Roermondse Joden schuilhielden en de omvangrijke razzia in hotel 'Het Gouden Kruis' aan de Kapellerlaan. Het hotel was een doorgangshuis voor allerlei vluchtelingen en een schuiladres voor Joodse onderduikers. Vroeg in de morgen van donderdag 10 augustus 1944 zetten leden van de Grüne Polizei en de Maastrichtse Sicherheitspolizei, bijgestaan door Roselle, Holla en Verhesen de omgeving af, drongen het hotel binnen en arresteerden er de eigenaren van het hotel, het echtpaar Smeets, en ruim tien personen onder wie enkele Joden. (95)

Nog niet de helft van de Roermondse Joden keerde na de oorlog in hun woonplaats terug. Vooral het handjevol overlevenden uit de kampen was er slecht aan toe. Waarnemend burgemeester René Höppener zag het met lede ogen aan en nam het uit Bergen-Belsen teruggekeerde echtpaar Marx-Basnizki bij zich in huis en zorgde voor

Waarnemend burgemeester Roermond Rene Höppener Foto GAR

nieuwe huisvesting. Was zijn gedrag illustratief voor de naoorlogse opvang of het gemeentelijk beleid op dit punt? Vermoedelijk niet. Enkele uitzonderingen daargelaten, bevatten de archieven geen sporen die wijzen op een structurele aanpak.
Rechtsherstel beoogde het geroofde onroerend goed terug te brengen bij de rechtmatige eigenaren, maar daar moest de gedupeerde zelf om vragen. Doorgaans verliep de afwikkeling correct. De gemeente had daar geen bemoeienis mee omdat er geen geroofd Joods onroerend goed was gekocht. Huurders waren slechter af. Overal heerste woningnood en de nieuwe bewoners lieten zich niet zomaar uit hun huurwoning zetten. Materiële en immateriële hulp werd slechts mondjesmaat geboden. Die kwam vooral uit Joodse kring, sommige particulieren als Höppener of (semi-)overheidsorganisaties met een algemeen karakter. Getuige een brief van de Afdeling Sociale Zaken van november 1945 keerde het Districtsbureau Verzorging Oorlogsslachtoffers enige tijd wekelijks een klein steunbedrag uit aan drie van oorsprong Duits-Joodse vluchtelingen. [96] Of de gemeente financiële steun verleende of andere vormen van hulp bood, is niet bekend, maar lijkt niet waarschijnlijk. Er zijn geen documenten in de archieven aangetroffen die daarop wijzen. Hetzelfde geldt voor naheffingen of de inning van erfpachtcanon. Archiefwetten uit 1962 en 1968 beperkten de bewaartermijn voor onder meer aangiften, bezwaarschriften, ontheffingen en kwijtscheldingen tot vijf jaar. Als ze al bestaan hebben, zijn zulke documenten vernietigd omdat het maatschappelijk en historisch belang ervan niet of te laat werd onderkend. [97]

B SLACHTOFFERS VAN DE ONROEREND GOED ROOF EN HUN NAOORLOGS RECHTSHERSTEL: CASUSSEN

Josina Andriesse-Sanders

Mevrouw Andriesse was gehuwd met de in januari 1937 overleden veehandelaar Abraham Andriesse die hun woning aan de Godsweerdersingel 13 in 1919 had gekocht voor fl. 7.800,=. Enkele weken nadat ze haar testament had laten opmaken, volgde ze haar echtgenoot in maart 1942 op 80-jarige leeftijd. Kort voor haar overlijden had ze vrijwel al haar bezittingen gedwongen moeten afstaan en was haar huis onteigend. Het beheer was overgegaan naar de Maastrichtse ANBO-makelaar Gustaaf de Pauw die het pand met medewerking van notaris Frederic Hoefer op 17 november 1941 voor fl. 7.400 verkocht aan de Roermondse radiohandelaar Frans Wevers. Vrijwel meteen bood deze oorlogskoper in een advertentie het pand opnieuw te koop aan, maar nu voor fl. 8.000,=. Kennelijk was het hem uitsluitend om het financiële voordeel te doen. Dat Wevers te kwader trouw handelde, blijkt eens te meer uit het feit dat hij de gegadigde, Henri Maessen uit Posterholt, onmiddellijk een voorlopig koopcontract liet ondertekenen. Bij het opstellen van de definitieve akte wees de Roermondse notaris Paul van Crugten hem erop dat het om Joods eigen-

dom van origine ging. De argeloze Maessen, die het pand voor zijn dochter Christina wilde kopen, was door Wevers klem gezet en kon er niet meer onderuit.
Op de dag van de bevrijding van Roermond, 1 maart 1945, overleed Wevers. Hij kon nergens op aangesproken worden. Zijn weduwe, Hubertina Kerkhofs, weigerde meermaals aan het naoorlogs rechtsherstel mee te werken. Daarop maakte de bewindvoerster van de nalatenschap van Andriesse, Carola Franken, het geschil aanhangig bij de Raad voor het Rechtsherstel. Die wees notaris Van Crugten aan als notaris-bemiddelaar. Mogelijk kende men de notariële voorgeschiedenis niet. Hoe dan ook, in september 1950 kwam een minnelijke schikking tot stand. De inmiddels met bouwondernemer Marcel Muyres gehuwde Christina Maessen behield de woning en betaalde op grond van een nieuwe waardebepaling fl. 7.000,= aan de erfgenamen van mevrouw Andriesse. Daarnaast vergoedde ze de sinds de koop ontvangen huuropbrengst plus de notaris-, advocaat- en taxatiekosten. Daar ging overigens weer een fors bedrag vanaf wegens eerder door haar betaalde gondbelasting, straat- en rioolbelasting en verzekeringspremies.
Christina Muyres-Maessen hield er een vordering van fl. 7.370,= aan over op de erfgenamen van Wevers, resp. de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV). Ook ontving ze in 1953 bijna fl 400,= voor de herstelkosten van oorlogsschade aan het pand. (98)

Richard Bromberg

In 1939 vestigde Bromberg zich met zijn vrouw Lucie Rosenthal en hun 12-jarige tweeling Richard en Renée in een huurwoning aan de Bisschop Drehmansstraat 9. Naar aanleiding van het protest van de bisschoppen tegen de Jodenvervolging werd het Joodskatholiek gezin op 2 augustus 1941 opgepakt door de Grüne Polizei en gedeporteerd naar Westerbork. Daar werkte Bromberg tot zijn vrijlating drie weken later als arts. Het verblijf in het kamp had een aanslag op zijn gezondheid gepleegd want terug in Roermond bracht hij enkele maanden door in het ziekenhuis om te herstellen. Nadat hij bij zijn eveneens vrijgelaten gezin was teruggekeerd, volgden nieuwe beproevingen. Eerst raakte hij een deel van de inboedel kwijt waaronder meerdere objecten van grote emotionele waarde. Daarna werd het gezin opnieuw opgepakt bij de tweede deportatie van 10 en 11 november 1942. Na een dag op het politiebureau te zijn vastgehouden, kwamen ze weer vrij omdat ze over een vrijstellingsbewijs beschikten. Niet voor lang want op 14 april 1943 werd de familie voor de derde keer uit huis gehaald. Dit keer op last van de Sicherheitspolizei uit Maastricht. NSB-politieman Gerard Verhesen bracht de vier gezinsleden naar Westerbork maar medio juni konden ze dankzij hun vrijstellingsbewijs opnieuw naar huis terugkeren. Daar aangekomen bleek de woning aan de Drehmansstraat intussen betrokken te zijn door NSB'ers en moest worden uitgeweken naar kamers in het Louisapension. Ook daar waren ze niet veilig.
Op 24 februari 1944 werden ze door politiechef Toon Roselle voor de vierde keer opgepakt om via Westerbork in kamp Bergen-Belsen te belanden. Net als in Westerbork slaagde Bromberg erin zich verdienstelijk te maken als arts waarbij zijn vrouw Lucie hem assisteerde. Het redde hun leven en dat van de tweeling. Geveld door ziekte en honger overleefden ze de verschrikkingen van het kamp maar net.
Op 13 april 1945 bevrijdden Russische soldaten het gezin tijdens een evacuatietransport uit het kamp. Van opvang, medische zorg of repatriëring was vooralsnog geen sprake. Uiteindelijk ontfermden Amerikanen zich over het zieke en uitgeputte gezin. Eind juni 1945 keerden ze terug in Roermond. (99)

Ofschoon Bromberg in een huurhuis woonde, had hij vermoedelijk plannen voor de bouw van een eigen woning. In januari 1941 had hij een daarvoor bestemd perceel gekocht aan de Hendrik Luytenstraat. Dat kwam later

De arts en jurist Richard Bromberg was in Roermond voorzitter van de Raad van Beroep en voorzitter van het Ambtenarengerecht. In Bergen-Belsen moest hij als Chefartzt het 'Revier', de ziekenbarak, leiden. Zijn medegevangene S. Simmering schonk hem op zijn verjaardag, 25 augustus 1944, deze tekening. Collectie Renée Appeljan-Bromberg.

dat jaar onder beheer van de NGV. Omdat de Duitsers in juli 1942 een algemene bouwstop afkondigden, bleven de zeventig vierkante meter bij gebrek aan belangstelling onverkocht. Niemand kon er wat mee aanvangen. Na de oorlog werd het Duits beheer opgeheven en kreeg Bromberg het perceel terug, maar zijn belangstelling om er een huis op te bouwen was verdwenen. In 1948 verkocht hij de grond aan de gemeente. (100)

Sylvain Goedhart

Sylvains vader, Jacob Goedhart, was een succesvolle ondernemer en voorzitter van de Joodse gemeente in Roermond. In 1916 kocht Jacob hotel Wilhelmina aan het Stationsplein 12 voor een bedrag van fl. 9.400,=. (101) Na zijn overlijden in 1926 besloten zijn weduwe en de vijf kinderen het pand van de hand te doen. Sylvain dacht er kennelijk anders over want hij kocht het hotel voor bijna fl. 21.000,=. Om dat te kunnen doen, sloot hij een hoge hypotheek af. (102) Gedurende een groot deel van de jaren 1930 stelde Goedhart zijn hotel beschikbaar voor de opvang van Joodse vluchtelingen. Ook slaagde hij erin om een voorlopige verblijfsvergunning te krijgen voor het gezin van zijn zwager Erich Hanau door zich garant te stellen voor hun onderdak en levensonderhoud. (103)
Na mei 1940 lieten de Duitsers het hotel en de vluchtelingen die er verbleven vooralsnog met rust, maar op 14 juli 1941 legde de Wehrmacht beslag op het pand. Burgemeester

Reijmer stuurde Goedhart de volgende dag een briefje met de mededeling dat hij een verzoek om schadeloosstelling kon indienen bij de gemeente. [104] Dat deed hij.
Tot november 1942, toen de Wehrmacht het hotel weer vrij gaf, ontving Sylvain maandelijks ruim fl. 100, = van de gemeente. Daarna nam het ANBO het beheer over. [105]
Sylvain woonde er toen al niet meer. Na de onteigening was hij er in september 1941 met zijn vrouw en twee kinderen uitgezet. Ze waren vertrokken naar het adres Pieter Cuypersstraat 7. [106] Allerlei gegadigden meldden zich voor de vrijgekomen ruimte. Zo nam de nationaal-socialistische vakbond, Nationaal Arbeidsfront, zijn intrek op de begane grond en spande de burgemeester zich in om de grote familie van een oostfrontstrijder op de bovenliggende etage te huisvesten. [107]
Nadat het hotel in januari 1944 nogmaals tijdelijk was gevorderd, vond het ANBO in mei twee (Duitse) oorlogskopers voor het hotel: Joseph Berger uit Herkenbosch en Jacob Gorissen uit Swalmen. Ze betaalden er fl. 14.000,= voor, een bedrag dat ver onder de marktwaarde lag en tegelijkertijd de hypotheeklast op het pand ophief.
Notaris Charles Russel verleed de koopakte. Via het ANBO vloeide het bedrag in de kas van de Vermögens Verwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA). [108] Sylvain Goedhart, zijn echtgenote Rosa Hanau en hun 19-jarige dochter Joanna en 23-jarige zoon René bevonden zich op dat moment niet meer in Roermond. Na de deportatie van 10 en 11 november 1942 was Sylvain via Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd en daags na aankomst, op 15 december, vermoord. Zijn vrouw en kinderen waren ondergedoken in Oirsbeek waar Rosa en Joanna door verraad op 16 november 1943 alsnog in Duitse handen vielen. In 1944 werden de twee ter dood gebracht in Auschwitz. René overleefde als enige. [109]

Hotel Wilhelmina zogenaamde Jodenhotel
Stationsplein 12 Roermond
familie Goedhart
Foto Maurice en Sander Frissen

Na de oorlog verkeerde het hotel in een deplorabele toestand. Ondanks de zware schade die gedurende de maandenlage fronttijd was ontstaan, vorderde de gemeente het gebouw eind mei 1945 vanwege de heersende woningnood. René Goedhart tastte op dat moment nog in het duister over het lot van zijn ouders en zus. Van de toestand in zijn geboortestad was hij evenmin op de hoogte. Na de bevrijding van Zuid-Limburg in september 1944 was hij meteen naar Engeland vertrokken. Door zijn afwezigheid ontstond weldra geharrewar over de vraag wie als bewindvoerder mocht optreden voor de eveneens 'afwezige' Sylvain Goedhart. Uiteindelijk benoemde het NBI met goedvinden van de inmiddels opgespoorde René in juli 1946 mejuffrouw Willy Lagerweij als voorlopig bewindvoerster. Een van haar eerste activiteiten was een bezoek aan het Stationsplein. In haar rapport stelde ze vast dat de actuele huurders het hotel volkomen uitwoonden en verantwoordelijk waren voor vernielingen zoals de sloop van de lambrisering in de achterzaal. De schade werd verergerd door het lekkend dak. Bovendien kreeg ze het aan de stok met bewariërs die niet bereid waren bezittingen van Goedhart terug te geven.
In oktober 1946 keerde René terug in Roermond en nam hij het bewindvoerderschap van Lagerweij over. Zoals hij al eerder schriftelijk te kennen had gegeven aan het Militair Commissariaat voor het Rechtsherstel wilde hij het hotel van zijn verdwenen vader terugkrijgen. Naarmate hij meer aan de weet kwam over het lot van zijn geliefden en mogelijk ook uit teleurstelling over de slepende gang van zaken bij het rechtsherstel gaf hij het bewindvoerderschap in januari 1948 op. In een brief aan het NBI schreef hij dat hij over een paar dagen naar Nederlands Indië vertrok. Parallel hieraan liet hij notaris Willem Damen uit Roermond een akte opmaken waarin hij de Amsterdamse fabrikant Louis Lion machtigde om zijn zaken als enige wettige erfgenaam te behartigen en als bewindvoerder op te treden voor zijn roerende en onroerende goederen. De gemeente had de huur van het vrijwel onbewoonbare hotel inmiddels opgezegd en aangekondigd tot ontruiming te zullen overgaan.
Nadat de officiële overlijdensaktes van Sylvain, Rosa en Joanna Goedhart in de loop van 1950 waren ontvangen, kon notaris Damen zijn voorstel voor een minnelijke schikking aan de betrokken partijen voorleggen. De twee Duitse oorlogskopers waren in september 1944 met de noorderzon vertrokken en niemand in Nederland zocht ze. Het NBI, dat het vijandelijk vermogen beheerde en Louis Lion die namens René Goedhart optrad, bleven over. Omdat de oorlogskopers de hypotheek bij aankoop hadden afgelost, keerde de schuldenlast terug bij Lion. Op grond van gecompliceerde becijferingen moest hij het NBI bijna fl. 11.000,= betalen. Bij gebrek aan middelen stelde Damen het NBI voor om de schikking rond te maken door Lion een nieuwe hypotheek van fl. 11.000,= te laten afsluiten.
René Goedhart had zich inmiddels in Australië gevestigd en wilde van zijn Nederlandse bezittingen af. De herstelkosten overstegen zijn financiële draagkracht en uitstel van de overeenkomst hield slechts waardevermindering in. Reden om Lion te machtigen het hotel publiekelijk te verkopen zodra het NBI zijn fiat had gegeven aan het voorstel van Damen. Op 30 januari 1951 verklaarde het NBI zich akkoord en bekrachtigde de notaris de minnelijke schikking. (110)
Onbezwaard ging het gehavende hotel onder de hamer. Hoeveel de verkoop opbracht, kon (nog) niet worden nagegaan omdat de kadastrale registers van na 1948-1949 niet kosteloos te raadplegen zijn en het NBI-dossier er geen gegevens over bevat. Daarom blijft de vraag of de schikking uiteindelijk in het voor- of nadeel van Goedhart uitpakte vooralsnog onbeantwoord.

Alexander Goedhart

Evenals zijn broer Sylvain was Alexander een geboren ondernemer. De twee hadden het meegekregen van hun vader. In 1912 trouwde de 26-jarige Alexander met de vijf jaar oudere Clara Landau. Een jaar later kregen ze hun eerste en enige dochter, Johanna. Het gezinsgeluk was van korte duur want in 1915 verloor Alexander zijn vrouw en in 1930 overleed ook Johanna. Hij was op dat moment al hertrouwd met Carolina Gottschalk met wie hij twee zoons kreeg: Jacques (1917) en Max (1920). (111)

Het gezin woonde aan de statige Willem II Singel 60. Alexander had het in 1926, na de dood van zijn vader gekocht voor fl. 8.370,=. Een deel van de hypotheek kon hij aflossen. Zijn goedlopende stropdassenfabriek Corona aan de Pieter Cuypersstraat stelde hem daartoe in staat. Goedhart huurde het bedrijfscomplex waar hij ook kantoor hield. (112) Net als Sylvain raakte het echtpaar betrokken bij de hulp aan Joodse vluchtelingen. Carolina behoorde tot de oprichters van het plaatselijk Joods vluchtelingencomité in april 1933. (113)

In de tweede helft van 1941 werd de woning aan de Singel onteigend, maar vooralsnog kon het gezin er blijven wonen totdat de Ortskommandantur zich meldde en het pand in beslag nam. Vóór 10 augustus 1942 moesten de Goedharts het pand verlaten hebben, zo stond in het bevel. (114)
De familie nam haar intrek in het bedrijfsgebouw aan de Pieter Cuypersstraat. Burgemeester Reijmer had laten weten dat een verzoek om schadevergoeding kon worden ingediend, maar de Duitse autoriteiten wezen het af toen ze bemerkten dat het om geroofd Joods eigendom ging. (115)
Kort daarna kwamen de deportaties op gang en in november 1942 moesten de gezinsleden zich melden. Caroline en Alexander slaagden erin zich aan deze tweede deportatie te onttrekken. Ze waren (zogenaamd) ziek en doken onder zodra ze de kans kregen. Het echtpaar overleefde de Holocaust. Jacques en Max niet. De broers waren al eerder ondergedoken, maar werden op hun schuiladres opgepakt en gingen op 11 november op transport. Niet ver van Auschwitz werden ze uit de goederentrein gehaald om te verdwijnen in de hel van de talloze Poolse werkkampen. Naar verluidt zouden ze daar in de zomer van 1944 voor het laatst zijn gezien. Hoewel het nooit met zekerheid is vastgesteld, werd 31 augustus 1944 als overlijdensdatum van beiden opgegeven. (116)

Zoals gezegd moesten de Goedharts in augustus 1942 onder dwang verhuizen naar het bedrijfsgebouw aan de Cuypersstraat. Die was kort tevoren onteigend. Daags na zijn benoeming op 16 juni had de Duitser Hans Wüster het beheer op zich genomen. Zijn belangstelling voor het bedrijf hing samen met het feit dat hij sinds 1937 een vergelijkbare onderneming leidde in Roermond. Alleen maar beschikking over het bedrijf van zijn concurrent stelde hem niet tevreden. Wüster wilde meer. Als trouw NSDAP-lid meende hij over goede papieren te beschikken om het te kunnen kopen.
Hij benaderde de overkoepelende bedrijvenbeheerder, de Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklungen von Unternehmungen (NAGU) met het verzoek het gezonde bedrijf met z'n goed gevulde orderportefeuille op grond van kennis en ervaring te mogen overnemen. De NAGU maakte geen bezwaar en verkocht zowel het bedrijf als de woning aan de Willem II Singel op 8 januari 1943 met terugwerkende kracht tot juni 1942. Wüster betaalde er fl. 21.400,=. voor. (117).
In vergelijking met de omzet van fl. 47.000,= in 1941 kelderde het resultaat in het jaar van overname naar fl. 18.000,=. Daarvan was fl. 3.000,= te herleiden naar orders van de Wehrmacht. In 1943 liep de omzet weer op naar fl. 23.000,= waarvan ruim fl. 17.000,= toegeschreven kon worden aan opdrachten van de Wehrmacht. Wat Wüster precies produceerde is niet bekend, maar voor zo'n bedrag

aan stropdassen zaten de militairen vast niet verlegen.
Na de overname had hij een groot deel van de activa uit de fabriek van Goedhart naar zijn eigen bedrijf overgebracht. Omdat hij vanaf juni 1943 moest dienen in de Wehrmacht, verliet hij Roermond om zo nu en dan terug te keren als hij verlof had. De bedrijfsvoering liet hij over aan zijn vrouw, Luisa Wüster-Thiel. Het echtpaar woonde aan de Graaf Gerardstraat. De royale woning aan de Singel verhuurden ze aan Duits spoorwegpersoneel totdat de Wehrmacht het pand in maart 1944 opeiste. (118)
Terwijl Hans Wüster in de buurt van Hoek van Holland zijn dienst vervulde, werd zijn vrouw begin september 1944 vanuit Duitsland gesommeerd haar biezen te pakken. In de daaropvolgende dagen verscheen enkele keren een vrachtwagen in Roermond om zo veel mogelijk goederen op te halen en bij haar ouders in Wuppertal te stallen. Een leeggeplunderd bedrijf en woning bleven achter evenals een berg aan schulden. (119)

Teruggekeerd uit de beproeving van de onderduik zag Alexander Goedhart zich na de bevrijding voor een vrijwel onmogelijke opgave geplaatst. Afgezien van zijn vrouw en gezondheid had hij letterlijk alles verloren. Met de moed der wanhoop moest hij op eigen kracht zien op te krabbelen. Onbekend met het lot van zijn spoorloze zoons, nam Goedhart de bewindvoering voor beiden op zich. Namens hen diende hij een vordering van fl. 1.500,= in bij het NBI. Over de afwikkeling is niets terug te vinden in het NBI-dossier op naam van de twee. Wel bevat het een nota van het NBI wegens bewindvoerderskosten toen het overlijden van Jacques en Max in 1950 definitief was vastgesteld en de bewindvoering kon worden opgeheven. Voor elk van hen bracht het NBI fl. 70,= in rekening met als toevoeging "waarvan fl. 70,= als beloning voor u".
Dergelijke 'goedgeefsheid', die op een onterechte dubbeltelling berustte, schoot Goedhart in het verkeerde keelgat. Inmiddels bekend met de werkwijze van het NBI maakte hij fl. 70,= onder protest over. Toegeven of verontschuldigingen behoorden niet tot de NBI-mores. Twee jaar later kreeg Goedhart de helft zonder toelichting terug. (120)

Met de werkwijze van het NBI had Goedhart vanaf mei 1947 stapsgewijs kennis gemaakt toen hij er aanklopte met het verzoek zijn bedrijf terug te krijgen en de koopovereenkomst van Wüster uit januari 1943 nietig te verklaren.
Kort gezegd kwam de modus operandi erop neer dat hij het NBI niet naast maar tegen zich vond. Met steun van de Roermondse notaris Petrus Rieter bond hij de strijd aan met de oppermachtige en bureaucratische gigant. Complicerende factoren bij zijn rechtsherstel waren volgens het NBI de door hem en Rieter verstrekte financiële opgaven omdat die niet waren opgesteld of goedgekeurd door een accountant. Ook struikelde men over niet of gedeeltelijk afgeloste hypotheken en schulden die door Wüster waren aangegaan. Bij gebrek aan bewijsmateriaal schreef het NBI een deel van diens schulden op conto van het bedrijf van Goedhart. Rieter zocht het uit en stelde vast dat het uitsluitend om schulden gingen die ten laste kwamen van Wüsters eigen onderneming. Verder kreeg Goedhart het onterechte verwijt dat gevraagde rapporten en verslagen niet waren ingezonden. Hij kon aantonen dat hij dat zelfs meerdere keren had gedaan. Zelfs z'n integriteit werd in twijfel getrokken.
De overnamebalans die hij had opgesteld zou in sommige opzichten negatief afwijken in vergelijking met de balans van 1941 en kon daarom in zijn voordeel uitpakken. Door alle mitsen en maren van NBI-zijde moest Rieter telkens een nieuw schikkingsvoorstel ter goedkeuring aan het NBI voorleggen dat net zo vaak naar de prullenbak werd verwezen. Alsof deze bizarre manier van traineren en murw beuken nog niet genoeg was, betichtte het NBI Goedhart ervan dat de slepende procedure grotendeels te wijten was aan zijn starre houding.

Genoeg is genoeg, moet Goedhart hebben gedacht want op 7 april 1950 schreef hij een brief aan de koningin waarin hij de toezegging van Radio Oranje in herinnering riep dat geroofd eigendom na de oorlog teruggegeven zou worden. Echter, zo schreef hij, “Dat thans 5 jaar na de bevrijding zijn huis nog steeds niet is overgeschreven op zijn eigen naam. Alle pogingen tot nu toe hiervoor gedaan door zijn notaris, zijn vruchteloos gebleven.” Hoewel een antwoord ontbreekt in het dossier, heeft het er alle schijn van dat de gestrande zaak door zijn brief werd vlotgetrokken. Na een jaar van intensieve interne en externe correspondentie dan wel verweer om het eigen gelijk alsnog binnen te halen, ontving de Roermondse kandidaat notaris Gerard Tomlow in juni 1951 een machtiging om namens het NBI mee te werken aan het rechtsherstel van Goedhart.
Die kwam er - zoals alle afgewezen maar vrijwel identieke conceptschikkingen - in het kort op neer dat hij zijn woning aan de Willem II Singel terugkreeg inclusief een vordering van ruim fl. 31.000,= die was samengesteld uit fl. 30.000,= wegens ‘onttrekking aan het bedrijf Corona’ en het exploitatiesaldo van ruim fl. 1000,=. De flexibeler Tomlow had zich namens het NBI akkoord verklaard met de vordering van fl. 30.000,= waarna Rieter de definitieve overeenkomst in juli 1951 bekrachtigde.

Een jaar later keerde het NBI als beheerder van alle vijandelijke vermogens fl. 14.000,= uit aan Goedhart. Daarna bleef het stil tot 1958 toen hij het NBI eraan herinnerde dat zijn vordering op het vermogen van Wüster nog zo’n fl. 18.000,= bedroeg. Een onaanvaardbaar bedrag voor het NBI dat hem antwoordde dat slechts een vordering van fl. 10.000,= resteerde. Opnieuw volgde een slepende discussie waarin ook andere schuldeisers zich mengden. Aan het begin van de jaren 1960 meldde zich zelfs het echtpaar Wüster via de Duitse ambassade. Ze deden opgave van een aanzienlijk vermogensverlies. Daar maakte het NBI snel komaf aan door te antwoorden dat het beheerde vijandelijk vermogen niet eens toereikend was om de Joodse eigenaren schadeloos te stellen. (121)
Gelet op de slopende en met voetangels en klemmen bezaaide route die hij moest afleggen en de aanhoudende weerstand van het NBI, moet de vraag of Goedhart het complete bedrag ooit heeft teruggekregen onbeantwoord blijven.
Het dossier geeft geen uitsluitsel en een eindverantwoording of eindrapportage ontbreekt. In december 1968 kwam een einde aan de ongelijke strijd van Alexander Goedhart.
Hij overleed op 82-jarige leeftijd.

Zijn behandeling en de afwikkeling van zijn claims zijn illustratief voor de kritiek op het NBI. De veel te machtige hand van het ministerie van Financiën bleek eens te meer uit het onevenredig zware accent op financiële calculaties en argumenten. Begrip, compassie of mededogen ontbraken; alles ademde louter kilte en tegenzin. Sterker nog, er was sprake van wantrouwen ten opzichte van het slachtoffer. Hetzelfde gold voor het eindeloze traineren, zowel wat de herstelprocedure als de uitkering van de toegekende vordering betrof. Wat ‘snel en doelmatig’ afgehandeld had moeten worden, draaide in de praktijk uit op nodeloze werkverschaffing en ongelimiteerde energieverspilling ten koste van de gedupeerde partij. Verder is gebleken dat allerlei, vooral onwelgevallige informatie in het toch al onvolledige dossier ontbreekt. Daar komt bij dat veruit de meeste informatie die nodig was om het rechtsherstel van Goedhart te kunnen reconstrueren niet uit zijn dossier afkomstig is, maar verstopt zit in het dossier van de crimineel Hans Wüster. Hoewel die er niet persoonlijk bij betrokken was, kan met enig cynisme worden geconcludeerd dat het NBI zijn belangen weinig anders benaderde dan die van Goedhart. Beheer van vijandelijk vermogen leek meer op behoud van vijandelijk vermogen.

Oscar Goudsmit

Na het overlijden van zijn ouders, Isidore en Babette Goudsmit-Herz, was Oscar in 1936 eigenaar geworden van de groothandel in textielgoederen GeGo (Gebroeders Goudsmit). Die was voortgekomen uit de opgedoekte huiden- en vellenhandel van onder meer de broers Levie en Isidore. Het ging om een grote erfenis want behalve een omvangrijke aandelen- en effectenportefeuille verwierf hij tot 1939 meerdere panden in eigendom: twee aan de Godsweerdersingel en een dubbel woon-winkelcomplex op de hoek van de Neerstraat en de Paredisstraat. Daar woonde hij met zijn vrouw Grete Herz en hun drie, nog jonge kinderen: Isidore (1931), Edith (1933) en Gerda (1937). [122]

Kort na de oprichting van de Joodse Coördinatie Commissie in december 1940, sloot Oscar zich aan bij deze organisatie die opkwam voor de Joodse belangen in deze 'bijzondere tijdsomstandigheden'. Enkele maanden later nam de Joodse Raad die taken over en trad Oscar toe tot het bestuur van de afdeling Limburg. [123] Ook voor de bestuursleden viel niet te tornen aan de Duitse voornemens want in maart 1941 raakte Oscar zijn onderneming kwijt en in december nam de in Geldrop woonachtige Rijksduitser en textiel-koopman Franz Kremer het beheer op zich. [124]
De aanwezigheid van Goudsmit en zijn gezin beviel Kremer niet. Hij probeerde Oscar de toegang tot de woning te ontzeggen en drong er in een brief aan de burgemeester op aan voor vervangende woonruimte te zorgen dan wel aan Goudsmit door te geven bij wie hij moest intrekken. [125]
Burgemeester Reijmer worstelde met de vraag of de gemeente tot onteigening mocht overgaan. De ingewonnen informatie maakte hem niet veel wijzer. De NGV en het ANBO redden hem uit de lastige situatie door het pand eind juni te onteigenen en te koop aan te bieden waardoor de familie Goudsmit moest verhuizen naar de Thorbeckestraat. Een paar weken later trok Kremer in de vrijgekomen woning. [126] Hij had zich nog maar nauwelijks geïnstalleerd toen een oproep voor dienst in de Wehrmacht op de mat viel. Kremer vertrok en liet de bedrijfsleiding over aan zijn vrouw, Martha Kremer-Theiss. In december 1942 kocht ze als gemachtigde van haar echtgenoot de twee panden voor een bedrag van fl. 15.400,= . Notaris Frederic Hoefer uit Maastricht verleed de verkoopakte. Het benodigde geld onttrok ze aan het bedrijfsvermogen. Tegelijkertijd met de panden op de hoek van de Neerstraat en de Paredisstraat was ook de woning aan de Godsweerdersingel 48 onteigend. Hoefers partner in crime, notaris Russel, had in oktober de verkoopakte opgemaakt voor oorlogskoper Petrus Wulms, een poelier uit de Veldstraat. Hij betaalde er fl. 7.750 voor en verhuurde het door heling verworven eigendom vanaf 1 november 1942. Ofschoon ook Godsweerdersingl 24 was onteigend, meldden zich geen gegadigden voor koop. Tot de bevrijding bleef het pand in beheer van het ANBO. [127]

Zoals gebruikelijk luidde de bedrijfsovername een fors omzetverlies in. Gedurende het jaar van overname daalde de omzet met ruim een kwart; een achteruitgang die zich voortzette in 1943. Uiteraard zocht de incompetente Martha Kremer de oorzaak buitenshuis. Door bezuinigingen en een van de weinige personeelsleden te ontslaan, verwachtte ze de jaarcijfers op te krikken. [128] Terwijl zij druk doende was het bedrijf om zeep te helpen, kreeg de familie Goudsmit een oproep om zich te melden voor de derde deportatie van 9 april 1943. Omdat Grete Herz te ziek was om vervoerd te worden, kregen de overige gezinsleden toestemming om voorlopig in Roermond te blijven om haar en andere zieken te verzorgen. Zodra de kans zich voordeed, doken ze met hulp van enkele politiemannen in de omgeving onder. Alle vijf overleefden de oorlog. [129]

Direct na de bevrijding nam Goudsmit het beheer van het vermogen van Kremer op zich. Vooralsnog kon het gezin niet terugkeren naar de woning aan de Neerstraat. Die was

gedurende de fronttijd zwaar beschadigd door een granaat. Het Roermonds beheersinstituut had het nog enigszins bewoonbare gedeelte toegewezen aan een dakloos gezin. Zij verruilden het huis spoedig voor beter onderdak in Zuid-Limburg met achterlating van wat huisraad. Omdat andere ontheemden de spullen goed konden gebruiken, werd Goudsmit gevraagd om ze af te staan. Zonder toestemming van de originele eigenaar weigerde hij. De politierapporteur had daar moeite mee en noemde hem “erg koppig en blijkbaar inhalig”. (130)

In de loop van 1949 maakte notaris Petrus Rieter twee aktes van minnelijke schikking op met betrekking tot de geroofde onroerende goederen van Goudsmit. Kandidaat-notaris Hubert Höppener verklaarde zich namens het NBI akkoord met het ongedaan maken van de koopakte die eind 1942 was gepasseerd door notaris Hoefer.
De panden Neerstraat 45 en Paredisstraat 2 gingen terug naar Goudsmit. Omdat Kremer die had betaald met geld uit het bedrijfskapitaal, behield Goudsmit een claim op het NBI van fl. 15.400,= waar fl. 2.705,= aan gederfde huur bovenop kwam. De Raad voor het Rechtsherstel bekrachtigde de overeenkomst. Het dossier bevat geen gegevens over de uitbetaling. (131) Naast de claim ontving Goudsmit in 1953 ruim fl. 1.700,= als tegemoetkoming in de herstelkosten van de oorlogsschade aan het pand. Vijf jaar later werd dat bedrag verhoogd tot fl. 2.574,=.(132)
Ook de woning aan de Godsweerdersingel 48 kwam bij minnelijke schikking terug bij de oorspronkelijke eigenaar. Poelier Wullms had er tot ver in 1944 huur voor ontvangen. Na aftrek van heffingen en verzekeringspremie bleef daar fl. 178,= van over. Wulms betaalde het bedrag aan Goudsmit en behield een claim op het NBI ter waarde van de koopprijs van fl. 7.750,=. (133) Voor het pand Godsweerdersingel 24 hoefde geen schikking te worden getroffen omdat het nooit verkocht was. De onteigening werd met een pennenstreek ongedaan gemaakt.

Collectie Briefhoofden Gemeentearchief Roermond
Foto GAR

Sallie, Henri en Hermine Goudsmit

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog woonde de familie Goudsmit al ruim een eeuw in Roermond. Van handelaren in huiden en vellen hadden de opeenvolgende generaties de oorspronkelijke activiteiten verlegd naar de aantrekkelijker textielbranche. Die veroorzaakte minder (stank)overlast en minder klachten van omwonenden. Oscar hield er, zoals gezegd, een goed belegde boterham aan over. Zijn neven Sallie en Henri deden niet voor hem onder. Met hun vader Levie exploiteerden ze een goedlopende

zaak in geweven stoffen en herenmode die op de hoek van de Neerstraat en de Brugstraat lag en bekend stond onder de naam Elgozo. Dat klonk misschien wat Spaans, maar de El stond voor de voorletter van Levie en gozo voor Goudsmit en zonen. (134)
Na het overlijden van weduwnaar Levie Goudsmit in 1931 hielden de broers de zaak aan en brachten ze het onroerend goed stukje bij beetje in in de onderneming. Hun zus Hermine kochten ze uit. Ze woonde in Duitsland en was getrouwd met Albert Wolf. Nadat de naziterreur in volle hevigheid was losgebarsten, weken ze met hun twee kleine kinderen in 1936 uit naar Roermond. Ze konden terecht in de woning aan de Godsweerderstraat 20 die de broers kort tevoren hadden gekocht. Goudsmit stond garant voor hun levensonderhoud waarmee voldaan was aan de voorwaarden voor een verblijfsvergunning. Nadat die was afgegeven, kwamen ze in dienst van Elgozo. (135)
Vooral Sallie trok zich het lot van de vluchtelingen aan. Zo was hij nauw betrokken bij de oprichting van het plaatselijk Joods Vluchtelingencomité dat materiële steun verleende en onder meer hielp bij de clandestiene grens-oversteek van de vervolgden. Anderen loodste hij onder valse voorwendselen het land binnen of verschafte hij een verblijfsvergunning door de kosten van levensonderhoud op zich te nemen. Het liep goed totdat zijn hulp tot de hogere justitiële autoriteiten doordrong. Goudsmit kreeg een vermaning om er per direct mee te stoppen op straffe van verwijdering uit de grensstreek. (136) Ook de echtgenote van Henri Goudsmit, Else Hahn, bood hulp. Ze liet haar vader en vier zussen uit Duitsland overkomen. Nadat het gelukt was om een verblijfsvergunning te bemachtigen, werden ze toegevoegd aan de loonlijst van Elgozo. (137)

In het tweede jaar van de Duitse bezetting stapelden de problemen zich snel op. Allereerst raakten de broers hun zaak in maart 1941 kwijt. Die viel in handen van Franz Müller uit Chevremont. Twee jaar later kocht hij de complete firma, inclusief de door de broers ingebrachte onroerende goederen voor fl. 88.000,=. De waarde van de vijf bebouwde percelen, Brugstraat 2, 3 en 5, Godsweerderstraat 20 en Neerstaat 4, bedroeg fl. 42.300,=. Wat verwacht kon worden gebeurde. De omzet kelderde dramatisch en Müller plunderde Elgozo leeg. In de zomer van 1945 bedroeg de waarde nog slechts fl. 45.000,=. Minus de waarde van de onroerende goederen bevatte de zaak dus vrijwel niets meer. (138)
Omdat de roof zich ook uitstrekte tot de woningen van Sallie en Henri, werd laatstgenoemde uit zijn woning aan de Neerstraat gezet. Met zijn vrouw en drie kinderen belandde hij in een veel te klein pand aan de Spoorlaan 5 waar ook zijn drie schoonzussen en het echtpaar Zodick verbleven.

Trouwfoto van Else Hahn en Henri Goudsmit 1923
Foto GAR

Sallie en Recha Goudsmit-Lehmann raakten hun woning aan de Brugstraat eveneens kwijt en kwamen in de kort tevoren ontruimde woonruimte van Henri terecht die ze moesten delen met een aantal andere van huis en haard verdreven Joden. (139)

Het grootste onheil diende zich in november 1942 aan. Henri, zijn echtgenote Else Hahn en hun zoons, de 18-jarige Jules, de 14-jarige Louis en de 10-jarige René moesten zich melden voor de tweede deportatie. Behalve Jules gingen ze allemaal op transport naar Auschwitz om van daaruit naar Sobibor te worden overgebracht waar ze meteen na aankomst op 7 mei 1943 werden vergast. Jules, een leerling van de Rijks HBS, had het geluk over een vrijstellingsbewijs te beschikken. Na een dag te zijn vastgehouden op het politiebureau werd hij weggestuurd. Met spoed dook hij onder. Als enige van het gezin overleefde hij de Holocaust om na de bevrijding terug te keren naar de doodse stilte van Brugstraat 3. Ook Sallie en zijn vrouw Recha brachten het er levend vanaf. Een vrijstellingsbewijs redde aanvankelijk hun leven, maar bood geen enkele zekerheid voor de toekomst. Met hulp van enkele verzetsmensen doken ze onder in Helden. (140) Het gezin van Hermine Wolf-Goudsmit kreeg die kans niet. Vanaf hun woonadres aan de Godsweerderstraat gingen Albert Wolf, Hermine en hun 16-jarige zoon Herbert en hun 12-jarige dochter Fanny op 10 en 11 november op transport richting Auschwitz om te eindigen in Sobibor waar ze op 9 april 1943 werden vermoord. (141)
Van de drie kinderen van Levie Goudsmit en hun nazaten overleefden alleen Sallie en zijn neef Jules de Holocaust. Nog onbekend met het lot van zijn verwanten richtte Sallie meteen na de bevrijding van Helden in november 1944 een Joods hulpcomité op. Hetzelfde deed hij in het voorjaar van 1945 in Roermond. (142) Zijn zoektocht naar zijn verdwenen familie en verwanten liep uit op onpeilbaar verdriet.
In augustus 1946 vroeg hij notaris Rieter een verklaring van erfrecht op te stellen voor Jules Goudsmit. Ook andere nazaten van omgekomen Joden was hij op allerlei manieren behulpzaam. (143)
Vier jaar later, in november 1950, kwam een minnelijke schikking tot stand. Daarin werd onder meer vastgesteld dat de waarde van de firma Elgozo was gedaald van bijna fl. 90.000,= in 1943 naar iets meer dan fl. 45.000,= in augustus 1945 toen Sallie de leiding van het bedrijf weer op zich nam. Om een deel van de koopsom te kunnen voldoen, had Müller een hypotheek ter waarde van fl. 20.000,= afgesloten. Overeengekomen werd dat zowel de koopakte uit 1943 als de lening ongedaan werden gemaakt. Alles ging terug naar de oorspronkelijke eigenaren; ook de onroerende goederen die bij de firma hoorden: Brugstraat 2, 3 en 5, Godsweerderstraat 20 en Neerstraat 4. Voorts erkende het NBI als beheerder van het vermogen van Müller een schuld van fl. 44.000,= aan Sallie en Jules Goudsmit. Müller behield zijn hypotheekschuld van fl. 20.000,=. Daarnaast had Goudsmit recht op een rijksbijdrage in de kosten van het herstel van oorlogsschade aan zijn panden. Hetzelfde gold voor vorderingen bij verzekeraars. De notariskosten en de uitvoeringskosten van de schikking kwamen voor rekening van Goudsmit. Wanneer, hoe en hoeveel het NBI uitbetaalde aan Sallie en Jules Goudsmit is niet bekend. Het dossier bevat geen eindverantwoording of eindafrekening. (144)

In 1952 ontving Goudsmit een tegemoetkoming in de herstelkosten van zijn panden van fl. 4.287,=; een bedrag dat zes jaar later met fl. 1.209,= werd verhoogd. (145)
Sallie Goudsmit overleed in 1966 op 71-jarige leeftijd. Zijn vrouw Recha overleefde hem ruimschoots. Zij werd honderd jaar en overleed in 1999. Het echtpaar was kinderloos gebleven. (146)

GUSTEL NUSSBAUM:

Gustel Nussbaum is op 1 maart 1945 in Roermond bevrijd. Toen Amerikaanse soldaten de stad binnentrokken, zat de Joodse al zeventien dagen in een vochtige put in het uitgestorven centrum bij bakkerij Thomassen in de Bergstraat. Het was een apotheose van een acht jaar durende vlucht voor de nazi's, die in 1933 begon in Emden, in het noorden van Duitsland.

Na de Kristallnacht - op negen november 1938 - was het voor Gustel en haar zus Sophie duidelijk, dat ze moesten vluchten uit Duitsland. In 1939 vertrokken beide zusjes naar Nederland om in Loosdrecht naar een landbouwschool zich voor te bereiden op een bestaan in Palestina. Na twee maanden in Loosdrecht begon de oorlog en moesten de twee onderduiken. In oktober 1943 kwam Gustel bij de familie Thomassen in Roermond terecht en Sophie via kapelaan Thomassen uit Panningen uiteindelijk bij de familie Tijssen in Sevenum.

Beide zusjes overleefden de oorlog en emigreerden in september 1945 alsnog via zuid-Frankrijk naar Palestina. Beiden trouwden en kregen kinderen en kleinkinderen. Tot hun dood bleven ze in Israël wonen en waren ze hun onderduikouders dankbaar voor hun overleving. Beide families -Thomassen in Roermond en Tijssen in Sevenum- zijn met de Yad Vashem-onderscheiding geeerd.

Recha Goudsmit en Sophie Nussbaum, Roermond 1986

Gustel Nussbaum en Wies van de Goor-Tijssen, Israël 2010

Sally Hiegentlich

De van oorsprong uit Assen afkomstige Sallie Hiegentlich had zich na een verblijfsperiode in Amsterdam in 1895 gevestigd in Roermond. Hetzelfde jaar trouwde hij met zijn grote liefde, Rosalie Egger. Ze kregen vier zonen en een dochter van wie de jongste zoon Jacob landelijke bekendheid verwierf als schrijver-dichter. Rosalie was nog maar 64 jaar oud toen ze in 1927 overleed. [147] Net als Alexander Goedhart en de broers Goudsmit koos ook Sallie Hiegentlich voor de textielbranche. Omstreeks 1900 opende hij een textielgrossierderij aan de Neerstraat om via de Marktstraat op de Markt te eindigen. Een eindje verderop, aan de Steenweg opende hij tijdelijk een filiaal. Zijn zakelijk succes kwam eens te meer naar voren toen hij de locatie aan de Markt uitbreidde met een confectiebedrijf voor broeken.

Vanaf 1922 participeerden twee van zijn zonen, Salomon (Jacques) en Caesar (Cees) in het bedrijf dat voortaan te boek stond als S. Hiegentlich en zonen. De economische crisis van de jaren 1930 kreeg klaarblijkelijk geen vat op de onderneming want in 1934 verving nieuwbouw het bedrijfsgebouw aan de Markt. Het bood alle ruimte voor de bestaande activiteiten. Er bleef genoeg over om de twee bovenliggende etages als woonruimte te verhuren. Ondanks het zakelijk succes verruilden de meeste Hiegentlichs Roermond in de loop van de jaren 1930 voor Amsterdam. Vader Sallie vestigde zich als koopman in de hoofdstad; Joseph na zijn rechtenstudie als advocaat en dochter Rosette trouwde er met koopman Jacob van Zuiden. Salomon (Jacques) en Cees bleven achter om de zakelijke belangen te behartigen. [148] Jacob Heigentlich ging ook naar Amsterdam en werd een bekend schrijver.

Pand firma Hiegentlich Marktstraat Roermond
Briefkaart GAR

De familie beschikte over voldoende middelen om te investeren in onroerend goed. Behalve de woon- en bedrijfsruimte aan de Markt, waren de Hiegentlichs aan de vooravond van de Duitse inval eigenaar van een winkelwoonhuis aan de Steenweg, twee huizen aan de Kruisherenstraat en een woning aan de Graaf Gerardstraat. Ook waren ze in bezit van een voor nieuwbouw bestemde tuin aan de Kloosterwandstraat (destijds In de Ramen), twee percelen in Melick-Herkenbosch (Meinweg) en een onbeduidend lapje grond aan de burgmeester Rauppstraat. (149)

Op 11 augustus 1941 begon de roof toen het bedrijf aan de Markt onder beheer kwam van de NAGU. De totale waarde ervan bedroeg op dat moment een kleine fl. 100.000,=.
In juli 1942 verkocht de NAGU de firma Hiegentlich en zonen met terugwerkende kracht tot 1 januari 1942 voor fl. 88.400,= aan de Duitser Peter Wilms die aan de Bredeweg woonde. Volgens de fiscus realiseerde hij gedurende de boekjaren 1942 en 1943 een winst die telkens tussen de fl. 30.000,= en fl. 40.000,= lag. Toen de grond hem te heet onder de voeten werd, ging Wilms er in september 1944 vandoor na het bedrijf eerst tot op het bot te hebben uitgekleed. De complete voorraad en een groot deel van de inventaris nam hij mee. De geschatte waarde ervan bedroeg fl. 45.000,=. (150)

Behalve het bedrijf waren ook alle andere onroerende goederen gestolen. Met medewerking van notaris Frederic Hoefer hadden de broers Jan en Willem Spee de twee percelen aan de Kruisherenstraat in december 1942 gekocht voor een totaalbedrag van fl. 9.000,=. Ze woonden er al sinds de onteigening. Voor de grond aan de Kloosterwandstraat betaalden ze fl. 1.479,=. (151)
Radiohandelaar Frans Wevers uit de Marktstraat maakte zich met hulp van Hoefer eind 1942 meester van de woning aan de Graaf Gerardstraat. Hij betaalde er fl. 7.700,= voor om het pand meteen door te verkopen aan Petrus Nouwen uit Weert. Wevers had de prijs snel opgeschroefd met fl. 800,=. Notaris Paul van Crugten was verantwoordelijk voor de koopakte. (152) Of de twee wisten dat het om oorspronkelijk Joods eigendom ging, staat niet vast.
Van Crugten had het in elk geval kunnen en uit hoofde van zijn beroep moeten nagaan. Het winkelwoonhuis aan de Steenweg werd met medewerking van notaris Hoefer voor fl. 14.000,= verkocht aan Eugene Krieger die er al woonde. (153)

Wat er precies gebeurde met de nog niet genoemde percelen grond, is niet geheel duidelijk. De twee percelen grond in de Meinweg werden volgens de Verkaufsbücher via notaris Russel verkocht aan resp, C. Stüssgen uit Heerlen en M. Bruls uit Schaesberg. (154) Het lapje grond aan de Burgemeester Rauppstraat bleef onverkocht.

Sallies zoon Salomon (Jacques) Hiegentlich huurde een woning aan de Robert Regoutstraat en verbleef er tot zijn deportatie op 25 augustus 1942. Vanuit Westerbork ging hij kort daarna op transport naar Auschwitz. Zijn overlijdensdatum werd naderhand vastgesteld op 30 april 1943; de plaats van overlijden zou nooit bekend worden.

Salomon (Jacques) Hiegentlich
Foto GAR

Na het vertrek uit Roermond liet de gemeente zijn woning leeghalen en de inboedel overbrengen naar een opslagruimte aan de Godsweerdersingel. Politierechercheur Mathieu Schmitz had de sleutels. (155)

Ook Sallie en zijn zoons Ceasar (Cees) en Joseph ontkwamen niet aan deportatie. Cees had tot de oorlog in Roermond gewoond en was daarna onder dwang naar Amsterdam verhuisd. Vanuit de hoofdstad gingen de drie naar Westerbork om van daaruit in februari 1943 in Auschwitz terecht te komen waar ze in de loop van het jaar werden vermoord. Auteur Jacob was al eerder, op 18 mei 1940 overleden nadat hij vergif had ingenomen toen hij van het bombardement op Rotterdam vernam. Rosette van Zuiden-Hiegentlich overleefde als enige van het gezin de Holocaust. Haar broer Caesar liet twee kleine kinderen na: Sally en Bram. (156)

Links Joseph, midden Sallie, rechts Jacob Hiegentlich
Foto GAR

De moeder van de twee, Telza Grunwald overleefde de Holocaust eveneens, net als het dochtertje van Joseph Hiegentlich, Rosalie. Zo ook de weduwe van Joseph, Helena Nol.

Voor zover het de firma Hiegentlich betreft, moest het naoorlogs rechtsherstel bevochten worden. De strijd werd met name gevoerd door bewindvoerder Jacob van Zuiden en zijn Amsterdamse advocaat Jacob Fränkel. Allereerst moesten de schade en de waarde worden bepaald.
De Roermondse accountant Cartigny stelde twee zeer gedetailleerde waardebalansen op: de eerste had betrekking op de datum van overname door NAGU in augustus 1941 en bedroeg inclusief de waarde van het bedrijfspand fl. 98.402,=. De tweede dateerde van juli 1945 en kwam uit op fl. 102.226,=. In overleg met notaris Rieter verhoogde Van Zuiden de vordering naar fl. 120.000,= omdat sommige posten in de becijferingen van Cartigny ontbraken.
De nazaten van Hiegentlich begrepen dat het geen haalbaar bedrag was. Het vermogen van Wilms was niet toereikend en bovendien had hij een belastingschuld van fl. 45.000,= opgebouwd. Van Zuiden gaf aan genoegen te nemen met fl. 75.000,=. Ondanks die tegemoetkoming leverde de sterk afgezwakte vordering voldoende stof op voor langdurige onderhandelingen. Het ene na het andere schikkingsvoorstel van Rieter stuitte op bezwaren van het NBI. De discussie spitste zich toe op de loonsom van fl. 18.000,= die Wilms zich had toebedeeld voor de 36 maanden dat hij het bedrijf had geleid. Het NBI wilde het bedrag aftrekken van de vordering van fl. 75.000,=. Toch was dit niet het grootste struikelblok. Dat was de NBI-eis dat de erfgenamen eventuele vorderingen van klanten van Wilms overnamen. Het ging om een bedrag van fl. 5.000,= waarvan de erfgenamen

inmiddels de helft hadden betaald aan de grootste schuldeisers. Goede klanten moesten immers behouden blijven voor de toekomst. Het NBI nam er geen genoegen mee: het ging om alle klanten. Als men er geen gevolg aan wilde geven, kon de zaak worden voorgelegd aan een rechter van de Afdeling Rechtspraak, stelde het NBI voor. Advocaat Fränkel zag er na overleg met zijn cliënten vanaf omdat de afwikkeling dan nog meer vertraging door zou oplopen.
De erfgenamen hadden de firma Hiegentlich en zonen herstart maar formeel stond die nog op naam van Wilms. Snel rechtsherstel was noodzakelijk omdat niet vaststond waar de bedrijfsresultaten naar toe gingen. Het risico dat die naar de boedel van Wilms met z'n omvangrijke belastingschuld gingen, kon niet uitgesloten worden. Er zat niets anders op dan toegeven aan de eis van het NBI. Om het herstel te bespoedigen stelden de erfgenamen bovendien een bedrag van fl. 9.000,= beschikbaar aan advocaat Fränkel dat hij mocht besteden aan een goed doel naar eigen keuze. Hij schreef het NBI dat de organisatie een goed doel kon dienen door de afhandeling te bespoedigen. Kort samengevat kwam de definitieve schikking erop neer dat het bedrijf weer in handen kwam van de erfgenamen van Hiegentlich. Zij namen de achtergelaten bedrijfsschulden van Wilms over. Het NBI erkende de bedrijfsschade van fl. 75.000,=. De teruggave van het bedrijfspand werd in een afzonderlijke overeenkomst geregeld. (157)

Dat de schikking van juli 1951 het predicaat minnelijk en billijk niet verdient, behoeft geen toelichting. Veel onderdelen ervan vielen in het nadeel uit van de erfgenamen van Hiegentlich. Helaas moeten belangrijke vragen onbeantwoord blijven bij gebrek aan informatie in het onvolledige NBI-dossier. Welk bedrag kregen de erfgenamen bijvoorbeeld terug? Ook is niets definitiefs terug te vinden over de fl. 18.000,= aan loon die Wilms zichzelf had toegekend. In de akte stond slechts dat er rekening mee gehouden werd.
In 1953 ontvingen de erfgenamen van Hiegentlich twee overheidsbijdragen van in totaal fl. 10.000,= als tegemoetkoming in de kosten van herstel van oorlogsschade. Ze kunnen moeilijk als pleister op de wond worden beschouwd. (158)
Aanzienlijk minder geld was gemoeid met het rechtsherstel van het overige onroerend goed. Dat verliep soepeler. Notaris Paul van Crugten die eerder de oorlogskoop van Graaf Gerardstraat 5 had geregeld, werd aangesteld als notaris-bemiddelaar bij de teruggave van Steenweg 6A dat eind 1942 was gekocht door Eugene Krieger. Notaris Rieter bekrachtigde namens het NBI de minnelijke schikking in december 1946. Het winkel-woonhuis ging terug naar de erfgenamen van Hiegentlich en de door Krieger afgesloten hypotheek van fl. 8.500,= werd ongedaan gemaakt.
De huuropbrengst bedroeg fl 740,= en werd na aftrek van heffingen en andere kosten door Krieger vergoed. (159)
In 1948 ontving Van Zuiden een tegemoetkoming van fl. 4.100,= voor herstel van de schade, veroorzaakt door artillerievuur. (160)

Ook de woning aan de Graaf Gerardstraat ging bij minnelijke schikking van oktober 1952 terug naar de erfgenamen. Bewindvoerder Van Zuiden had het beheer al kort na de bevrijding op zich genomen. Oorlogskoper Nouwen had het pand van januari 1943 tot september 1944 verhuurd en er in totaal fl. 740,= voor ontvangen. Het bedrag betaalde hij na aftrek van heffingen en overige kosten terug.
De notariskosten van fl. 250,= kwamen voor zijn rekening. (161) Een jaar later ontving Van Zuiden fl. 842,= als tegemoetkoming in de herstelkosten van oorlogsschade. (162)

De afwikkeling van het rechtsherstel van de twee huizen aan de Kruisherenstraat en de tuin aan de Kloosterwandstraat verliep volgens dezelfde procedure. Notaris Willem Damen stelde de akte van minnelijke schikking op die notaris Rieter in november 1949 bekrachtigde. Net zoals de andere koopakten werd ook deze ongeldig verklaard.
De oorlogskopers, Jan en Willem Spee, vergoedden de huur-

opbrengst over de periode januari 1943 tot augustus 1945. Die bedroeg in totaal fl. 1.535,=. Daar gingen heffingen en overige kosten vanaf. Ook betaalden ze fl. 207,= aan notariskosten. (163)

Wat er na de oorlog met de door Stüssgen uit Heerlen en Bruls uit Schaesberg gekochte grondpercelen in de Meinweg gebeurde, is niet bekend. Er is geen hersteldossier aangetroffen in de archieven van het NBI en de Raad voor het Rechtsherstel. Hetzelfde geldt voor de veertien vierkante meter grond aan de Burgemeester Rauppstraat. Het onverkochte lapje was in principe voorbestemd voor teruggave aan de erfgenamen. In 1948 informeerde de gemeente er naar bij het NBI. Het grotere geheel waartoe het behoorde was intussen gedeeltelijk bebouwd en de gemeente wilde het alsnog verwerven en had daar fl. 1,= per vierkante meter voor over. Desgevraagd verkocht de bewindvoerder het in 1950. (164)

A. LEVITICUS
DARMEN. SPECERIJEN. SLAGERIJ-MACHINES EN -BENODIGDHEDEN. COMPLETE WINKELINRICHTINGEN
ROERMOND,
REKENING voor
R.C. Godshuis
Roermond.

Briefhoofd firma Leviticus
Foto GAR

Armand Leviticus

Armand Noë Leviticus was eigenaar van een opvallend bont geschakeerd bedrijf. Hij handelde in specerijen, darmen, slagerijmachines en niet nader gespecificeerde consumptiegoederen. Die had hij opgeslagen in zijn pakhuis aan de Spoorlaan. Anticiperend op de anti-Joodse verordeningen verhuisde hij in 1940 naar Heythuysen en verkocht hij in 1941 zijn bedrijf. Ook stapte hij over naar het katholieke geloof. Het haalde niets uit; hij ontkwam niet aan vervolging en vluchtte naar België waar hij zich mogelijk bij het verzet aansloot en in de hulpverlening aan geallieerde piloten verzeild raakte. In de herfst van 1943 werd hij gearresteerd,

Links Rene rechts Armand Leviticus
circa 1910
Foto GAR

1. N° d'ordre : 28704.
2. Catégorie : P.P.
3. Nom et prénoms : LEVITICUS ARMAND.
4. Nationalité : hollandaise.
5. Lieu de domicile :
6. Date de naissance : 2/5/03.
7. N° matricule :
8. Date et lieu des dernières nouvelles :
vu à Gräss-Rosen le 8/2/45
aurait disparu au cours du transport vers " DORA".
9. Observations :

Paspoort Armand Leviticus
Foto GAR

maar hij wist zijn Joodse identiteit verborgen te houden. Via verschillende kampen en gevangenissen kwam hij uiteindelijk in de gevreesde tunnels van Nordhausen terecht waar hij met duizenden andere dwangarbeiders onder de meest erbarmelijke omstandigheden moest meewerken aan de productie van de V2, de eerste ongeleide ballistische raket. Op 28 februari 1945 bezweek Leviticus als gevolg van totale uitputting.

Ofschoon hij zijn bedrijf had verkocht, werd desondanks een bewindvoerder benoemd die de onderneming opdoekte. Het bouwvallige pakhuis stond sindsdien leeg, maar werd niet onteigend. Eind 1947 stelde notaris Petrus Rieter op verzoek van Leviticus' bewindvoerder Mozes Cohen uit Eindhoven een verkoopakte op. Hij richtte een verzoek aan het NBI of men akkoord kon gaan met onderhandse verkoop. Johannes Kramer uit Roermond was bereid fl. 3.300,= voor de beschadigde bouwval te betalen. Zowel het NBI als de enige, in New York woonachtige nabestaande van Leviticus, verklaarden zich akkoord met het voorstel. (165)

Groepsfoto ter gelegenheid van viering 700 jaar Roermond, vierde van links achter aan Alexander Sternfeld
Foto GAR

Alexander Sternfeld

Met zijn schoonvader, Daniël Egger, richtte Alexander Sternfeld in 1914 de firma D. Egger & Co op. De onderneming lag aan de Marktstraat 1 (naderhand Luifelstraat 17) en omvatte naast een winkel in confectie een confectiebedrijf met magazijnruimte. Alexander en zijn echtgenote Rosalie Egger woonden erboven en Daniël en zijn echtgenote Selma Keijzer een eindje verderop aan de Varkensmarkt. Na het overlijden van Daniël namen Alexander en Rosalie het bedrijf en het onroerend goed over in 1920. De twee broers van Rosalie woonden in Alkmaar en Amsterdam en zouden het erfdeel van hun moeder na haar overlijden verwerven. (166) Zoals de broers Goudsmit en Alexander Goedhart al hadden aangetoond, was de handel in textiel een lucratieve aangelegenheid. Het bedrijf draaide zo goed dat Alexander het aangrenzend huis aan Markt 9 in 1934 kon kopen. Beide panden liet hij slopen om ruimte te maken voor een nieuw gebouw dat een jaar later feestelijk de deuren opende. (167)

Het echtpaar had drie zoons: Jo (1915), Albert (1916) en Leo (1921). Tegen het einde van de jaren 1930 woonde alleen Leo nog bij zijn ouders. Zijn broers waren al het huis uit. Jo woonde aanvankelijk afwisselend in Roermond en Amsterdam om zich in 1939 definitief in de hoofdstad te vestigen. Hij was getrouwd met Grietje Davidson.
Leo volgde een opleiding aan de Economische Hogeschool van Rotterdam.
Vanzelfsprekend baarden de ontwikkelingen in Duitsland de Sternfelds grote zorgen. De aanzwellende vluchtelingenstroom was in 1933 aanleiding voor Alexander om met andere leden van de Joodse gemeenschap een plaatselijk

hulpcomité op te richten waarvan hij voorzitter werd. Ook overwoog hij enige tijd om met zijn gezin uit te wijken naar de Verenigde Staten, maar daar bleef het bij. [168]

In de loop van 1941 begon de rampspoed. Allereerst viel het bedrijf na de roof omstreeks oktober in handen van kleermaker Josef Weber uit Sittard. Met zijn vrouw toog hij naar Roermond om zijn intrek in het bedrijfsgebouw te nemen. Sternfelds boekhouder, Willem Wester, zag met lede ogen aan hoe het stel het bloeiend bedrijf eendrachtig over de rand van de afgrond duwde. Hij verklaarde naderhand dat de Webers ongeschikt en niet capabel waren om de zaak te leiden. Zelfs voor het opstellen van een brief, moesten hulptroepen worden ingeroepen. Omdat Josef Weber na enige tijd werd opgeroepen voor dienst in de Wehrmacht, liet hij de bedrijfsleiding over aan zijn vrouw. Zij had zo mogelijk nog minder verstand van zaken. Terwijl het klantenbestand al vrijwel opgedroogd was, begon zij kostbare kleding voor zichzelf te kopen en kende ze zich een 'fabelachtig' maandsalaris van fl. 1.000,= toe (vergelijkbaar met ruim € 15.000,= anno 2024). Dat kon de zaak niet opbrengen, aldus Wester. [169]

Op 2 september 1942 ontving Sternfeld een mededeling van de Ortskommandant. Vóór 10 september moest hij plaats hebben gemaakt voor hem. Een lijst van achter te laten inboedel zou nog volgen. Wat resteerde, nam het echtpaar mee naar de Robert Regoutstraat 50 dat ze moesten delen met het eerder uit Duitsland gevluchte echtpaar Gross. Zoon Leo verhuisde niet mee. De Benjamin uit het gezin was een week eerder, bij de eerste deportatiegolf meegenomen. Vanuit Auschwitz kwam hij in het satellietkamp Monowitz terecht waar hij op 1 maart 1944 bezweek. [170]

Hoewel de Ortskommandant de woning voor zichzelf had opgeëist, lag het beheer van het gebouw in handen van het ANBO. Hetzelfde gold voor twee genaaste percelen grond van Sternfeld in de Meinweg. C. Stüssgen uit Heerlen kocht er in februari 1944 één van en betaalde er fl. 600,= voor. Gezien de hoge prijs moet het om een flink stuk grond zijn gegaan. De gecombineerde percelen aan de Markt/Marktstraat, waar sinds 1935 één gebouw stond, brachten fl. 35.000,= op. Met medewerking van notaris Charles Russel uit Eijsden kocht Hans Wüster de fraaie blikvanger in februari 1944. Ter bekostiging ervan sloot hij een hypotheek af van fl. 27.550,=. [171]

Alexander Sternfeld bevond zich op dat moment niet meer in Roermond. Hij was opgeroepen voor de tweede deportatie en op 11 november 1942 op transport gegaan naar Westerbork. In mei 1943 vertrok hij naar Auschwitz.
Daar werd hij meteen na aankomst van het leven beroofd.
Rosalie Sternfeld-Egger was in november in Roermond achtergebleven. Ze lag in het ziekenhuis en had vrijstelling gekregen. Zodra de kans zich voordeed, dook ze onder.
Op 9 februari 1944 werd ze op haar schuiladres in Heerlen gearresteerd en alsnog op transport gesteld naar Auschwitz. Nog geen maand later kwam ze er om het leven.
Zoon Albert was zijn ouders voorgegaan. Nadat hij zijn studie in Rotterdam had moeten afbreken wegens de anti-Joodse maatregelen was hij opgepakt en naar Auschwitz gedeporteerd waar hij op 13 augustus 1942 werd vermoord.
Alleen Jo Sternfeld overleefde de Holocaust. Hij verruilde Amsterdam voor Limburg waar hij onderdook en zich aansloot bij het verzet. [172]
Direct na de bevrijding vertrok de enige overlevende van het gezin naar Engeland en meldde zich bij de Binnenlandse Strijdkrachten. Zijn vrouw, Grietje Davidson, nam de bewindvoering voor het echtpaar Sternfeld op zich. Dat zou uitlopen op een buitengewoon gecompliceerde rechtsherstelprocedure omdat het in gemeenschap van goederen getrouwde echtpaar in november 1949 ging scheiden. Accountant Cartigny raamde het vermogen van de firma Egger-Sternfeld op ruim fl. 83.000,= waar naar schatting

fl. 60.000,= bij kwam aan vorderingen op de Duitse roofinstellingen. Terwijl de procedure zich uiterst moeizaam voortsleepte, verzocht notaris Petrus Rieter het NBI in augustus 1950 de bewindvoering over het vermogen van Alexander en Rosalie Sternfeld te beëindigen om de boedelscheiding tussen Jo Sternfeld en Grietje Davidson mogelijk te maken. Bijna een jaar later stemde het NBI ermee in. De afloop van de vermogensafwikkeling van de firma is daarom niet bekend. Het dossier loopt tot de beëindiging van de bewindvoering. Kennelijk leidde het rechtsherstel van het onroerend goed aan de Markt tot minder complicaties. Bij minnelijke schikking van mei 1950 door notaris Rieter werd bepaald dat het per 1 maart 1945 weer in eigendom was gekomen van de originele eigenaren. Wüster betaalde de huuropbrengst na aftrek van heffingen en andere kosten terug en de hypotheek werd ongedaan gemaakt met dien verstande dat Wüster zijn schuld aan de hypotheekverlener behield. Los van deze overeenkomst ontvingen de erfgenamen fl, 5.472,= als tegemoetkoming in de herstelkosten van schade veroorzaakt door een granaat. Over het rechtsherstel van het door Stüssgen gekocht perceel in Herkenbosch bevat het NBI-archief geen gegevens. Over het tweede, onverkochte perceel in de Meinweg, mag op grond van de gebruikelijke herstelprocedure worden verondersteld dat het weer in bezit kwam van de erven Sternfeld. (173)

Charles Straus en familie

Pater familias Louis (Willem) Straus was de leeftijd van 90 jaar al gepasseerd toen de oorlog uitbrak. Het gezin woonde in de Voorstad St. Jacob op nummer 36. Gedurende zijn werkzame leven had Louis z'n brood verdiend als slager en veehandelaar. Ook had hij zich ruim veertig jaar verdienstelijk uitgemaakt als bestuurslid van de plaatselijke Israëlitische gemeente. Helaas bracht zijn oude dag hem tegenspoed in plaats van rust. In 1932 was zijn vrouw Bertha Franck gestorven en daarna kampte hij met een

ROERMOND. Woensdag a.s. hopen de echtelieden Louis Straus—Franck hun 50-jarige echtvereeniging te herdenken. De 82-jarige heer Straus, de nestor onzer gemeente, had gedurende 42 jaar onafgebroken zitting in het bestuur, totdat hij in 1917 den tijd gekomen achtte om zijn functie aan jongeren over te laten. Als penningmeester en vice-voorzitter heeft hij steeds de gemeente naar beste krachten gediend en mede door zijn wijs beleid en steun is zij in bloei toegenomen. Niemand deed ooit tevergeefs een beroep op zijn hulpvaardigheid, zoodat hij ook bij andersdenkenden in hoog aanzien staat. Nog steeds is hij, trots weer en wind, bij elken Synagogedienst als eerste aanwezig. Zijn waardige echtgenoote trad in onze gemeente minder op den voorgrond. Zij wijdde zich geheel en al aan haar talrijk gezin. Hoe algemeen haar eenvoud en gastvrijheid gewaardeerd wordt, bleek duidelijk, toen zij verleden jaar onder groote belangstelling haar 80sten verjaardag mocht vieren. Alhoewel de alom geachte jubilarissen geen officieele huldiging wenschten, zal het hun dien dag ongetwijfeld niet aan belangstelling ontbreken. Moge de Algoede het krasse echtpaar nog vele jaren in gezondheid schenken.

Louis Straus sr. en eega Bertha Franck
Nieuw Israëlietisch Weekblad 13 juni 1930

verslechterende gezondheid. Bovendien werd hij doof. Louis had zeven meerderjarige kinderen: zes dochters en een zoon. Dochter Flora was op jonge leeftijd, in 1937 overleden. Vier andere dochters woonden in Amsterdam van wie Martha getrouwd was met koopman Ezechiël Beem. Zij hadden een zoon die ze naar zijn opa hadden vernoemd, Louis. De vijfde dochter, Leonie (1887), was ziekelijk en slechthorend. Net als haar broer Charles (1895) woonde ze op het ouderlijk adres. In navolging van zijn vader was ook Charles bestuurslid van de Israëlitische gemeente. (174)

Na het overlijden van Bertha Franck hadden haar nabestaanden de erfenis verdeeld. In totaal ging het daarbij om dertien percelen grond waarvan er twee bebouwd waren. Het woonhuis op nummer 36 omvatte naast een tuin ook een stal. De totale waarde van het onroerend goed bedroeg

fl. 12.500,=. Op grond van de roofverordening van augustus 1941 werd alles onteigend. Vooralsnog konden de drie gezinsleden op het vertrouwde adres blijven wonen. Tussen december 1942 en april 1943 verkocht het ANBO met medewerking van notaris Russel zowel de woning en de stal als twee bouwkavels in de omgeving. Oorlogskoper Gerardus Kupers uit Venray betaalde er successievelijk fl. 6.500,= en fl. 3.650,- voor. De aankoop financierde hij door de woning te belasten met een hypotheek van fl. 3.000,=. (175) Voor de overige acht percelen grond werd geen koper gevonden. Ze bleven in beheer van het ANBO. Begin april 1943 kregen Louis, Leonie en Charles te horen dat ze zich binnenkort niet meer in Limburg mochten ophouden. De derde deportatie stond op stapel. In de veronderstelling dat de Duitsers hun oude en gebrekkige vader met rust zouden laten, doken Leonie en Charles onder. Op 9 april verscheen een bus voor de woning. Louis weigerde in te stappen waarop een van de kijklustigen hem wist te overreden om dat toch maar te doen. De bus zou hem naar zijn dochter Martha in Amsterdam brengen. Meteen na aankomst in Sobibor werd Louis op 30 april vermoord. (176) De meeste andere gezinsleden ondergingen hetzelfde lot. De dochters Rosa, Selma, en Elza kwamen in de Poolse vernietigingskampen om het leven, net als Ezechiel Beem. Alleen Leonie, Charles en Martha met haar zoon Louis overleefden de slachting.

Mede namens de andere drie erfgenamen ging Charles in december 1950 akkoord met de akte van minnelijke schikking. Kort samengevat hield die in dat zowel de bebouwde als onbebouwde percelen terug gingen naar de oorspronkelijke eigenaren. De door Kupers afgesloten hypotheek werd ongedaan gemaakt en de door hem ontvangen huur van fl. 350,= kwam na aftrek van kosten ten goede van de erfgenamen. Drie jaar later bekrachtigde de Afdeling Onroerend Goed van de Raad voor het Rechtsherstel de overeenkomst. (177)

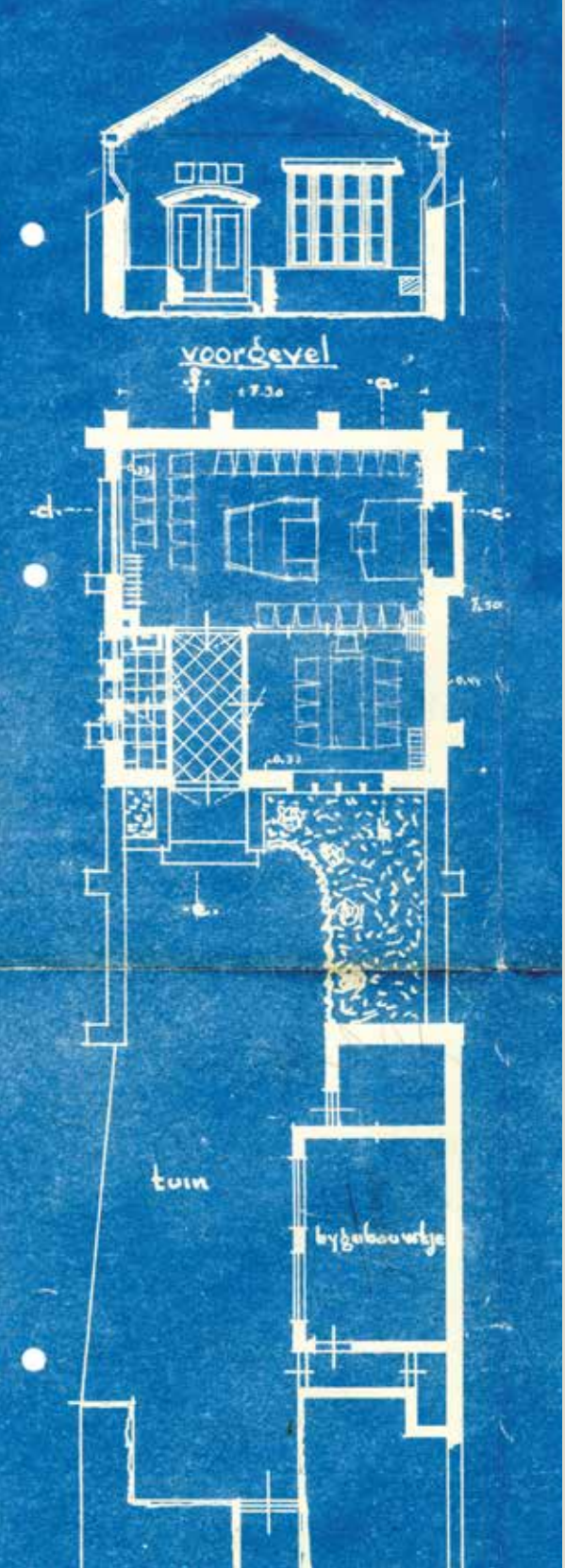
Synagoge

Ofschoon de synagoge (sjoel) aan de Hamstraat niet door de NGV werd onteigend, was het gebouw van onschatbare waarde voor de Roermondse Joden, zowel als gemeenschapshuis en religieus middelpunt als plaats van samenkomst en ontmoeting. De bevestiging van deze godsdienstige, culturele en bindende functie kwam ook tot uitdrukking in het feit dat het collectief eigendom was; eigendom van de Joodse gemeente. Reden om er hier bij stil te staan.

De geschiedenis van de synagoge begon omstreeks 1835. De naar schatting dertig Joodse inwoners van de stad hielden hun religieuze bijeenkomsten in een gehuurde ruimte aan de Zwartbroekstraat. Door de gestage groei -in 1850 woonden bijna 150 Joden in Roermond- voldeed de toch al dure gebedsruimte niet langer. Er moest een nieuwe synagoge komen. Met eigen spaargeld en subsidies slaagde het kerkbestuur erin een woon- en bedrijfspand aan de Hamstraat 20 te verwerven. Er lag een diepe tuin achter. Meteen werd daar begonnen aan de nieuwbouw die in 1853 werd voltooid. Ruim veertig jaar later viel het oude bedrijfspand ten prooi aan de slopershamer om plaats te maken voor twee winkelwoonhuizen: Hamstraat 20A. Ze werden gescheiden door een gang die aan de achterkant naar de synagoge, het badhuis (mikwe) en het Joodse schooltje leidde. (178)

Toen de Duitsers Roermond op 10 mei 1940 de stad binnentrokken, waren Manuel Bloemendaal en zijn echtgenote Rosina Nathan eigenaar van een zaak in lederwaren op nummer 20A, die bekend stond als De Marktwinkel. (179) Ze woonden er met hun zoon Walter en mevrouw Senta Baum-Lifjes. Eind 1941 viel de winkel in handen van de Duitse rovers die de zaak een paar maanden later opdoekten.

Blauwdruk ontwerp Synagoge Hamstraat 20 Roermond 1953

Entree Synagoge Hamstraat 20 Roermond
Foto Flora Lemmens

Verwaarloosd gangpad naar Synagoge Hamstraat 20 Roermond
Foto Flora Lemmens

Synagoge in tuin Hamstraat 20 Roermond
Foto Flora Lemmens

Interieur Synagoge
Hamstraat 20 Roermond
Foto Flora Lemmens

In de loop van hetzelfde jaar gingen alle bewoners van Hamstraat 20A op transport. Geen van hen overleefde de Holocaust. (180)

Vooralsnog lieten de Duitsers de aan het oog onttrokken synagoge ongemoeid. Enkele weken voor de eerste deportatie van augustus 1942 werd er nog een huwelijk gesloten.
In de daaropvolgende maanden slonk de Joodse gemeenschap zienderogen. Nadat het hoofd van de Duitse politie en SS in Nederland, Hanns Rauter, eind maart 1943, had aangekondigd dat zich na 10 april geen Jood meer mocht ophouden in Limburg, besloot de Israëlitische gemeente van Roermond zichzelf op te heffen. Op aanraden van opperrabbijn Salomon Heertjes werden het archief en de kostbaarheden uit de synagoge naar Amsterdam gebracht. Daar ging vrijwel alles verloren. Het Commissariaat voor niet-commerciële verenigingen, een eufemisme voor de zoveelste rooforganisatie, nam het beheer van de synagoge en de andere gebouwen van de Israëlitische gemeente in hande. Voortaan werd het gebedshuis gebruikt als paardenstal. (181)

Na het vertrek van burgemeester Paul Reijmer in september 1943, zat Roermond enkele maanden zonder. Tijdens de interim-periode informeerde het Commissariaat voor niet-commerciële verenigingen begin november of de gemeente belangstelling had voor aankoop van de synagoge.
De directeur van Publieke Werken hapte toe en kwam met een voorstel om het complex te kopen met het oog op plannen voor een toekomstige uitbreiding van het politiebureau dat ernaast lag. Hij noemde een bedrag van fl. 16.500,=.

Fragment van de Stenen Tafels van
de oude Synagoge Hamstraat 20 Roermond
Foto Flora Lemmens

Nr. 5239

DE BURGEMEESTER VAN ROERMOND,
op grond van artikel 3 der Verordening nr. 152/1941 van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, de taak waarnemende van den Gemeenteraad;

Overwegende, dat de gemeente Roermond, door den commissaris voor niet-commerciele Vereenigingen in de gelegenheid wordt gesteld aan te koopen de voormalige gebouwen en gronden van de Ned. Isr. Gemeente, gelegen aan de Hamstraat 20 en 20a, alhier, en wel:
a. twee huizen, kadastraal bekend: gemeente Roermond, respectievelijk sectie D. nr. 3094, ter oppervlakte van 0.40 A en sectie D, nr. 3095, ter oppervlakte van 0.55 A;
b. een school en erf kadastraal bekend: gemeente Roermond, sectie D. nr. 3096, ter oppervlakte van 0.75 A;
c. een kerk, kadastraal bekend: gemeente Roermond sectie D, nr. 1277, ter oppervlakte van 1.30 A, in totaal derhalve ter oppervlakte van 3 A;
dat de hiervoor omschreven gebouwen en terreinen zijn gelegen naast het Politiebureau, welk bureau dringend uitbreiding behoeft;
dat zich thans de gelegenheid voordoet gebouwen en grond aan te koopen waardoor te zijner tijd het politiebureau kan worden uitgebreid;
dat de Commissaris voor niet-commerciele Vereenigingen en Stichtingen accoord gaat met een koopprijs van f. 16.500.-.
dat voor dit, naar verhouding geringe bedrag, de gemeente in het bezit komt van grond en gebouwen, die afgezien van de bestemming welke daaraan in de toekomst zal worden toegekend, wegens de gunstige ligging aan de Hamstraat, een der drukste winkelstraten der stad, voor de gemeente de grootste waarde vertegenwoordigen;

b e s l u i t :

a. van den Commissaris voor niet-commerciele Vereenigingen en Stichtingen, gevestigd te Arnhem, onderhands aan te koopen, twee huizen, ter oppervlakte van resp. 0.40 A en 0.55 A, een school en erf, ter oppervlakte van 0.75 A en een kerk ter oppervlakte van 1.30 A, kadastraal bekend: gemeente Roermond, sectie D. respectievelijk nos 3094, 3095, 3096 en 1277, gelegen aan de Hamstraat 20 en 20a, voor een prijs van f. 16.500.- zulks onder de volgende voorwaarden:
1. de gebouwen en grond worden overgedragen in den staat waarin deze zich thans bevinden, vrij van hypothecaire inschrijvingen en erfdienstbaarheden;
2. de kosten van overdracht en overschrijving worden voor rekening der gemeente genomen;
b. ten behoeve van den hiervoor bedoelden aankoop ten laste van den kapitaaldienst der gemeente-begrooting voor 1944 een crediet te verleenen van f. 16.500.-.

Roermond, 20 Juni 1944.
De Burgemeester van Roermond,

coll:

De Secretaris,

Voornemen aankoop en afbraak Synagoge 20 juni 1944
Foto GAR

N.S.B.-burgemeester Jozef Lensing 16 maart 1944
Foto GAR

Het Commissariaat gaf te kennen te willen wachten met het verlenen van toestemming voor aankoop omdat er een landelijke regeling in de maak was voor de liquidatie van Joodse instellingen. Intussen kreeg de plaatselijke afdeling van de Vereniging voor Luchtvaart desgevraagd verlof om in de synagoge modelvliegtuigen te gaan bouwen. In juni 1944 kwam de toestemming om tot koop over te gaan. De opvolger van Reijmer, Jozef Lensing, een NSB'er, maakte er ogenblikkelijk een gemeentelijk besluit van en vroeg notaris Leon Gemmeke een verkoopakte op te maken en te bekrachtigen [(182)]. Daarmee leek de zaak rond, maar de akte kwam nooit tot stand. De oorzaak moet vermoedelijk gezocht worden in de ontwikkelingen aan het front in West Europa. Die waren zo onrustbarend voor de Duitsers en hun handlangers dat men er ondanks het vergevorderde stadium niet meer aan toe kwam of ervan afzag.
Mogelijk droeg Gemmeke zijn steentje bij door te treuzelen. Vanaf september 1944 raakte Roermond in de greep van het oorlogsgeweld. Na de hevige bombardementen van oktober en november volgden eindeloze artilleriebeschietingen die tot de bevrijding op 1 maart 1945 aanhielden. Daarbij liepen zowel de synagoge als de andere gebouwen veel schade op. Het gebedshuis werd bij het bombardement van 11 november zelfs zo zwaar getroffen dat de restanten ervan na de oorlog plaats moesten maken voor nieuwbouw. De mikwe en het schooltje werden niet herbouwd.

Roermond,28 October 1946.

Den Heer Directeur der Belastingen
Maastricht

Uw schrijven No.1846 dd.4/10-'46.Grondbelasting 8847 over 1944.

De beslissing in bovengenoemd schrijven door U genomen is ons onbegrijpelijk.Wij hebben over het jaar 1944 geen huurpenningen kunnen innen,daar het beheer der huizen door de bezettende macht was in handen van het Commissariaat voor niet-commerciële Vereenigingen,Den Haag,die de huren inde.Deze instantie is dus aansprakelijk voor de grondbelasting over 1944.

Om moeilijkheden te voorkomen,hebben wij het bedrag aan den ontvanger alhier voldaan.Desniettemin verzoeken wij op Uw besluit terug te komen en ons het bedrag te restitueren.

Hoogachtend,

NAMENS HET KERKBESTUUR DER NED/
ISR.GEMEENTE.ROERMOND

Voorzitter

Rijksbelastingen inzake grondbelasting Synagoge dienstjaar 1944
Foto GAR

De vrijgekomen ruimte werd toegevoegd aan de twee winkelwoonhuizen aan de straatkant. Op de plaats van de oude, verrees in 1953 een kleine nieuwe synagoge. (183)

De voorzitter van de gedecimeerde Israëlitische gemeente, Sallie Goudsmit, en zijn medebestuursleden spanden zich na de bevrijding tot het uiterste in om het herstel van de gebouwen gefinancierd te krijgen. Het ministerie van Wederopbouw droeg fl. 8.339,= bij aan de herstelkosten die ruim fl. 14.000,= bedroegen. Via een ander kanaal wist hij een aanvulling van fl. 3.915,= binnen te halen. Ook diende hij een claim van fl. 2.157,= in bij het NBI wegens twee jaar gederfde huurinkomsten voor de winkelwoonhuizen.
Of het bedrag werd toegekend, is niet bekend. (184) Behalve de financiële ruggensteun kreeg de Israëlitische gemeente ook te maken met een naheffing. Het ging om grondheffing over het jaar 1944. De aanslag werd opgelegd door de Rijksbelastingdienst omdat het een landelijke heffing betrof. Goudsmit koos voor een tactische aanpak. Gedurende 1944 had het kerkbestuur geen huur kunnen innen omdat het beheer in handen lag van het Commissariaat, schreef hij. Daar kon de belastingdienst aankloppen. Desondanks, zo voegde Goudsmit eraan toe, had hij het bedrag van fl. 65,97 toch maar betaald “om moeilijkheden te voorkomen”. Bijna anderhalf jaar later werd het bedrag teruggestort. (185) Aangenomen mag worden dat Goudsmit geen gemeentelijke naheffingen heeft ontvangen. Gelet op zijn reactie op de aanslag voor grondbelasting had hij ongetwijfeld protest aangetekend tegen zo’n heffing. Niet één document in zijn nalatenschap wijst daarop.

N°. 1843

De Directeur [redacted] enz. te MAASTRICHT
van 's Rijks belastingen

Gelezen een verzoek ingediend door namens

den Heer/Mw. Kerkbestuur der Ned. Isr. Gemeente Roermond.

Adres: te Roermond.
Brugstraat No. 3.

om afschrijving of teruggaaf van grondbelasting [redacted]
[redacted] over het (de) belastingjaar(jaren) 1944.
voorkomende onder art. 8847. van het kohier der
gemeente Roermond.

HEEFT GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

Aan belanghebbende mede te deelen dat geen afschrijving is verleend.

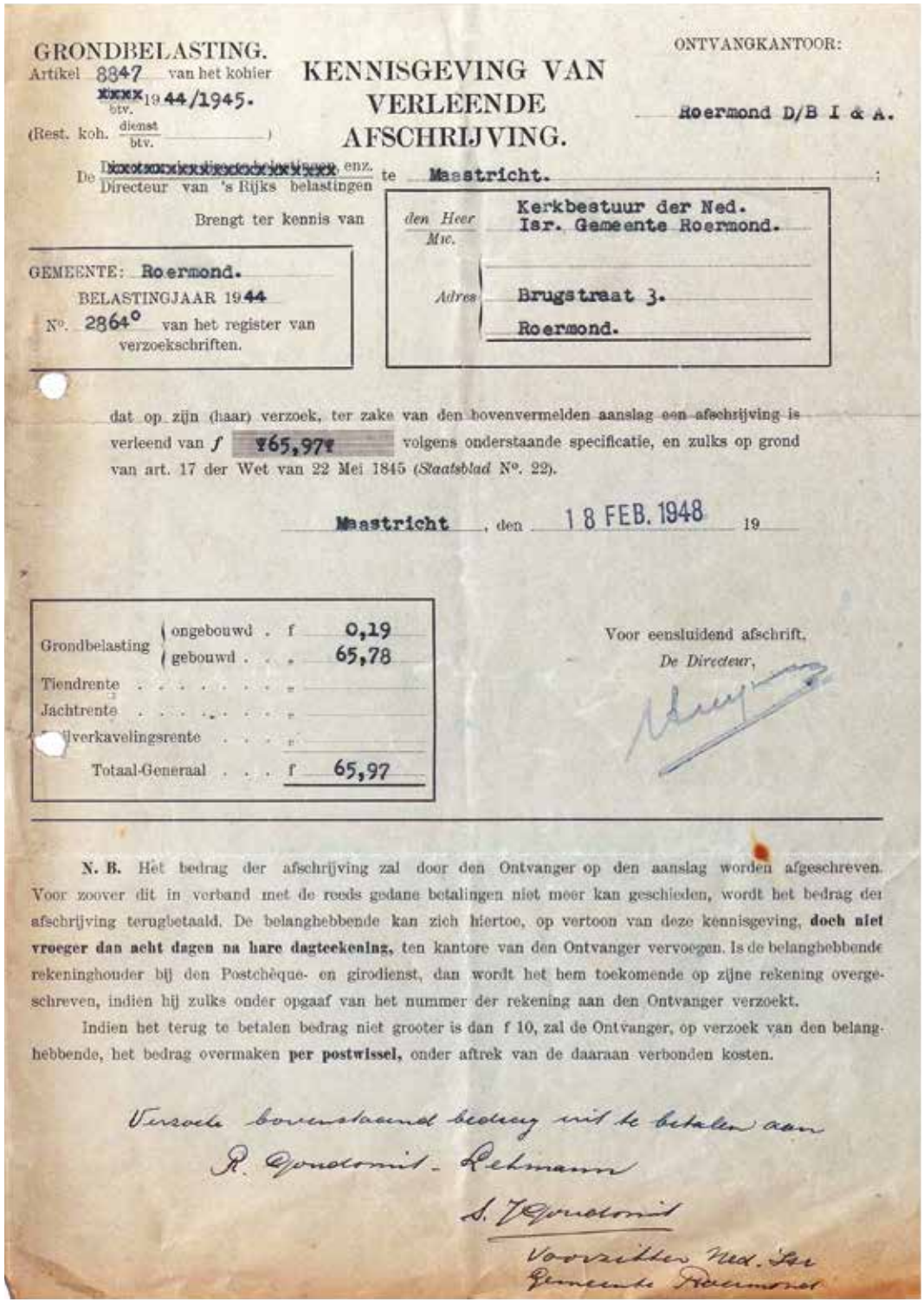
MAASTRICHT 4 OCT. 1946 194

De Directeur voornoemd,

Z.O.Z.

Directe belastingen N°. Th.

Verzoek tot restitutie grondbelasting Synagoge
dienstjaar 1944 door voorzitter Joodse gemeente Roermond
Foto GAR

GRONDBELASTING.
Artikel 8847 van het kohier
~~XXXX~~ btv. 1944/1945.
(Rest. koh. dienst btv.)

KENNISGEVING VAN VERLEENDE AFSCHRIJVING.

ONTVANGKANTOOR:
Roermond D/B I & A.

De ~~Inspecteur~~ Directeur van 's Rijks belastingen enz. te Maastricht.;

Brengt ter kennis van

GEMEENTE: Roermond.
BELASTINGJAAR 1944
N°. 2864° van het register van verzoekschriften.

den Heer / Mw. Kerkbestuur der Ned. Isr. Gemeente Roermond.
Adres Brugstraat 3. Roermond.

dat op zijn (haar) verzoek, ter zake van den bovenvermelden aanslag een afschrijving is verleend van f ~~65,97~~ volgens onderstaande specificatie, en zulks op grond van art. 17 der Wet van 22 Mei 1845 (*Staatsblad* N°. 22).

Maastricht, den 18 FEB. 1948 19

Grondbelasting	ongebouwd . f	0,19
	gebouwd . . .	65,78
Tiendrente		
Jachtrente		
Bijverkavelingsrente . . .		
Totaal-Generaal . . .	f	65,97

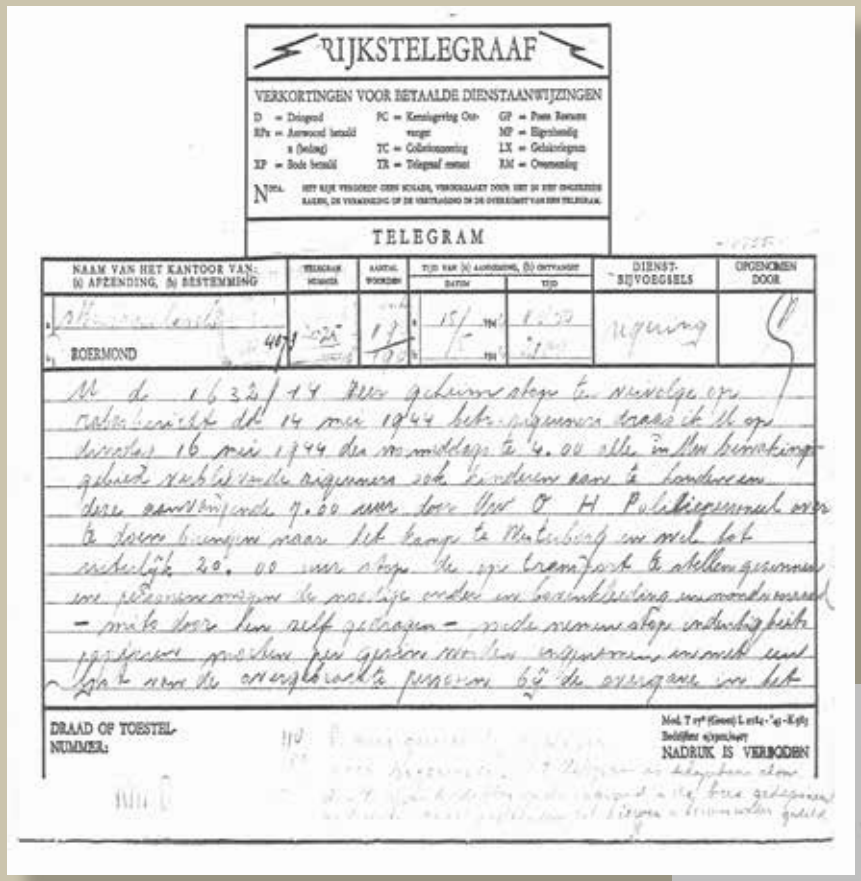
Voor eensluidend afschrift.
De Directeur,

N. B. Het bedrag der afschrijving zal door den Ontvanger op den aanslag worden afgeschreven. Voor zoover dit in verband met de reeds gedane betalingen niet meer kan geschieden, wordt het bedrag der afschrijving terugbetaald. De belanghebbende kan zich hiertoe, op vertoon van deze kennisgeving, **doch niet vroeger dan acht dagen na hare dagteekening,** ten kantore van den Ontvanger vervoegen. Is de belanghebbende rekeninghouder bij den Postchèque- en girodienst, dan wordt het hem toekomende op zijne rekening overgeschreven, indien hij zulks onder opgaaf van het nummer der rekening aan den Ontvanger verzoekt.

Indien het terug te betalen bedrag niet grooter is dan f 10, zal de Ontvanger, op verzoek van den belanghebbende, het bedrag overmaken **per postwissel,** onder aftrek van de daaraan verbonden kosten.

Verzoek bovenstaand bedrag uit te betalen aan
R. Gondomist-Lehmann
S. Gondomist
Voorzitter Ned. Isr. Gemeente Roermond

Rijksbelastingen 'Kennisgeving van verleende afschrijving' 18 februari 1948 Foto GAR

RIJKSTELEGRAAF

VERKORTINGEN VOOR BETAALDE DIENSTAANWIJZINGEN

D = Dringend
KPa = Aanwezig betaald
x (beleg)
ZP = Bode betaald
FC = Kennisgeving Ontvangst
TC = Collationering
TR = Telegraaf retour
GP = Poste Restante
MP = Eigenhandig
LX = Gelaisteleg
RM = Overmaking

NOTA. HET RIJK VERGOEDT GEEN SCHADE, VEROORZAAKT DOOR HET IN HET ONGEREDE RAKEN, DE VERMINDERING OF DE VERTRAGING IN DE OVERBRENGT VAN EEN TELEGRAM.

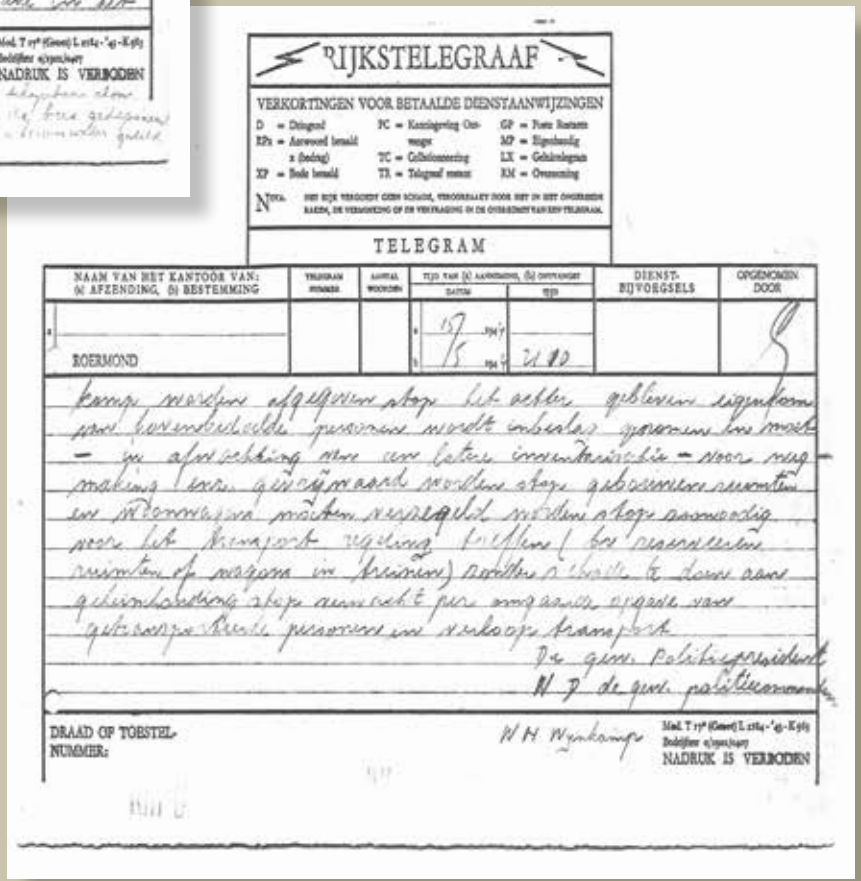
TELEGRAM

NAAM VAN HET KANTOOR VAN: (a) AFZENDING, (b) BESTEMMING	TELEGRAM NUMMER	AANTAL WOORDEN	TIJD VAN (a) AANBIEDING, (b) ONTVANGST DATUM	TIJD	DIENST-BIJVOEGSELS	OPGENOMEN DOOR
a. [illegible]	401	125	17	[illegible]	ingang	
b. BOERMOND			15/ 194	[illegible]		

M de 1632/17 Hier gelaten stop En navolge Uw
[illegible] dd 14 mei 1944 betr. [illegible] stop
Dinsdag 16 mei 1944 des morgens te 4.00 uur in Uw bewaking
gebracht verblijvende [illegible] zich [illegible] aan te [illegible]
deze aanwijzende 7.00 uur door Uw O H Politiepresident over
te doen brengen naar het kamp te Vught en wel het
vertrek 20.00 uur stop De ijz transport te stellen gereden
en [illegible] wagons de noodige orders en [illegible] worden verstrekt
- mits door hun zelf gedragen - mede nemen stop verdachte
personen mochten per gelaten worden [illegible] en wel
[illegible] de overgave van het

DRAAD OF TOESTEL-NUMMER:

Mod. T 17e (Gecor) L 2184-'43-K563
Drukfirma 6/1901/1907
NADRUK IS VERBODEN

RIJKSTELEGRAAF

VERKORTINGEN VOOR BETAALDE DIENSTAANWIJZINGEN

D = Dringend
KPa = Aanwezig betaald
x (beleg)
ZP = Bode betaald
FC = Kennisgeving Ontvangst
TC = Collationering
TR = Telegraaf retour
GP = Poste Restante
MP = Eigenhandig
LX = Gelaisteleg
RM = Overmaking

NOTA. HET RIJK VERGOEDT GEEN SCHADE, VEROORZAAKT DOOR HET IN HET ONGEREDE RAKEN, DE VERMINDERING OF DE VERTRAGING IN DE OVERBRENGT VAN EEN TELEGRAM.

TELEGRAM

NAAM VAN HET KANTOOR VAN: (a) AFZENDING, (b) BESTEMMING	TELEGRAM NUMMER	AANTAL WOORDEN	TIJD VAN (a) AANBIEDING, (b) ONTVANGST DATUM	TIJD	DIENST-BIJVOEGSELS	OPGENOMEN DOOR
a.			17 194			
b. BOERMOND			15 194	11.10		

kamp worden afgeleverd stop Het ontbr. gebleven eigendom
van bovenbedoelde personen wordt insgelijks gezonden Uw wacht
- in afwachting van uw later [illegible] - voor nog
[illegible] extra gewapend worden stop gebruikmaken
en [illegible] machten verzocht worden stop aanwezig
voor het transport vanaf [illegible] (bij passeeren
[illegible] of wagons in [illegible]) [illegible] te doen aan
gelijkluidende stop aanvulling pers. [illegible] van
gebrekkige Duitse personen en verdere transport

De gem. Politiepresident
N.P. de gem. politiecommandeur

DRAAD OF TOESTEL-NUMMER:

W H Wynkamp

Mod. T 17e (Gecor) L 2184-'43-K563
Drukfirma 6/1901/1907
NADRUK IS VERBODEN

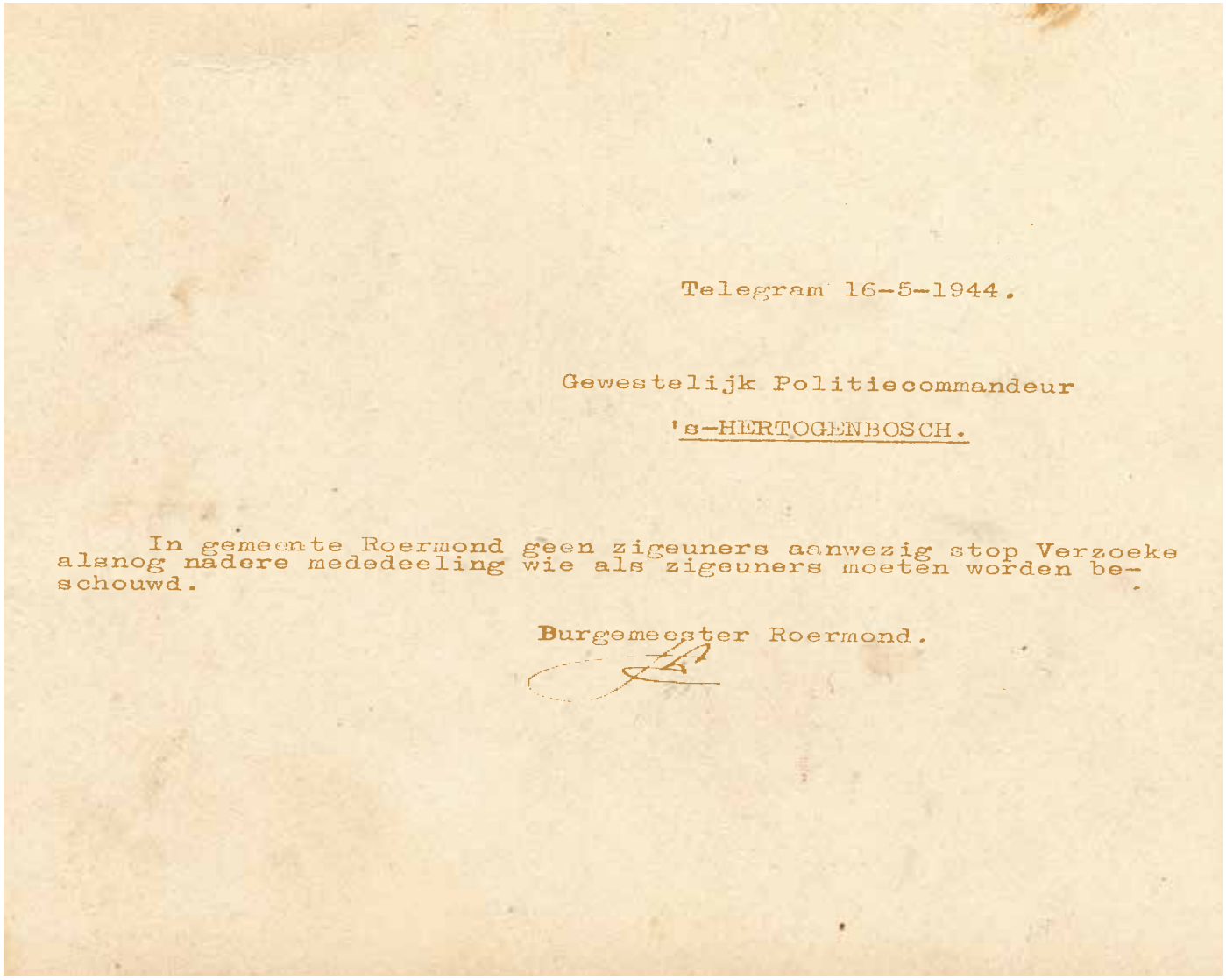
Telegram 15 mei 1944
Foto GAR

SINTI

Over deze groep slachtoffers van de Holocaust is tot op heden vrijwel niets geschreven. Omdat het om een relatief kleine groep gaat waarvan weinig bekend is, wordt ook wel gesproken van de 'Vergeten Holocaust'. Reden om er hier bij stil te staan als eerbetoon aan deze slachtoffers.
Vanaf 27 oktober 1941 werden alle woonwagenbewoners in Nederland geconcentreerd in 27 verzamelkampen.
Op dat moment stonden er in Roermond meer dan vijftig Sinti ingeschreven. In het najaar van 1941 verhuisden de meesten gedwongen naar verzamelkampen in Eindhoven, Den Haag, Helmond en Den Bosch. Sommigen lieten het niet zo ver komen en staken de grens met België over in de hoop daar veilig te zijn. Op 14 mei 1944 bereikte de gemeente Roermond een bevel om alle Sinti aan te houden: *"alle in Uw bewakingsgebied verblijvende zigeuners, ook kinderen, aanhouden"*. Burgemeester Jozef Lensing antwoordde dat er in Roermond geen zigeuners (meer) aanwezig waren. Hij verzocht om toelichting "wie als zigeuner moet worden beschouwd".
Twee dagen later, op 16 mei volgde de grote landelijke 'zigeunerrazzia'. Het resultaat was vernietigend.
245 Sinti, Roma en hun partners werden die dag opgepakt en gevangen gezet in Westerbork. Drie dagen later gingen ze op transport naar Auschwitz. In België waren enkele maanden tevoren, op 15 januari 1944 al 354 ongelukkigen uit België, Noord-Frankrijk en Nederland vanuit Mechelen naar Auschwitz gedeporteerd.
In antwoord op een eerdere eis van juni 1943 om opgave van de in Roermond aanwezige Sinti en in woonwagens levende 'reizigers', gaf de gemeente pas op 10 augustus 1944 de namen door van vier 'reizigers' en hun gezinnen.
Het ging om de families van Johannes Schlicher, Henri Selder, Jan Lutgens en Herman Guenne. Sinti waren er sinds het najaar van 1941 al niet meer in Roermond. (186)
Van de 245 Nederlandse Sinti en Roma overleefden maar zo'n dertig personen de vernietigings- en werkkampen. Slechts een klein deel van deze dwangarbeiders en -arbeidsters overleefde deze *'Vernichtung durch Arbeit'*. Het merendeel, vooral vrouwen, kinderen en ouden van dagen, kwam terecht in het 'Zigeunerlager' in Auschwitz, door de Duitsers ook wel cynisch als Familienlager aangeduid.
Op 1 augustus 1944 vond de laatste selectie van Arbeitsfähigen plaats. De volgende ochtend omsingelden SS-eenheden het Zigeunerlager en sloegen en sleepten de mensen naar buiten. Sommigen verzetten zich en werden doodgeslagen of doodgeschoten. Geschreeuw, gehuil en geweeklaag resoneerde door het kamp. Gedurende de nacht vergasten de bewakers iedereen. De volgende ochtend werden de laatsten die zich hadden verstopt, opgespoord en vermoord.

Slachtofferlijst Roermond

Het onderzoek naar de vervolgingsslachtoffers van de nazi's moet voor wat de Sinti en Roma betreft als afgesloten worden beschouwd. In de archieven is vrijwel niets te vinden over deze bevolkingsgroep. Meer dan een voorlopige namenlijst van Roermondse Sinti die door het naziregime om het leven zijn gebracht bevat het Roermonds gemeentearchief niet. Roma-slachtoffers uit Roermond zijn niet bekend.

Telegram 16-5-1944.

Gewestelijk Politiecommandeur

's-HERTOGENBOSCH.

In gemeente Roermond geen zigeuners aanwezig stop Verzoeke alsnog nadere mededeeling wie als zigeuners moeten worden beschouwd.

Burgemeester Roermond.

Brief burgemeester Lensing 16 mei 1944 'Geen zigeuners aanwezig'
Foto GAR

Aquarel Sheila Meinhardt 2019 gemaakt als eerbetoon aan haar familie naar aanleiding opening expositie Sinti Weert en Limburg mei 2019

Slachtoffers die in Roermond gewoond hebben:

Onderstaande namenlijst is gebaseerd op de
Burgerlijke Stand en de Persoonskaarten. Meer gegevens zijn helaas niet beschikbaar.

1. **Joseph Willebrordus Bamberger**
   (* Ammerzoden 10- of 16-06-1896,
   † Midden-Europa 31-03-1944),
2. zijn vrouw **Elisa Weiss**
   (* Aken (D) 12-12-1908,
   † Ravensbrück?)
3. en hun zoon **Josef Peter Bamberger**
   (* Roermond 30-08-1931,
   † Midden-Europa 1944/1945).

De vader was (met het gezin van zijn ouders) gevestigd in Maasniel vanaf 12-12-1925 (woonwagenstaanplaats Gebroek) en in Roermond vanaf 27-08-1929 (woonwagenstaanplaats Gebroek) tot 15-11-1941. De ouders en hun zoon werden gearresteerd in België, de twee dochters ontkwamen aan vervolging.

4. **Louisa Meinhardt-Grasmuk**
   (* Immighausen (D) 12-12-1874 of 12-01-1877,
   † Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944)
5. en haar kinderen **Eva Meinhardt**
   (* Hitzkirchen (D) 11-, 12- of 17-11-1898,
   † Auschwitz 03-07-1944;
   zie hierna),
6. **Ludawicus Baptizatum Meinhardt (Ludwig)**
   (* Orsbach bij Laurensberg (D) 02-10-1909,
   † Midden-Europa 01-10-1944),
7. **Caspar Melchior Balthazar Meinhardt**
   (* Echt 06-01-1912, † Mittelbau-Dora 15-10-1944),
8. **Willem Meinhardt**
   (* Nibbixwoud 12-03-1913,
   † Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944)
9. en **Barbara (Labora) Meinhardt**
   (* Noord-Scharwoude 09-06-1918,
   † Midden-Europa 1944/1945).

De familie Meinhardt was gevestigd in Maasniel van 30-12-1920 tot 1930. Twee zonen van Ludwig overleefden de kampen, drie of vier andere kwamen om, net als de man en dochter van Labora. Een andere broer van Ludwig, Caspar, Willem en Labora werd zelf niet gedeporteerd, maar zijn vrouw en één of twee kinderen kwamen om.

10. **Friedrich Steinbach**
    (* Amsterdam 30-12-1883,
    † Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944),
    muzikant,
11. zijn vrouw **Rosa Bemer**
    (* Breslau, nu Wrocław (PL) 22-12-1887,
    † Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944)
12. en hun kinderen **Maria Steinbach**
    (* Kerkrade 10-05-1916,
    † Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944)
13. en **Friedrich Steinbach**
    (* Leyenbroek/Sittard 20-06-1918,
    † Duitsland 27-03-1945).

Het gezin was gevestigd op het woonwagenkamp van Roermond van 29-06-1938 tot 12-12-1939. Ook een kleinzoon (geboren na de Roermondse tijd van de familie) kwam om. Twee andere kinderen ontkwamen aan vervolging.

14. **Anna Steinbach**
    (* Langensalza (D) of Amsterdam 24-3-1916,
    † Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944)

15. en haar dochtertje **Anna Steinbach**
(* Roermond 11-02-1943,
† Auschwitz tussen 31-07- en 03-08-1944).

Anna was (met het gezin van haar ouders) ingeschreven in Roermond van 10-04-1942 tot 10-08-1942. Haar dochtertje werd geboren in de woning van haar ouders, Kruisherenstraat 12.

16. **Karolina Weiss alias Bamberger**
(* Jessen (D) 02-05-1867,
† Auschwitz 16-05-1944), koopvrouw.
17. Karolina's dochter **Liesebetha Weiss**
(* Hochstetten (D) 22-03-1898,
† Midden-Europa 1944/1945).
18. Karolina's zoon **Wilhelm Weiss**
(* Oberkalbach (D) 26-08-1899,
† Midden-Europa 1944/1945), muzikant,
diens vrouw Eva Meinhardt (hiervoor al vermeld)
19. en hun kinderen **Heinrich Weiss**
(* Bussum 01-05-1928, † Ellrich 16-03-1945),
20. **Elisa Weiss**
(* Roermond 20-04-1930,
† Midden-Europa 1944/1945),
21. **Peter Weiss**
(* Eindhoven 08- of 09-03-1932,
† Midden-Europa 1944/1945),
22. **Victoria Weiss**
(* Sittard 14-12-1933, † Midden-Europa 1944/1945)
23. en **Adam Weiss**
(* 's-Hertogenbosch 05-07-1937,
† Midden-Europa 1944/1945).

De familie van Karolina Weiss (nummers 16 t/m 23) was van 05-04-1931 tot 15-11-1941 gevestigd op het woonwagenkamp van Roermond. Ze werden opgepakt in België. Twee zonen van Wilhelm zagen dit vanuit de verte gebeuren en konden vluchten. Twee getrouwde dochters ontkwamen aan vervolging, net als Wilhelms oudste broer en zijn gezin.

Slachtoffers die alleen in Roermond geboren zijn.

24. **Karel Hendrik Grünholz**, bij geboorte aangegeven met de achternaam Groenhout
(* Roermond 08-03-1914, † Ellrich 10- of 11-01-1945)
25. en **Albert Grünholz**
(* Roermond 02-08-1920, † Ellrich 19-02-1945)

BEANTWOORDING VRAGEN OPDRACHT

1 Is er los van de zogeheten Verkaufsbücher -registratielijsten van geroofd en doorverkocht Joods onroerend goed- andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven te vinden, zo mogelijk per woning?

Zowel het gemeentearchief van Roermond als de archieven van het Nederlands Beheers Instituut en de Raad voor het Rechtsherstel in het Nationaal Archief in Den Haag, bevatten veel waardevolle aanvullende informatie.

2 Hoe heeft de onteigening en doorverkoop van de in de Verkaufsbücher vermelde woningen en andere onteigende woningen en inboedels (Joods onteigend eigendom dat niet in de Verkaufsbücher genoemd wordt maar ook eigendom van andere groepen als opgepakte verzetsstrijders of Sinti) in Roermond plaatsgevonden?

De onteigening vond plaats door een Duitse rooforganisatie, de Niederländische Grundstückverwaltung (NGV) en het daaraan verbonden Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende goederen (ANBO). Beide organisaties namen het beheer van de onroerende goederen op zich op grond van de Verordeningen 102/1941 (onbebouwde grond) en 154/1941 (bebouwde grond). De onteigening van bedrijven geschiedde op grond van Verordening 48/1941. De doorverkoop vond plaats via de beheer-organisaties NGV en ANBO met medewerking van notarissen en makelaars. Voor Roermond waren de belangrijkste notarissen Charles Russel uit Eijsden en Frederic Hoefer uit Beek/Maastricht die onder de naam van zijn voorganger Louis van Konijnenburg optrad. Inboedels werden opgeslagen, doorverkocht aan oorlogskopers of ter beschikking gesteld van door bombardementen dakloos geworden Nederlanders en Duitsers.

Over onteigeningen van andere groepen als verzetsstrijders en Sinti zijn geen gegevens aangetroffen in de onderzochte archieven van Roermond en Den Haag. Er is wél een overzicht samengesteld van de Sinti-slachtoffers in Roermond door het gemeentearchief en hier wordt een aparte paragraaf aan besteed in dit rapport.

3 Welke woningen en inboedels zijn onteigend die niet in Verkaufsbücher vermeld staan?

- Brugstraat 2: bebouwd perceel van Sallie Goudsmit
- Brugstraat 3: bebouwd perceel van Sallie Goudsmit
- Brugstraat 5: bebouwd perceel van Sallie Goudsmit
- Godsweerdeersstraat 20: bebouwd perceel van Sallie Goudsmit
- Godsweerderstraat 24: bebouwd perceel van Oscar Goudsmit
- Neerstraat 4: bebouwd perceel van Sallie Goudsmit
- Godsweerdersingel 13: grond bij de woning van mevrouw Josina Andriesse-Sanders
- Meinweg (Herkenbosch): een van de twee percelen grond van Alexander Sternfeld
- Acht percelen grond in Roermond van Charles Strauss

Voor een overzicht van het onroerend goed in Joods eigendom: zie Bijlage 3

4 Heeft het toenmalige gemeentebestuur hierover besluiten genomen?

Het gemeentebestuur had geen bemoeienis met de onteigeningen.

5 Welke rol heeft het toenmalige gemeentebestuur, de plaatselijke ambtenarij en de politie hierbij gespeeld?

In opdracht van het gemeentebestuur en de korpsleiding ontvingen de Duitsers desgevraagd alle informatie om de roof

en deportaties te kunnen uitvoeren. Met de woningroof als zodanig, had de gemeente geen bemoeienis. Die bleef beperkt tot ontruiming en het overbrengen van de inboedel naar een opslagruimte en tijdelijk toezicht door een, speciaal daarvoor aangewezen politierechercheur, Mathias Schmitz.

6. Zijn er aanwijzingen dat door de gemeente tijdens en na de oorlog belastingen of andere heffingen zijn opgelegd aan de voormalige (i.c. de rechtmatige) eigenaren over de jaren waarin zij geen gebruik konden maken van hun eigendom?

Mochten die er geweest zijn, dan bevatten de archieven hierover geen gegevens meer wegens een beperking van de bewaarplicht van dergelijke documenten tot vijf jaar op grond van archiefwetten uit de jaren 1960. Uit de dossiers met betrekking tot het naoorlogs rechtsherstel is niets gebleken van gemeentelijke naheffingen. De gemeentelijke heffingen waren gedurende de bezettingsjaren betaald door de oorlogskopers en erfpachtcanon was niet geheven.

7. Is er sprake geweest van een financiële compensatieregeling?

Op landelijk niveau is dat in latere jaren het geval geweest, maar niét op gemeentelijk niveau. In het Roermonds stadsarchief zijn althans geen documenten aangetroffen die wijzen op compensatie van gemeentewege op enig moment die specifiek bedoeld was voor de plaatselijke Joodse oorlogsslachtoffers/gemeenschap.

8. Is er ooit een andersoortige compensatieregeling aangeboden. Zo ja, wanneer en voor welk bedrag of in welke andere vorm is er compensatie aangeboden na de Tweede Wereldoorlog?

- De gemeente Roermond heeft een subsidierelatie met de beheerder van de synagoge in de Hamstraat, de Stichting Rura. Sinds 2007 staat er een monument met 133 namen op het binnenterrein van de synagoge, ontworpen door de Maastrichtse beeldhouwer Appie Drielsma (1937-2014).
- Sinds 2006 zijn meerdere artikelen verschenen in het Jaarboek van Rura, “Spiegel van Roermond”. Het Joodse verleden van de stad wordt niet vergeten. Hein van der Bruggen heeft deze taak op zich genomen.
- De gemeente Roermond heeft gefaciliteerd met het leggen van Stolpersteine en alle slachtofferinformatie staat op de website van het gemeentearchief Roermond: https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/
- In 2024 wordt een namenlijst aangebracht op de muur van het Joodse kerkhof bij de Kapel in ’t Zand.

9. Is er andere relevante informatie over deze kwestie in de archieven te vinden, zo mogelijk per woning?

Zowel in de archieven van de gemeente als in de rechtsherstel-dossiers op het Nationaal Archief in Den Haag zijn hierover gegevens te vinden, met name per woning. Daarbij gaat het nooit om compensatie, maar om restitutie of tegemoetkoming in de herstelkosten van oorlogsschade.

10. Wat zou de gemeente Roermond nu kunnen betekenen op het gebied van compensatie, niet enkel in financieel opzicht maar vooral in de zin van vormgeving aan hedendaags duurzaam herdenken om ervoor te zorgen dat zo’n drama zich nooit meer kan voordoen?

Om deze morele compensatie vorm te geven is er een begeleidingscommissie samengesteld: wethouder Jos van Rey (vz), Ernst de Reus (vz Joodse Gemeente Limburg), Hein van der Bruggen (historicus), Erik Caris (historicus) en Jac Lemmens (historicus en gemeentearchivaris). De begeleidingsgroep zal haar aanbevelingen voorleggen aan het college van B&W en de gemeenteraad van Roermond.

CONCLUSIE

Evenals de meeste gemeenten in ons land voerde ook Roermond alle anti-Joodse maatregelen zonder een spoor van protest uit. Van tegenwerking of sabotage was geen sprake. Een eenzame ambtenaar of politieman daargelaten, verleenden alle, bij de vervolging betrokken gemeentelijke diensten, medewerking. Hetzelfde gold voor de hoofd-verantwoordelijke voor de uitvoering en het ongestoord verloop ervan, burgemeester Paul Reijmer.

Ofschoon precieze cijfers ontbreken, slaagden de Duitsers er met gemeentelijke ondersteuning in om een ruime meerderheid van de Roermondse Joden uit te roeien. Door roof op ongekende schaal verloren alle Joods-Roermondse bedrijfseigenaren en huisbezitters hun eigendom. Oorlogskopers, incompetente Duitse aasgieren, NSB'ers en meelopers van allerlei pluimage ontfermden zich erover met soms desastreuze gevolgen.

Het handjevol overlevenden van de Holocaust onderging na de oorlog een veelal kille, harteloze bejegening. Instanties die in het leven waren geroepen om de rechtspositie van de slachtoffers van het immense onrecht te herstellen, spanden wat dat betreft de kroon. Hoogste tijd kortom om de balans op te maken. Niet alleen vanuit moreel perspectief, maar ook vanuit bittere noodzaak.

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN, DIGITALE BRONNEN EN LITERATUUR

- Gemeentearchief Roermond (GAR): diverse collecties
  Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster
  Nationaal Archief Den Haag (NA): archieven van het Nederlands Beheers Instituut (NBI) en Raad voor het Rechtsherstel (RvR)
- https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/
- https://bertt112.wixsite.com/familiethomassen/gustel-moses
- https://www.historieroermond.nl/vellen-huiden/vellen-huiden.htm
- https://www.nationaalarchief.nl/sites/default/files/field-file/Verkaufsbucher_NBI%20Archief-mei-2019.zip
  (Excel bestandVerkaufsbücher)
- https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/omgaan-met-historisch-onrecht/
- https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/verdieping/nederland-het-hoogste-aantal-joodse-slachtoffers-west-europa/
- https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/verdieping/de-on-mogelijkheden-om-te-vluchten-joodse-emigratie-1933-1942/
- https://www.niod.nl/nl/veelgestelde-vragen/gedeporteerde-joden-cijfers
- https://vijfeeuwenmigratie.nl/migratiebeweging/duits-joodse-vluchtelingen-nazi-regime
- https://www.jck.nl/nl/longread/chronologie-van-de-jodenvervolging
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Jodentransporten_vanuit_Nederland
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Dirk_Hidde_de_Vries
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Algemeen_Nederlandsch_Beheer_van_Onroerende_Goederen
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Administratiekantoor_Nobiscum
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Niederl%C3%A4ndische_Grundst%C3%BCcksverwaltung
- https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identifier=MMKB18B:060300000
- https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&identifier=ABCDDD:010936750:mpeg21:a0024 (Trouw, 22-07-1946)
- https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Verkaufsb%C3%BCcher
- https://historiek.net/het-geweten-van-de-ambtenaar-in-crisis-en-oorlogstijd/134292/
- https://rijksoverheid.sitearchief.nl/ zoekterm: Het rechtsherstel gewogen
- https://verbum.nl/wp-content/uploads/2020/03/Side-boekje_Landoorlogreglement-en-Aanwijzingen.pdf
- https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-IHL-19-EN.pdf
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Notaris
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Johannes_Petrus_Everout
- https://www.historischnieuwsblad.nl/crimineel-vastgoedcircuit-verdiende-grof-geld-aan-jodenvervolging/
- https://www.joodsamsterdam.nl/johannes-petrus-everout/

BIJSTERVELD, ARNOUD-JAN *Ons Huis. Op zoek naar een Joodse familie in Tilburg*. Hilversum, 2020

BECKERS, THEO *Reijmers keus. De pijnlijke neergang van een burgemeester in oorlogstijd*. In: Spiegel van Roermond nr. 17 (z.p., 2009), pag. 6-85

BRUGGEN, HEIN VAN DER *Aspecten van Joods leven in Roermond en Midden-Limburg 1275-2018*. Hilversum, 2021

BLAUW, MAILI *Roof en rechtsherstel in Eindhoven. Vastgoed uit joods bezit en de rol van de gemeente tijdens de bezetting en de naoorlogse jaren*. Eindhoven, 2020

BLAUW, MAILI *Roof en rechtsherstel in Haarlem. Vastgoed uit joods bezit en de rol van de gemeente tijdens de bezetting en de naoorlogse jaren.* z.p., 2021

BLAUW, MAILI *Verschil maken? Gemeente, belastingen en rechtsherstel in naoorlogs Utrecht*. z.p., 2020

BOCKXMEER J.M.L. ET. AL. *Archieven Joodse oorlogsgetroffenen: overzicht van archieven met gegevens over roof, recuperatie, rechtsherstel en schadevergoeding van vermogens van Joden in Nederland in de periode 1942-1987*. Den Haag, 1998

CAMMAERT, FRED *Het verborgen front. 2 delen. Leeuwarden,* 1994

CAMMAERT, FRED EN *'Eindelijk een echte burgemeester.' Feiten en fabels over Marcel Put, Marcel van Grunsven.* Roermond, 2014

CITROEN, MICHAL *U wordt door niemand verwacht. Nederlandse joden na kampen en onderduik*. Utrecht, 2021

DUIJVENDAK, MAARTEN EN VAN DER POEL, STEFAN *Ontvreemding van Joods vastgoed en rechtsherstel in de gemeente Groningen (1940-1955).* Groningen, 2021

ELIËNS, FRANK *Voor Joden verboden. Hoe de Joodse gemeenschap uit Nijmegen verdween 1940-1945*. Amsterdam, 2021

GANS, EVELIEN *"Vandaag hebben ze niets maar morgen bezitten ze weer tien gulden."* Antisemitische stereotypen in bevrijd Nederland In: Kristel Conny (red.), Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale verschillen. Amsterdam, 2002 (pag. 313-353)

HEYNENS, LOU *Geconfisqueerd als 'vijandelijk vermogen'. Het dossier Limburgse kastelen.* Valkenburg, 2013

KNOPP, GUIDO *Hitler. Een balans.* Aartselaar (ZNU), 2000

JANSEN, HANS *Een synagoge in de Hamstraat. In: Spiegel van Roermond jrg. 1999*, pag. 94-109. z.p., 1999

JONG, LOE DE *De bezetting (vijf delen), deel 3 (De Jodenvervolging)* Amsterdam, 1963

JONG, LOE DE *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945 (14 delen)*, 's-Gravenhage 1969-1994 (niet geannoteerde editie)

LEMMENS, JAC *Joods leven Maastricht. Geschiedenis van de Joodse gemeente sedert 1250, opgetekend bij gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de synagoge in Maastricht* (1840-1990). Maastricht, 1990

LIPSCHITS, ISAAC *De kleine sjoa. Joden in naoorlogs Nederland*. Amsterdam, 2001

MUNNICKS, ERIC *Van kazemat tot kelderleven. z.p.* 2007

NEDERVEEN, FOOK V*an bisschopsstad tot frontstad*. Roermond 1978

NUSSBAUM, AUGUSTE *Reise mit zwei Koffern.* Tel Aviv, 1987

PAPING, RICHARD, BENDERS, JEROEN, BROERSMA, DANIËL, BUURSMA, ALBERT, DUIJVENDAK, OWEN EN GRÄPER, KOOS *Vermoord en bestolen: Joden, hun overlevingskansen en hun onroerende eigendommen in en na de Tweede Wereldoorlog op het Groninger platteland:* Oldambt, Veendam, Midden-Groningen, Westerkwartier en Het Hogeland. z.p. 2022

PIERSMA, HINKE EN VAN DEN BERG, MARLEEN *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdams gemeentebeleid inzake ontrechting en rechtsherstel van Joodse slachtoffers 1940-1955*. z.p., 2020

PRESSER, JACOB *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945,* 2 delen. 's-Gravenhage 1965

RENS, HERMAN VAN *Vervolgd in Limburg. Joden en Sinti in Nederlands-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog.* Hilversum, 2013

RIJSSELT, RENÉ EN ERIC VAN EN VLIEKS, MARJOLEIN *Onvoltooid Verleden. Ontrechting en Rechtsherstel van Joodse inwoners in de gemeenten Maastricht, Amby en Heer*. z.p., 2023

SCHÜTZ, RAYMOND *Kille mist. Het Nederlandse notariaat en de erfenis van de oorlog*. Amsterdam, 2016

SCHÜTZ, RAYMOND *recensie van Hinke Piersma en Jeroen Kemperman, Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950.* Amsterdam, 2015 in: Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis. vol. 13, nr. 4)

SLAA, ROBIN TE *De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1955*. z.p., 2016

SPANJAARD, PAUL *Het handelen van het gemeentebestuur van Oss bij de onteigening en vervreemding van panden van joodse inwoners tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Onderzoek in opdracht van de gemeente Oss.* z.p., 2021

VERAART, WOUTER JAN *Sanders contra Lieftinck. De ongelijke strijd om het rechtsherstel in de jaren van wederopbouw.* In: Kristel, Conny (red.), Binnenskamers. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Besluitvorming. Amsterdam, 2002 (pag. 173-208)

VERAART, WOUTER JAN *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw.* Deventer, 2005

VOS, MAARTEN-JAN EN BRAAKE, SERGE *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods ter onroerend goed. Inzicht in een administratief proces.* Amsterdam, 2013

VOS, MAARTEN-JAN *Joods vastgoed in Winterswijk. Rapport over de roof en gedwongen verkoop van vastgoedbezit van Joden en de rol van de gemeente Winterswijk bij roof en rechtsherstel tijdens en de Tweede Wereldoorlog en de jaren daarna.* z.p., 2022

BRAAKE, SERGE TER *onroerend goed. Inzicht in een administratief proces.* Amsterdam, 2013

VORST, GERRIT VAN DER *Een diepzwarte sluier. De grensplaats Venlo en de Jodenvervolging.* z.p. 2014

VOSSEN, HÉLÈNE *Integratie en uitsluiting. Terugkeer en opvang van joden in Zuid-Limburg.* In: Kristel Conny (red.), Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale verschillen. Amsterdam, 2002 (pag. 19-38)

WARMBRUNN, WERRNER *De Nederlanders onder Duitse bezetting 1940-1945.* Amsterdam, 1964

NOTEN

1. Opdracht College van B & W Roermond, inzake onderzoek vastgoedboeken Joods bezit (20 december 2021; zaaknummer 153750-2021)
2. De meest recente vondst dateert van 2013 en hing samen met het lichten van dossiers op het gemeentearchief van Amsterdam die voor digitalisering in aanmerking kwamen. (Plicht, Elias van der, Institutionele wandaden en de zoektocht naar rechtsherstel. https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/omgaan-met-historisch-onrecht/)
   Tien jaar eerder had de werkstudente Charlotte van den Bergh in het archief van het Ontwikkelingsbedrijf van de gemeente Amsterdam al correspondentie aangetroffen waaruit naar voren kwam dat Joodse huiseigenaren die de oorlog hadden overleefd door de gemeente waren aangeslagen en beboet wegens het niet betalen van erfpacht tijdens de bezettingsjaren.
   (recensie door Raymond Schütz van Hinke Piersma en Jeroen Kemperman, Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950. Amsterdam, 2015 in: Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis. vol. 13, nr. 4, pag. 174)

3a. De passage is gebaseerd op: Slaa, pag. 94-97; Piersma, pag. 6-7; Blauw (Haarlem),
pag. 1-6; Blauw (Utrecht), pag. 6; Blauw (Eindhoven, pag. 6), Vos (Rechtsherstel),
pag. 7, 97-98; Plicht, Elias van der, Institutionele wandaden en de zoektocht naar rechtsherstel. (https://www.tweedewereldoorlog.nl/onderzoekuitgelicht/omgaan-met-historisch-onrecht/) en https://www.maror.nl/over-ons/oorsprong-maror-gelden
Voor de omrekening van gulden naar euro is gebruik gemaakt van de omrekencalculator van het CBS: https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu

3b. De passage is gebaseerd op: Beckers, pag. 6-85; Rijsselt, pag. 81-92; Vorst, pag. 210, 216-217, 237, 277-281, 283, 338-339, 404-409,
Cammaert en Put, pag. 33, 158-159, 168, 175-177; Rens, pag. 362

4. Warmbrunn, pag. 162; Presser II, pag. 509-510; Piersma, pag.10; Rijsselt, pag. 26-28, 34, 65; Jong, Koninkrijk, deel 4, pag. 691
https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/verdieping/nederland-het-hoogste-aantal-joodse-slachtoffers-west-europa/
https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/verdieping/de-on-mogelijkheden-om-te-vluchten-joodse-emigratie-1933-1942/
https://www.niod.nl/nl/veelgestelde-vragen/gedeporteerde-joden-cijfers
https://vijfeeuwenmigratie.nl/migratiebeweging/duits-joodse-vluchtelingen-nazi-regime

5. Warmbrunn, pag. 164-175; Blauw (Haarlem), pag 14; Presser I, pag. 16-54; Veraart (Sanders), 176-177; Rijsselt, pag. 26; Jong, Bezetting, deel 3, pag. 10-13
https://www.jck.nl/nl/longread/chronologie-van-de-jodenvervolging
Hoewel Hitler in zijn brief van september 1919 nog niet over uitroeiing sprak, kan er geen misverstand bestaan over zijn plannen: “Het uiteindelijke doel moet onvermijdelijk de verwijdering van de joden zijn”. (Knopp, Hitler. Een balans. Aartselaar (ZNU), 2000. pag. 138)
Zonder Joden expliciet te noemen, zinspeelde Seyss-Inquart al bij zijn eerste redevoering van 29 mei 1940 op het ‘bloed’. Presser citeert hem: “aan het bloed gebonden en aan en door het bloed bepaalde waarden eens volks.” (Presser I, pag. 16)

6. Presser II, pag. 509-510; Warmbrunn, pag. 164
https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/verdieping/

nederland-het-hoogste-aantal-joodse-slachtoffers-west-europa/
https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Jodentransporten_vanuit_Nederland

7. Recensie Raymond Schütz van Rob Bakker, Boekhouders van de Holocaust. Nederlandse ambtenaren en de collaboratie. Almere, 2020 (in: Historiek.net). https://historiek.net/het-geweten-van-de-ambtenaar-in-crisis-en-oorlogstijd/134292/
8. Slaa, pag. 7, 8; Veraart (Sanders), pag. 177; Veraart (Ontrechting), pag. 29, 49-53
9. Veraart (Sanders), pag. 175; Veraart (Ontrechting), pag. 49-51
10. Veraart (Sanders), pag. 178
11. Slaa, pag. 10
12. Veraart (Sanders), pag. 176-177; Veraart (Ontrechting) pag. 49-51
13. Citroen, pag.117; Slaa, pag. 11; Bockxmeer, pag. 26; Vos Rechtsherstel), pag. 13-16; Veraart (Ontrechting), pag. 149
    Opmerking: De door Maarten Jan Vos genoemde cijfers (6.000 hectare met een verkoopwaarde van 10 miljoen gulden) wijken af van de door Veraart en Te Slaa vermelde.
    Voor de omrekening van gulden naar euro is gebruik gemaakt van de omrekencalculator van het CBS: https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu
14. Schütz, pag. 271
    Na de bekendmaking van de verordening schreef mr. M. de Kort een “Verhandeling over de verordening betreffende het Joodsche grondbezit” van 136 pagina’s.
    Zie: https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identifier=MMKB18B:0603000 00
15. Veraart (Ontrechting), pag. 149
    Opmerking: De door Veraart genoemde cijfers (19.000 bebouwde percelen en circa 8.000 hypothecaire vorderingen) wijken af van de door Te Slaa en Eliëns (20.000 bebouwde percelen en 5.600 hypothecaire vorderingen) en Bockxmeer (16.000 bebouwde percelen en 6.000 hypothecaire vorderingen) vermelde cijfers.
    Voor de omrekening van gulden naar euro is gebruik gemaakt van de omrekencalculator van het CBS: https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu
16. Deze passage is gebaseerd op: Slaa, pag. 11-20; Duijvendak, pag. 7, 15; Spanjaard, pag. 10; Blauw (Haarlem), pag. 15; Bockxmeer, pag. 26, 87; Schütz, pag. 247-251 en Eliëns, pag. 60
    https://nl.wikipedia.org/wiki/Dirk_Hidde_de_Vries
    https://nl.wikipedia.org/wiki/Algemeen_Nederlandsch_Beheer_van_Onroerende_Goederen
    https://nl.wikipedia.org/wiki/Administratiekantoor_Nobiscum https://nl.wikipedia.org/wiki/Niederl%C3%A4ndische_Grundst%C3%BCcksverwaltung
    Na de oorlog veroordeelde het Bijzonder Gerechtshof in Den Haag ANBO-voorman Dirk Hidde Vries tot een gevangenisstraf van 7 jaar. (Slaa, pag. 18, 20)
17. Blauw (Utrecht), pag. 13; Duijvendak, pag. 7
18. Deze passage is gebaseerd op: Blauw (Haarlem), pag. 16-17; Blauw (Utrecht), pag. 14-15; Duijvendak, pag. 94-96; Rijsselt, pag. 191; Eliëns, pag. 60; Slaa, pag. 13, 24-25; Schütz, pag. 239, 246; Vos (Rechtsherstel), pag. 22, 49-50
    https://nl.wikipedia.org/wiki/Verkaufsb%C3%BCcher
    Over het aantal aangemelde percelen en de verkoopcijfers bestaat geen eenstemmigheid (zie noot 15). Robin te Slaa wijst erop (pag 24-25) dat uit recente berekeningen van Raymond Schütz en het online gepubliceerde “Het rechtsherstel gewogen; vragen mét en zónder antwoord” van P.W. Klein naar voren komt dat er tussen de 11.000 en 12.000 panden verkocht zijn (https://rijksoverheid.sitearchief.nl/ zoekterm: Het rechtsherstel gewogen)
19. Bockxmeer, pag. 87
    https://nl.wikipedia.org/wiki/Verkaufsb%C3%BCcher
20. Veraart (Ontrechting), pag. 52; Presser II, pag. 197; Vossen, pag. 339-350; Rijsselt, pag. 268-269
    https://nl.wikipedia.org/wiki/Bewari%C3%ABr
    Marga Minco beschrijft wat haar familie in dit verband is overkomen in “Het adres” (Amsterdam, 1957 en heruitgegeven in 2019). Een verhaal dat in 2019 een ontluisterend staartje kreeg.
    Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 5059 (Collectie Goudsmit, brief 7 maart 1950)
21. Recensie Raymond Schütz van Rob Bakker, Boekhouders van de Holocaust. Nederlandse ambtenaren en de collaboratie. Almere,

2020 (in: Historiek.net).
https://historiek.net/het-geweten-van-de-ambtenaar-in-crisis-en-oorlogstijd/134292/

22. Ibidem; Duijvendak, pag. VI, 89; Slaa, pag.6-7; Rijsselt, pag. 33
https://verbum.nl/wp-content/uploads/2020/03/Side-boekje_Landoorlogreglement-en-Aanwijzingen.pdf
23. Slaa, pag. 6-7; Schütz, pag. 42-43
https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/195-IHL-19-EN.pdf
https://verbum.nl/wp-content/uploads/2020/03/Side-boekje_Landoorlogreglement-en-Aanwijzingen.pdf
24. Spanjaard, pag. 13; Duijvendak, pag. VI, 89; Rijsselt, pag. 15-16; Bijlage: gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nrs. 1167 en 1175
25. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259 Rondschrijven departement van Binnenlandse Zaken nr. 14234 (22-10-1943)
https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu
26. Slaa, pag. 32; Blauw (Utrecht), pag. 17-19, Duijvendak, pag. VI
27. Schütz, pag. 246, 254, 257; Veraart (Ontrechting), pag. 56-58; Veraart (Sanders), pag. 182-183; Blauw (Haarlem), pag 21-22
28. Vos (Rechtsherstel), pag. 21; Veraart (Ontrechting), pag. 151-152; Schütz, pag. 261, 267, 269
29. Slaa, pag. 21; Veraart (Ontrechting), pag. 151; Rijsselt, pag 172
https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/prijzen-toen-en-nu
30. Slaa, pag. 23; Veraart (Sanders), pag. 184; Veraart (Ontrechting), pag. 152
31. Slaa, pag. 24; Veraart (Ontrechting), pag. 151-155; Vos (Rechtsherstel), pag. 21-22;
Schütz, pag. 261, 287
32. Schütz, pag. 403, 431, 434
https://nl.wikipedia.org/wiki/Notaris
https://www.advocatie.nl/nieuws/het-notariaat-in-de-oorlog-was-nog-een-gat-in-de-geschiedenis/
33. Schütz, pag. 240, 254, 257, 262-263, 272-273
34. Ibidem pag. 324, 332-337, 368, 434
35. Ibidem pag. 350, 356-357, 370, 386-393, 402
36. Ibidem pag. 434-435
37. https://nl.wikipedia.org/wiki/Johannes_Petrus_Everout;
https://www.historischnieuwsblad.nl/crimineel-vastgoedcircuit-verdiende-grof-geld-aan-jodenvervolging/;
https://www.joodsamsterdam.nl/johannes-petrus-everout/
Dagblad Trouw, 22-07-1946
38. https://nl.wikipedia.org/wiki/Ben_Claase
https://www.ru.nl/publish/pages/1029388/winterswijk_rapport_joods_vastgoed.pdf
Eliën, pag. 61
39. Nationaal Archief: Verkaufsbücher (zie digitale bronnen)
https://www.1limburg.nl/nieuws/2180644/in-kaart-de-geroofde-joodse-panden-in-limburg
40. Nationaal Archief: Verkaufsbücher (zie digitale bronnen)
41. Rijsselt, pag. 172-173
Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21,
Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949)
Nationaal Archief: Verkaufsbücher (zie digitale bronnen)
42. Schütz, 326-328, 338. Conform de afspraak tussen de minister van Justitie en de Broederschap der Notarissen zouden de collaborateurs onder de notarissen een deel van hun foute verdiensten terugbetalen. Zo ook Russel, maar omdat het om een aanzienlijk bedrag ging dat hij niet in één keer kon ophoesten, stelde hij een betalingsregeling voor. De broederschap en de minister stemden ermee in. (Schütz, pag. 350)
43. Presser I, pag. 506-507
44. Veraart (Ontrechting), pag. 48, 71-72; Veraart (Sanders), 174, 192
45. Vos (Rechtsherstel), pag. 7, 31; Bossenbroek, pag. 594-596
46. Presser II, pag. 512
47. Veraart, (Sanders), 184
48. Vos (Winterswijk), pag 34
49. Veraart (Sanders), pag. 186-187; Veraart (Ontrechting), pag. 62-63
50. Duijvendak, pag. 16; Blauw (Haarlem), pag. 31
51. Bossenbroek, pag. 383; Slaa, pag. 43-44
52. Veraart (Ontrechting), pag. 59-61; Veraart (Sanders),

pag. 184-185; Rijsselt, pag. 38

53. Citroen, 251
54. Bossenbroek, pag. 383; Veraart (Sanders), pag. 389 (noot 34); Bockxmeer, pag. 212
55. Bossenbroek, pag. 383; Bijsterveld, pag. 335; Bockxmeer, pag. 212-213
56. Bossenbroek, pag. 383; Paping, pag. 59; Vos (Winterswijk), pag. 10; Slaa, pag. 40-41; Schütz, pag. 376
57. Bockxmeer, pag. 243-251; Bossenbroek, pag. 383; Slaa, pag. 38-39; Paping, pag. 61; Vos (Rechtsherstel), pag. 29
58. Bockxmeer, pag. 240; Slaa, pag. 50; Vos (Rechtsherstel), pag. 29; Paping, pag. 60; Schütz, pag. 376; Veraart (Ontrechting), pag. 158; Rijsselt, pag. 18
59. Duijvendak, pag. 15; Piersma, pag. 17; Bockxmeer, pag. 26; Rijsselt, pag 185
60. Piersma, pag. 17; Vos (Winterswijk), pag. 10-11, 29; Slaa, pag. 55, 57; Rijsselt, pag. 41
61. Paping, pag. 61; Slaa, pag. 57; Blauw (Eindhoven), pag. 31; Van Rijsselt noemt een percentage van dat naderhand door de regering tot 100% werd aangevuld waardoor de oorlogskoper alsnog volledig schadeloos werd gesteld. pag. 41
62. Bockxmeer, pag. 240; Vos (Winterswijk), pag. 11
63. Schütz, pag. 63, 379-381; Slaa, pag. 39, 55; Veraart (Ontrechting), pag. 165-168; Citroen, pag. 263-264
64. Bockxmeer, pag. 214-215; Bossenbroek, pag. 383; Slaa, pag. 57-58; Vos (Rechtsherstel) pag. 43; Blauw (Haarlem), 26
65. Bockxmeer, pag. 212-213; Bijsterveld, pag. 335; Citroen, pag. 251, 267; Slaa, pag. 96
66. Veraart (Ontrechting, pag. 69, 214, 216; Veraart (Sanders), pag. 205; Vos (Rechtsherstel), pag. 11; Piersma, pag. 17; Rijsselt, pag. 40, 277-278; Duijvendak, pag. 87
67. Piersma, pag. 17; Veraart (Sanders), pag. 198; Vos (Winterswijk), pag. 11; Blauw (Haarlem), pag. 25
68. Veraart (Sanders), pag. 174, 190, 192-194, 201-204, 207-208; Veraart (Ontrechting), pag. 48, 70-74; Slaa, pag. 94-94
69. Vos (Winterswijk), pag. 11; Slaa, pag. 40, 96; Bossenbroek, pag. 384; Bijsterveld, pag. 336; Blauw (Haarlem), pag. 25; Schütz, pag. 372, 413-416
70. Slaa, pag. 53-55
71. Veraart (Ontrechting), pag. 69; Slaa, pag. 56; Veraart (Sanders), pag 190
72. Veraart (Sanders), pag. 190; Vos (Rechtsherstel), pag. 97-98; Bijsterveld, pag. 327; Veraart (Ontrechting), pag. 69
73. Lipschits, (tekst omslag); Citroen, pag. 180-185, 193; Vossen, pag. 324-325, 353; Vos (Rechtsherstel), pag. 31; Veraart (Ontrechting), pag. 74-78, 80-81; Blauw (Haarlem), pag. 25; Rijsselt, pag. 236-242, 270-276, 279
74. Citroen, pag. 117, 281, 415, 419; Vos (Winterswijk), pag. 34; Duijvendak, pag. 87; Blauw (Eindhoven), pag. 34; Vos (Rechtsherstel), pag. 52, 102; Slaa, pag. 96-97; Bijsterveld, pag. 335-336; Rijsselt, pag. 30, 34, 278
75. Bruggen, pag. 107-108, 143-146, 157, 230-231
76. Rijsselt, pag. 48
77. Bruggen, pag. 109, 190, 226-227, 229-230; Munnicks, pag. 593-594; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2002, inv. nr. 271 (rapporten, verslagen en inlichtingen door Odekerken) en 276 (verslag Odekerken); toegangsnummer 7005, inv. nr. 1180 (opgave Afdeling Bevolking dd. 18-12-1939 vermeldde 14 mannen en 21 vrouwen; daarnaast was in twee andere mededelingen sprake van vier personen zodat het totale aantal geregistreerde Joodse vluchtelingen 39 bedroeg)
78. Bruggen, pag. 236
79. Bruggen, pag. 266; Munnicks, pag. 614; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 959 (persoons- en zuiveringsdossier H.J.M. van Keeken) Voor meer informatie over burgemeester Paul Reijmer: Beckers, Th., Reijmers keus. De pijnlijke neergang van een burgemeester in oorlogstijd. In: Spiegel van Roermond nr. 17 (z.p., 2009), pag. 6-85
80. Bruggen, pag. 27; Munnicks, pag. 614
81. Bruggen, pag. 241, 252; gemeentearchief Roermond,

toegangsnummer 7005, inv. nrs. 1171 en 1175 alsook toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259 (opgaven door de commissaris van politie aan de burgemeester van verzegelde panden en mededeling van 10-8-1943 betr. beheer door M.H. Schmitz)
Betr. verdenking van diefstal door Mathieu Schmitz: gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2003, inv. nr. 158C (persoonsdossier M.H. Schmitz) en toegangsnummer 2008, inv. nr. 134 (onderzoek naar M.H. Schmitz)

82. Rijsselt, pag. 101-103; Bruggen, pag. 254; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 171 (opgave 30-4-1942) en inv. nr 1175 (opgave van 18 en 19-11-1940)
83. Bruggen, pag. 254, 313-314
84. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1175 (registraties dd. 27-9-1941, 27-4-1942, 1-5-1942, 6-7-1942, 10-9-1942) en inv. nr. 1166 (registratie dd. 1-4-1943)
85. Bruggen, pag. 273, 294
86. Rens, database Joden in Limburg
87. Bruggen, pag. 273; Munnicks, pag. 594
88. Rijsselt, pag. 56-57; Bruggen, pag. 243-244; Munnicks, pag. 601-602; Lemmens: https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah
Auschwitz omvatte meerdere kampen: het basiskamp (Auschwitz I), het vernietigingskamp Birkenau (Auschwitz II), het werkkamp Monowitz (Auschwitz III) en een groot aantal subkampen. De eerste grote vergassing vond in december 1941 plaats in Auschwitz I; de vergassingen in Birkenau begonnen in maart 1943.
89. Bruggen, pag. 244-245; Munnicks 603-604; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 213 (opgave Odekerken van 23 gedeporteerde Joden) en toegangsnummer 4211, inv. nr. 1 (brief Sallie Goudsmit aan gemeentearchivaris Mart Smeets, 14-8-1946)
90. Bruggen, pag. 245-247; Munnicks pag. 604-606; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1166 (opgave Odekerken dd. 10-4-1943 van in Roermond verblijvende Joden)
91. Munnicks, pag. 607; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259 (opgave door M.H. Schmitz dd. 12-4-1943); toegangsnummer 7005, inv. nr. 1166 (opgave Odekerken dd. 10-4-1943 van in Roermond verblijvende Joden) en inv. nr. 213 (niet gedateerde opgave van zieke en vrijgestelde Joden); toegangsnummer 4211, inv. nr. 1 (brief Sallie Goudsmit aan gemeentearchivaris Mart Smeets, 14-8-1946)
92. Munnicks, pag. 608-610; Bruggen, pag. 257; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr 1166 (meldingen betr. verdwijningen van januari, februari en maart 1943)
93. gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1171 (correspondentie betr. beschikbare woonruimte); toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259 (correspondentie betr. beschikbare woonruimte)
94. Bruggen, pag. 249-250 , 272; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 5092 (?): het betreft twee processen verbaal uit de collectie van Gerard van Appeven met de nummers 963 en 971, opgemaakt door de politieke recherche afd. Roermond
95. Cammaert, pag. 620; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 5092 (?): het betreft drie processen verbaal uit de collectie van Gerard van Appeven met de nummers 636, 963 en 1052, opgemaakt door de politieke recherche afd. Roermond
96. Bruggen, pag. 310-311; Munnicks 614; Vossen, pag. 35; gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr 1809 (brief Afd. Sociale Zaken aan burgemeester dd. 3-11-1945)
Uit dank voor de geboden hulp liet mevrouw Carola Marx-Basnizki na haar overlijden in 1993 een bedrag van fl. 200.000,= na aan de stad Roermond, bestemd voor de probleemjeugd van alle gezindten (Bruggen, pag. 311)
97. Blauw (Utrecht), pag. 24-27; Slaa, pag. 5
98. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 912 (P. 16287) en toegangsnummer 2.09.16.01 (NBI), inv. nr. 28482; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1819 (Vergoeding Oorlogsschade: Muyres-Maessen); Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvings-hypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 802, nr. 181 (aankoop door

Abraham Andriesse), deel 1165, nr. 130 (aankoop door H. Maessen), deel 1167, nr. 1 (aankoop door F. Wevers) N.B. Bij het pand Godsweerdersingel 13 hoorde een perceel grond (tuin/erf) dat kadastraal geregistreerd stond onder nummer D3083. Het werd tegelijkertijd met de woning onteigend, maar daarvan zijn geen sporen teruggevonden in de archieven van het kadaster, de Verkaufsbücher, het NBI of de Raad voor het Rechtsherstel.

99. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7010 (documentatie R. Bromberg. Memoires "Data uit den tijd der bezetting"); Bruggen, pag. 236, 242, 245, 247, 250-251
100. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): volgnummer 6, Correspondentie WOII kadaster kantoor Roermond; HCL: archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1138, nr. 82 (koopakte januari 1941) en deel 1226, nr. 75 (verkoop juli 1948)
101. Bruggen, pag. 106, 146, 149; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 756, nr. 116
102. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 928, nr. 4
103. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1180 (bericht Ministerie van BiZa, 21-7-1939)
104. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 2128 (brief burgemeester 15-7-1941) De gemeente vergoedde Sylvain Goedhart in totaal fl. 1740,= over de periode juli 1941 tot november 1942. Het bedrag werd gedeclareerd bij het ANBO. (Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 2124: brieven burgemeester van 22-4-1948, 26-1-1949 en 11-1-1944; brief ANBO 23-12-1943)
105. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1184, nr. 29; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259 (brief burgemeester van 9-1-1943) en inv. nr. 2128 (brieven burgemeester van 17-8-1942 en 5-11-1942)
106. Bruggen, pag. 238
107. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. 17-3-1943 (brief burgemeester 17-3-1943); idem in toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259
108. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1184, nr. 29
109. Bruggen, pag. 244, 258; Cammaert, pag. 287
110. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 823 en toegangsnummer 2.09.16.05 (NBI), inv. nr. 63632; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1262 (benoeming René Goedhart als bewindvoerder door NBI)
111. https://jorge.home.xs4all.nl/gen/trees/text_simons_2.htm
112. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 696, nr. 12 en deel 928, nr. 4
113. Bruggen, pag 190
114. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 2128 (brief 5-8-1942)
115. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 2132 (brief burgemeester 1-9-1942)
116. Bruggen, pag. 245; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.05 (NBI), inv. nr. 63622 (Jacques en Max Goedhart)
117. Rens, pag. 79; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.02 (NBI), inv. nr. 4355, PE 675021 (Wüster); Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1180, nr. 47; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 90 (nationaalsocialistische lidmaatschappen Hans Wüster); idem inv. nr. 14 (niet gedateerde brief 1943; brief 16-6-1942 en brief Hans Wüster aan NAGU 18-8-1942)
118. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr 90 (niet

gedateerde overzichten betr. dassenfabriek Corona); Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.02 (NBI), inv. nr. 4355, PE 675021 (Wüster); Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1262 (berichten augustus en september 1944)

119. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.02 (NBI), inv. nr. 4355, PE 675021 (Wüster); Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr 90 (brief M. Verheijden aan Hans Wüster 11-9-1944 en door geallieerden onderschepte brief van Hans Wüster 9-9-1944)
120. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.05 (NBI), inv. nr. 63622 (Jacques en Max Goedhart); Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1262 en toegangsnummer 7005, inv. nr. 1174
121. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.02 (NBI), inv. nr. 4355 PE, 675021 (Wüster); idem toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 823 P 5151 (Alexander Goedhart
122. Bruggen, pag. 146; https://www.historieroermond.nl/vellen-huiden/vellen-huiden.htm; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1092, nr. 66 en deel 1066, nr. 97; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 213
123. Bruggen, pag. 236; Rens, pag. 81-82
124. Bruggen, pag. 254; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 79
125. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 79 en toegangsnummer 7005, inv. nr. 1171 (brief Franz Kremer, 22-5-1941)
126. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 213 en toegangsnummer 2008, inv. nr. 79
127. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): volgnummer 6, Correspondentie WOII kadaster kantoor Roermond; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1165, nr. 155 en 156; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 802 en 823
128. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 79
129. Bruggen, pag. 249
130. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2003, inv. nr. 293 (rapport Arnold Kaanenen, 1947) en toegangsnummer 1006, inv. nr. 1262
131. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1239, nr. 46; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 802
132. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1838 (toekenning 1953) en inv. nr. 1840 (toekenning 1958)
133. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 823
134. Bruggen, pag. 126, 226; https://www.historieroermond.nl/vellen-huiden/vellen-huiden.htm
135. Bruggen, pag. 229; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 959, nr. 5; deel 1001, nr. 50; deel 1030, nr. 61; deel 1057, nr. 43; deel 1083, nr. 22 en deel 1121, nr. 131; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1175 (opgave van Joodse inwoners van Roermond 9 juli 1942)
136. Rens, pag. 55, 56, 62; Bruggen, pag. 190, 192, 226
137. Bruggen, pag. 229
138. Bruggen, pag. 254; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1181, nr. 9
139. Bruggen, pag. 241; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1175 (opgave van Joodse inwoners van Roermond 9 juli 1942)
140. Bruggen, pag. 244, 245, 260, 276; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1175 (opgave van Joodse inwoners van Roermond 9 juli 1942)
141. Bruggen, pag. 245, 246, 276; Munnicks, pag. 611

142. Bruggen, pag. 318
143. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 5059 (collectie Goudsmit)
144. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 5165. Mocht het bestaan dan is het niet uit te sluiten dat het NBI-dossier op naam van Franz Müller meer informatie over het verloop van het rechtsherstel bevat.
145. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1816
146. Bruggen, pag. 252
147. Bruggen, pag. 26, 150, 160-164; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah
148. Bruggen, pag. 146; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.06 (NBI), inv. nr. 90208; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1167, nr. 2
149. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1081, nr. 106; deel 1083, nr. 74; deel 1167, nr. 2
150. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1167, nr. 2; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.06 (NBI), inv. nr. 90208; toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 897
151. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1165, nr. 152, 153 en 154
152. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1167, nr. 9; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.06 (NBI), inv. nr. 90208; toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 802
153. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1167, nr. 74
154. Nationaal Archief: Verkaufsbücher (zie digitale bronnen)
155. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1259 (brief burgemeester 17-2-1943)
156. Bruggen, pag. 234, 276, 278-279; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1168
157. Bruggen, pag. 214; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1262 en 1832; toegangsnummer 7005, inv. nr. 1174; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.06 (NBI), inv. nr. 90211 en 90208; toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 897
158. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1832; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.06 (NBI), inv. nr. 90208
159. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1196, nr. 122; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 803
160. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1847
161. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 802
162. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1819
163. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 802; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1253, nr. 118
164. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 306; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.06 (NBI), inv. nr. 90211

165. Bruggen, pag. 189, 212, 254; Rens, pag. 252; Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 895 (Leviticus)
166. Bruggen, pag. 146; Rens, pag. 79: Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 851, nr. 100; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah
167. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1035, nr. 132 en deel 1177, nr. 166; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah
168. Bruggen, pag. 190; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah
169. Bruggen, pag. 254; Munnicks, pag. 599; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 2008, inv. nr. 90 (Proces verbaal 1234 van 23-121946, verklaring Willem Wester)
170. https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1237 (brief Ortskommandant 3-9-1942)
171. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.02(NBI), inv. nr. 4355, PE 675021 (Wüster); idem: Verkaufsbücher (zie digitale bronnen); Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): volgnummer 6, Correspondentie WOII kadaster kantoor Roermond
172. Bruggen, pag. 244-245, 277-278; Rens, 256; https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah
173. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.16.13 (NBI), inv. nr. 169680 en (Sternfeld); idem toegangsnummer 2.09.16.02, inv. nr. 4355, PE 675021 (Wüster); toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 825 (Sternfeld); https://www.archiefroermond.nl/nl/roermonds-verleden/stolpersteine-roermond/roermond-en-de-shoah; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1832
174. Bruggen, pag. 158-159, 242; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1020, nr. 54; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 213
175. Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): archieven van het kadaster (07.J21, Hulpregisters/inschrijvingshypotheken no.4, kantoor Roermond. Register van akten van overschrijving 1842-1949), deel 1165, nr. 148; deel 1168, nr. 164 en 165; deel 1169, nr. 7 en deel 1170, nr. 23; Historisch Centrum Limburg, Maastricht (HCL): volgnummer 6, Correspondentie WOII kadaster kantoor Roermond
176. Munnicks, pag. 605; Bruggen, pag. 247, 277
177. Nationaal Archief: toegangsnummer 2.09.48 (Raad voor het Rechtsherstel), inv. nr. 823
178. Jansen, pag. 100-102; Bruggen, pag. 79, 109
179. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1175 (opgave van Joodse ondernemingen, 19-11-1940)
180. Bruggen, pag. 244, 246, 252
181. Munnicks, pag. 604-605; Bruggen, pag. 245-246; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 4211, inv. nr. 1 (o.a. brief van Sallie Goudsmit aan gemeentearchivaris M.K.J. Smeets, 14-8-1946)
182. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1066, inv. nr. 166
183. Bruggen, pag. 314; Jansen, pag. 108; Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1820
184. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1006, inv. nr. 1820 en toegangsnummer 4211, inv. nr. 1
185. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 4211, inv. nr. 1
186. Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 7005, inv. nr. 1173 (dossier Woonwagens en Woonwagenbewoners, 1940-1945)

BIJLAGE 1

LIJST JOODSE INWONERS ROERMOND VAN 9 JULI 1942

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familienangehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand	Genaue Adresse.
1. Baer (Familienhaupt) Leo Israel	26 März 1886 Idar (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Dr.Leursstr.8 oben
1a. Baer, geborene Salomon Flora Sara	28 Febr.1905 Ottweiler(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Dr.Leursstr.8 oben
1b. Baer, Rolf Helmut Israel	16 Sept.1931 Essen (Dl)	Statenlos		Dr.Leursstr.8 oben
2. Bierman, (Familienhaupt) Maurits	26 Febr.1907 Amsterdam	Niederländische	Monteur Geschieden	Bergstr. 3
3. Bloemendaal, (Familienhaupt) Manuel	8 Oktober 1876 Bergh	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Hamstr.20a
3a. Bloemendaal, geborene Nathan Rosina	26 Juni 1870 Gemünde (Dl)	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Hamstr.20a
3b. Bloemendaal, Walter	17 Oktober 1904 Viersen (Dl)	Niederländische	Kaufmann Ledig	Hamstr.20a
4. Bock, Agathe	14 Febr.1920 Hövel (Dl)	Niederländische	Dienstmädchen Ledig	Neerstr. 45
5. Bromberg, (Familienhaupt) Richard	25 Aug.1886 Aken (Dl)	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	B.Drehmansstr.9
5a. Bromberg, geborene Rosenthal, Lucie	20 Febr.1895 Brussel(B)	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	B.Drehmansstr.9
5b. Bromberg, Richard Louis Jean	18 Febr.1927 's-Gravenhage	Niederländische	Ohne Beruf Ledig	B.Drehmansstr.9
5c. Bromberg, Renée Luce Suzanne Thérèse	18 Febr.1927 's-Gravenhage	Niederländische	Ohne Beruf Ledig	B.Drehmansstr.9
6. Falkenstein, (Familienhaupt) Hermann Israël	19 März 1907 Gangelt (Dl)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Bergstr.3
6a. Falkenstein, geborene van der Sluis, Mietje	2 Aug.1913 Meppel	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Bergstr.3
6b. Falkenstein, Emil Hans	3 Sept.1941 Roermond	Statenlos		Bergstr.3

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familienangehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse,
1. Francken, Hendrica	26 April 1891 Venlo	Niederländische	Händlerin Ledig	Godsweerdersingel 13
2. Goedhart, (Familienhaupt) Alexander	20 Januar 1886 Roermond	Niederländische	Kaufmann und Fabrikant Verheiratet	Willem II Sing.60
2a. Goedhart, geborene Gottschalk, Caroline	8 Juni 1888 Geilenkirchen(Dl)	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Willem II Sing. 60
2b. Goedhart, Jacques	14 Aug.1917 Roermond	Niederländische	Fabrikarbeiter Ledig	Willem II Sing. 60
2c. Goedhart, Max	7 Februar 1920 Roermond	Niederländische	Kaufmann Ledig	Willem II Sing. 60
3. Goedhart, (Familienhaupt) Sijlvain	8 Mai 1892 Roermond	Niederländsche	Hotelier Verheiratet	P.Cuijpersstr.7
3a. Goedhart, geborene Hanau, Rosa	30 Juni 1889 Saarlous (Dl)	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	P.Cuijpersstr.7
3b. Goedhart, René	26 März 1921 Roermond	Niederländische	Bäckerlehrling Ledig	P.Cuijpersstr.7
3c. Goedhart, Joanna Ivonne	22 Januar 1925 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Ledig	P.Cuijpersstr.7
4. Goudsmit, (Familienhaupt) Henri Willem	31 Aug. 1890 Roermond	Niederländische	Kaufmann Verheiratet	Spoorlaan 5
4a. Goudsmit, geborene Hahn, Elsa	9 Mai 1894 Auerbach (Dl)	Niederländische	Ohnen Beruf Verheiratet	Spoorlaan 5
4b. Goudsmit, Julius Samuel	12 Mai 1924 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Ledig	Spoorlaan 5
4c. Goudsmit, Louis Sallie	15 Dez. 1927 Roermond	Niederländische	Ohne Berug Ledig	Spoorlaan 5
4d. Goudsmit, René Leo	15 Januar 1932 Roermond	Niederländische		Spoorlaan 5

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familienangehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse.
1. Goudsmit, (Familienhaupt) Oscar Otto Jacques	9 Nov.1895 Roermond	Niederländische	Kaufmann Verheiratet	Neerstr. 45
1a. Goudsmit, geborene Herz, Grete	3 Januar 1907 Düren (Dl)	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Neerstr. 45
1b. Goudsmit, Isidore Joseph	27 Juli 1931 Roermond	Niederländische		Neerstr. 45
1c. Goudsmit, Edith Betsy	17 Nov. 1933 Roermond	Niederländische		Neerstr. 45
1d. Goudsmit, Gerda Elise	13 Sept.1937 Roermond	Niederländische		Neerstr. 45
2. Goudsmit, (Familienhaupt) Sallie Julius	10 Mei 1894 Roermond	Niederländische	Kaufmann Verheiratet	Neerstr. 4
2a. Goudsmit, geborene Lehmann, Recha	1 März 1899 Lengfeld (Dl)	Niederländische	Ohnen Beruf Verheiratet	Neerstr. 4
3. Gross, (Familienhaupt) Wilhelm	28 Februar 1883 Bruchsal (Dl)	Statenlos	Laborant Verheiratet	Rob.Regoutstr. 50
3a. Gross, geborene Sachs Anna Gertrud	2 Nov. 1895 Danzig	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Rob.Regoutstr. 50
4. Hahn, (Familienhaupt) Elka	10 Okt.1886 Auerbach (Dl)	Statenlos	Näherin Ledig	Spoorlaan 5
4a. Hahn, Augusta	9 März 1888 Auerbach (Dl)	Statenlos	Näherin Ledig	Spoorlaan 5
4b. Hahn, Ida	28 März 1891 Auerbach (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Ledig	Spoorlaan 5
5. Herz, (Familienhaupt) Joseph	26 Februar 1879 Voerde (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	St.Christoffel-str.30 oben.
5a. Herz, geborene Löb, Bertha	8 Juli 1878 Darmstadt (DL)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	St.Christoffel-str.30 oben.

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familien-angehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse.
16. Hiegentlich,(Familienhaupt) Salomon Jacob.	27 Apr. 1896 Roermond	Niederländische	Kaufmann Ledig	Rob.Regoutstr. 66
17. Israëls, (Familienhaupt) Leonard Frank	23 Sept.1901 Groningen	Niederländische	Religionslehrer Verheiratet	Nassaustr. 30
17a.Israëls,geborenem Vomberg, Julia	23 Okt.1897 Zutphen	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Nassaustr. 30
17b.Israëls, Eliëzer Samuel	30 Nov. 1938 Roermond	Niederländische		Nassaustr. 30
18. Krämer, (Familienhaupt) Maier	12 Febr.1878 Mehlingen (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Godsweerdersing.16
18a.Krämer,geborene Haber, Pauline	23 Okt.1885 Albersweiler (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Godsweerdersing. 16
18b.Krämer, Erwin Jakob	2 Januar 1909 Kaiserslautern(Dl)	Statenlos	Kaufmann Ledig	Godsweerdersing.16
18c.Emrich,geborene Krämer, Elisabeth Sara	6 Okt.1907 Kaiserslautern(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Godsweerdersing.16
18d.Haber,geborene Lion Josephine	14 April 1860 St.Ingbert(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Witwe	Godsweerdersing.16
19. Lehmann,geborene Reinheimer, Frieda (Familienhaupt)	9 Dez.1871 Habitzheim(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Witwe	Kapellerlaan 60
19a.Lehmann, Ludwig	27 Mai 1901 Lengfeld(Dl)	Statenlos	Kaufmann Ledig	Kapellerlaan 60
20. Lehmann, (Familienhaupt) Israel Sussmann	18 Juni 1859 Lengfeld(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Witwer	Neerstr. 4
20a.Lehmann, Sara Bertha	12 Juli 1891 Lengfeld(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Ledig	Neerstr. 4
21. Lehmann, (Familienhaupt) Moritz	8 Sept.1898 Lengfeld(Dl)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Kapellerlaan 60

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familien-angehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse.
1a. Lehmann, geborene Wolf, Emma	22 Juni 1895 Ober-Klingen(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Kapellerlaan 60.
1b. Lehmann, Joseph	28 Febr.1923 Lengfeld(Dl)	Statenlos	Schlosser Ledig	Kapellerlaan 60
1c. Wolf, (Neffe) Arnold	20 Dez.1920 Zwingenberg(Dl)	Statenlos	Zimmermann Ledig	Kapellerlaan 60
2. Lewin, geborene(Familienhaupt) Karl Heinz Oskar Mentheim	26 Mai 1904 Berlijn (Dl)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Jesuitenstr. 19
2a. Lewin, geborene Winter, Johanna	26 Okt.1909 Rheijdt (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Jesuitenstraat 19
3. Marx, (Familienhaupt) Ella Sara	25 Juni 1903 Finthen(Dl)	Statenlos	Dienstmädchen Ledig	Kerkstr. 1
4. Marx, (Familienhaupt) Hermann	7 Febr.1903 Reichelsheim(Dl)	Statenlos	Metzger Verheiratet	Neerstr. 4
5. Marx, (Familienhaupt) Erich	31 Juli 1900 Heidelberg(Dl)	Statenlos	Handelsagent Verheiratet	Abdijhof 6
5a. Marx, geborene Basnizki, Carola	9 Juli 1906 Bruchsal(Dl)	Statenloss	Ohne Beruf Verheiratet	Abdijhof 6
6. Marx, (Familienhaupt) Ludwig Israel	8 Sept.1873 Heilbronn(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Witwer	Zwartbroekstr.12
7. Michels, (Familienhaupt) Erna Caroline	12 Januar 1901 Barmen (Dl)	Statenlos	Turnlehrerin Ledig	Fr.Douvenstr. 11
8. Nathan, (Familienhaupt) Paul	28 Februar 1896 Viersen (Dl)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Godsweerdersing.13
8a. Nathan, geborene Cohn, Auguste	26 Juni 1901 Gelsenkirchen(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Godsweerdersing.13
8b. Nathan, Kurt	16 Dez.1925 Düsseldorf(Dl)	Statenlos	Metallarbeiter Ledig	Godsweerdersing.13
8c. Nathan, Herbert	3 Dez.1929 Düsseldorf(Dl)	Statenlos		Godsweerdersing.13

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familienangehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse.
29. Passmann, geborene Vogelsang, (Familienhaupt) Henriette	28 Januar 1878 Gelsenkirchen(Dl)	Statenlos	Händlerin Witwe	Schoenmakerstr. 8
30. Polak, (Familienhaupt) Mozes	20 Aug.1877 Veendam	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Thorbeckestr. 24
30a. Polak, geborene Neuman, Sara	30 März 1879 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Thorbeckestr. 24
31. Rechtschaffen Charlotte	15 April 1927 Duisburg(Dl)	Polin oder Statenlos	Ohne Beruf Ledig	Nassaustr. 30
32. Simon, geborene Moses, (Familienhaupt) Lilli Lucie Sara	6 Mai 1906 Neustrelitz(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Kerkstr. 1
32a. Simon, Eli	25 Okt.1941 Heerlen	Statenlos		Kerkstr. 1
33. Sternfeld, (Familienhaupt) Alex	3 Februar 1888 Brummen	Niederländische	Kaufmann Verheiratet	Luifelstr. 17
33a. Sternfeld, geborene Egger, Rosalie	31 März 1893 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Luifelstr. 17
33b. Sternfeld, Leo	1 April 1921 Roermond	Niederländische	Auto-Techniker Ledig	Luifelstr. 17
34. Straus, (Familienhaupt) Willem	21 März 1848 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Witwer	Voorstad St.Jacob 36
34a. Straus, Leonie	27 Okt.1887 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Ledig	Voorstad St.Jacob 36
34b. Straus, Charles	18 Nov.1895 Roermond	Niederländische	Konstruktionsarbeiter, Ledig.	Voorstad St.Jacob 36
35. Strauss, (Familienhaupt) Erwin Lothar Johann	12 Januar 1897 Berlijn(Dl)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Jesuitenstr. 9
35a. Strauss, geborene Mayer, Elisabeth Seline	9 März 1906 Kaiserslautern(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Jesuitenstr. 9
35b. Maijer, geborene Levy, Flora Sara	10 März 1883 Hechingen(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Jesuitenstr. 9

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familien-angehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse.
36. Winter, (Familienhaupt) Siegfried	7 Mai 1896 Korschenbroich(Dl)	Statenlos	Plättanstalt Verheiratet	H.Geeststr. 18
36a. Winter, geborene Cahn, Helene	7 Juni 1905 Waldniel (Dl)	Statenlos	Plättanstalt Verheiratet	H.Geeststr. 18
37. Wolf, (Familienhaupt) Albert	12 März 1898 Ober-Klingen(Dl)	Statenlos	Coupeur Verheiratet	Godsweerderstr.20
37a. Wolf, geborene Goudsmit, Hermina Johanna Elisa	3 Januar 1898 Roermond	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Godsweerderstr.20
37b. Wolf, Herbert	2 März 1927 GrosUmstadt(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Ledig	Godsweerderstr.20
37c. Wolf, Fanny Felice	18 Sept.1930 GrosUmstadt(Dl)	Statenlos		Godsweerderstr.20
38. Wolf, (Familienhaupt) Bernhard	1 Sept.1887 Straten (Dl)	Statenlos	Metzger Verheiratet	Zwartbroekstr.30
38a. Wolf, geborene Wehrmann, Ida	24 Sept.1893 Euskirchen(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Zwartbroekstr.30
38b. Wolf, Siegbert	3 April 1921 Keulen (Dl)	Statenlos	Appreteur Ledig	Zwartbroekstr.30
38c. Wehrmann, geborene Zirker, Minna	13 Juli 1865 Neustadt bei Pinne(Dl)	Polin	Ohne Beruf Witwe	Zwartbroekstr.30
39. Wolf, (Familienhaupt) Hermann Israel	9 Okt.1878 Heilbronn (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Swalmerstr.16
39a. Wolf, geborene Eisig, Anna Sara	3 April 1885 Heilbronn(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Swalmerstr.16
40. Wolf, (Familienhaupt) Leopold	23 Dez.1896 Ober-Klingen(Dl)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Scheidingsweg 118
40a. Wolf, geborene Adler, Paula	26 Juli 1891 Edelfingen (Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Scheidingsweg 118

Liste der in der Gemeinde Roermond wohnhaften jüdischen Personen.

Name des Familienhauptes und sämtliche Familienangehörige.	Geburtsdatum und -ort.	Nationalität.	Beruf und Familienstand.	Genaue Adresse.
40b. Wolf, Hilde	10 Sept.1923 Darmstadt(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Ledig	Scheidingsweg 118
40c. Wolf, Ruth	18 März 1928 Ober-Klingen(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Ledig	Scheidingsweg 118
41. Wollheim, (Familienhaupt) Simon Juda	24 Nov.1892 Warschau(Polen)	Statenlos	Kaufmann Verheiratet	Kruisheerenstr.30
41a. Wollheim, geborene Weinberg, Amalie	14 April 1892 Warschau(Polen)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Kruisheerenstr.30
41b. Wollheim, Mendel Jakob	11 Juni 1923 Oberhausen(Dl)	Statenlos	Elektrotechniker Ledig	Kruisheerenstr.30
42. Zodick, (Familienhaupt) Adolf Israel	25 Sept.1886 Laubach(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Spoorlaan 5
42a. Zodick, geborene Hahn, Frieda Sara	17 Sept.1889 Auerbach(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Spoorlaan 5
43. Baum, geborene Lifjes, Senta (Familienhaupt)	18 Mai 1916 Suchteln(Dl)	Statenlos	Ohne Beruf Verheiratet	Br.Douvenstr.11
44. Levano, geborene Zondervan, Franciska	16 Aug.1899 Roermond	Niederländische	Ohne Beruf Verheiratet	Minderbroedersing.30

Roermond, den 9.Juli 1942.

Der Bürgermeister von Roermond,

Deppe

BIJLAGE 2

LIJST JOODSE PANDEN JOODS ONROEREND GOED ROERMOND

Andriesse-Sanders J.	Godsweerdersingel 13	pand
	grond bij Godsweerdersingel 13	grond*
Bromberg R.	Hendrik Luytenstraat	grond
Goedhart S.	Stationsplein 12	pand
Goedhart A.	Willem II Singel 60	pand*
Goudsmit O.	Godsweerdersingel 48	pand
Goudsmit O.	Godsweerderstraat 24	pand*
Goudsmit O.	Paredisstraat 2	pand
Goudsmit O.	Neerstraat 45	pand
Goudsmit S.	Neerstraat 4	pand*
Goudsmit S.	Brugstraat 2	pand*
Goudsmit S.	Brugstraat 3	pand*
Goudsmit S.	Brugstraat 5	pand*
Goudsmit S.	Godsweerderstraat 20	pand*
Hiegentlich S.	Kruisheerenstraat 24	pand
Hiegentlich S.	Kruisheerenstraat 26	pand
Hiegentlich S.	Steenweg 6a	pand
Hiegentlich S.	Graaf Gerardstraat 5	pand
Hiegentlich S.	In de Ramen	grond
Hiegentlich S.	Burgemeester Rauppstraat	grond*
Hiegentlich S.	Meinweg	grond
Sternfeld A.	Markt 9	pand
Sternfeld A.	Marktstraat 1	pand
Sternfeld A.	Meinweg	grond (2 percelen)*
Straus C.	Voorstad St. Jacob 36	pand (2 percelen)
Straus C.	grond bij Voorstad St. Jacob 36	grond (1 perceel)
Straus C.	Voorstad St. Jacob ongenummerd	grond (1 perceel)
Straus C.	Voorstad St. Jacob ongenummerd	grond (8 percelen)*
Straus C.	Achter de Rattenkast	grond (1 perceel)

Totaal 19 panden en 18 percelen grond.

* niet (of onvolledig) vermeld in de Verkausbücher. Meinweg-percelen: in de Verkaufsbücher staan twee percelen geregistreerd op naam van Hiegentlich maar elders is sprake van slechts één perceel; in de Verkaufsbücher staat één Meinweg-perceel geregistreerd op naam van Hiegentlich maar elders gaat het om twee percelen op naam van Hiegentlich. Straus was eigenaar van twee bebouwde percelen en tien percelen grond in de Voorstad St. Jacob en een perceel grond dat erbuiten lag.

Herdenkingsmonument Appie Drielsma,
in tuin Synagoge Hamstraat 20 Roermond
Foto Flora Lemmens

BIJLAGE 3

LIJST JOODSE OORLOGSSLACHTOFFERS

Leo Baer	26-03-1886	Selma Egger-Keijzer	09-10-1873
Rolf Helmut Baer	16-09-1931	Cesar Joseph Egger	01-01-1898
Senta Baum-Lifjes	18-05-1916	Joseph Egger	04-02-1905
Max Behretz	22-01-1913	Herman Falkenstein	19-03-1907
Helene Berets-Willstaedt	01-10-1887	Mietje Falkenstein-van der Sluis	02-08-1913
Andreas Beretz	05-03-1864	Hendrica Francken	26-04-1891
Maurits Bierman	26-02-1907	Bernard Goedhart	07-07-1890
Manuel Bloemendaal	08-10-1876	Seline Frederika Goedhart-Cohen	12-12-1891
Rosin Bloemendaal-Nathan	26-06-1870	Ivaline Goedhart	08-02-1923
Walter Bloemendaal	17-10-1904	Jacques Goedhart	14-08-1917
Agathe Bock	14-02-1920	Max Goedhart	07-02-1920
Aaron Colthof	07-07-1874	Sylvain Goedhart	08-05-1892
Benjamin Izaak Colthof	07-07-1902	Rosa Goedhart-Hanau	30-06-1889
Israel Colthof	13-08-1906	Joanna Ivonne Goedhart	22-01-1925
Carolina Egger-Boijer	22-01-1860	Sara Goedsmid-Goedhart	09-10-1884
Rosa Hermina Egger	02-11-1893	Henri Willem Goudsmit	31-08-1890

Elsa Gousmit-Hahn	09-05-1894
Louis Sallie Goudsmit	15-12-1927
Rene Leo Goudsmit	15-01-1932
Wilhelm Gross	28-02-1883
Anna Gertrud Gross-Sachs	02-11-1895
Fanny Haber-Lion	14-04-1860
Gerrit Hamburger	24-07-1899
Abraham Hamburger	11-08-1923
Magdalena Hamburger	17-06-1927
Elka Hahn	10-10-1886
Auguste Hahn	09-03-1888
Ida Hahn	28-03-1891
Martha Hellmann	16-08-1896
Mozes de Hes	03-091864
Joseph Herz	26-02-1879
Bertha Herz-Löb	08-07-1878
Sallie Hiegentlich	02-04-1863
Cesar Hiegentlich	13-09-1898
Joseph Hiegentlich	02-05-1904
Jacob Hiegentlich	30-04-1907
Jeannetta Horneman-Leviticus	26-04-1873
Eliëzer Samuel Israëls	30-11-1938
Elie Jacob	20-05-1879
Betjen Jacob-Goedhart	11-03-1884
Rolf Gordon Keller	11-12-1910
Maier kramer	12-02-1878
Erwin Jakob Krämer	02-01-1909
Frieda Lehmann-Reinheimer	09-12-1871
Moritz Lehmann	28-02-1923
Emma Lehmann-Wolf	20-12-1920
Ludwig Lehmann	27-05-1901
Joseph Lehmann	28-02-1923
Arnold Wolf	20-12-1920
Sussmann Lehmann	18-06-1859
Bertha Lehmann	12-07-1891
Marcel Levano	14-02-1900
Franciska Leveno-Zondervan	16-08-1899
Elfride Rosetta Levano	18-02-1926

Rosetta Levano	15-11-1929
Israel de Levie	03-08-1892
Johanna de Levie-Zondervan	31-05-1892
Rosetta de Levie	21-01-1917
Mauritz Leviticus	08-04-1866
Bertha Leviticus-Vijth	11-09-1873
Rachel Leviticus-Compris	02-04-1865
Armand Noé Leviticus	19-08-1903
Johanna Helena Henriette Levy	07-11-1895
Flora Maijer-Levy	10-03-1883
Rosalia Manheim-Vos	16-11-1888
Ludwig Marx	08-09-1873
Ella Marx	25-06-1903
Paul Nathan	28-02-1896
Herbert Nathan	03-12-1929
Joseph Neumann	04-09-1880
Eva Neumann-Weiss	05-01-1887
Jeannette Passmann-Vogelsang	28-01-1878
Charlotte Rechtschaffen	15-04-1927
Max van der Rhoer	02-03-1898
Mina van der Rhoer-Bouman	14-09-1892
Joseph van der Rhoer	29-01-1923
Lillilucie Simon-Moses	06-05-1906
Eli Simon	25-10-1941
Alex Sternfeld	03-02-1888
Rosalie Sternfeld-Egger	31-03-1893
Albert Sternfeld	01-11-1916
Leo Sternfeld	01-04-1921
Elisa Stoppelman-Goudsmit	07-02-1898
Willem Straus	21-03-1848
Rosa Straus	23-02-1883
Elsa Straus	05-02-1890
Selma Sibilla Straus	10-04-1892
Hartog Mozes Trompetter	04-02-1868
Sientje Trompetter-de Jong	04-05-1869
Mozes Trompetter	15-09-1897
Maurits Velleman	19-02-1907
Rebecca Velleman-Cardozo	01-06-1909

Esther Velleman	11-05-1935	Hermann Wolf	07-10-1878
Marianna Velleman	03-09-1936	Anna Wolf-Eisig	03-04-1885
Clara Velleman	26-05-1939	Leopold Wolf	23-12-1898
Minna Wehrmann-Zirker	13-07-1865	Paula Wolf-Adler	26-07-1891
Bernhard Wolf	01-09-1889	Hilde Wolf	10-09-1923
Ida Wolf-Wehrmann	24-09-1893	Ruth Wolf	18-03-1928
Siegbert Wolf	03-04-1921	Mendel Jakob Wollheim	11-06-1923
Siegfried Winter	07-05-1896	Adolf Zodick	25-09-1886
Albert Wolf	12-03-1898	Frieda Zodick-Hahn	17-09-1889
Hermina Wolf-Goudsmit	03-01-1898	Benedictus Zondervan	08-09-1887
Herbert Wolf	02-03-1927	Bernhard Zondervan	31-05-1890
Fanny Felice Wolf	18-09-1930	Samuel Zondervan	19-06-1897